

Marek Skupien

PŘÍSPĚVEK K HISTORII FARNOSTI ŠILHEŘOVICE NA OPAVSKU DO POČÁTKU 18. STOLETÍ

Abstract

The study tries to briefly present the history of the Catholic parish at the Church of the Assumption of the Virgin Mary in Hať in the Opava region, roughly until the beginning of the 18th century. At that time, thanks to the patron, i.e. the Jesuit College in Opava, a new brick Baroque church was built in Šilheřovice, which has survived to this day after numerous repairs and conversions. The paper is based primarily on the study of sources. The author focused mainly on capturing the earliest mentions of the parish, the reconstruction of the history of the parish during and after the Thirty Years' War, the Šilheřovice churches and their contents, the extent of the parish district and the position of the parish in the context of church administration development.

Keywords: parish, church, Catholic Church, Lutherans, Opava region, diocese of Olomouc, church administration

Vlastníci Šilheřovic ve sledovaném období – stručný přehled

Typologický ráz a pojmenování napovídají, že založení osady lze klást do éry vrcholné kolonizace.¹ Šilheřovice se poprvé připomínají až v souvislosti s dělením opavského vévodství v roce 1377. Tehdy osadu vlastnil Mikuláš Mšan: „...*Nicol Anslaw (Msan) mit Schorkardoff (Scholardorf)*...“² Snad se psal podle Mšané u Vladislavi v Ratibořsku.³ Jinak o něm nevíme nic konkrétního. Bohužel ani skutečnost, zda byl příbuzným bratří Jakuba, Marka, Mikuláše a Jana ze Šilheřovic („...*Jacobus, Marcus, Nicolaus et Joannes, fratres germani de Schurgerdorf, paterina hereditate*...“), kteří v roce 1413 se souhlasem olešnicko-kozelských vévodů Konráda Staršího a Konráda Kantnera prodali roční plat zajištěný na vsi Šilheřovicích („...*in villa nostra Schurgerdorf*...“), již zdědili po svém otci.⁴ Výše zmíněné stejnojmenné rytíře ze Šilheřovic či s přídomkem „Šilheřovský“ pak zachycujeme v pramenech po celý zbytek 15. století. Časové rozpětí oněch zpráv je však příliš rozsáhlé, a tak je zřejmé, že se možná ve všech případech jednalo již o potomky mužů připomínaných k roku 1413, jak již na to upozorňoval František

1 K typologickému charakteru (řadová, resp. lesní lánová, ves se záhumenicovou plůžinou) Walther LATZKE, *Die Besiedlung des Oppalandes im 12. und 13. Jahrhundert*, Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 72, 1938, s. 122. Autor bez vysvětlení připisuje založení vsi pánům z Barutu držícím hrad Landek. Dále srov. Zdeněk LÁZNIČKA, *Typy venkovského osídlení*, in: Hlučínsko – lid – kultura, Ostrava 1958, s. 109 a 111. K příznačnému kolonizačnímu názvu osady srov. např. pozn. 2.

2 Vincenc PRASEK, *Překlad s výkladem na dílčí listy země Opavské z r. 1377*, in: VII. program českého vyššího gymnasia v Opavě za rok 1889/1890, Opava 1890, s. 13. Srov. také *Codex diplomaticus Silesiae* (dále CDS) VI. Registrum St. Wenceslai. Urkunden vorzüglich zur Geschichte Oberschlesiens nach einem Copialbuch Herzog Johanns von Oppeln und Ratibor in Auszügen mitgetheilt. Ed. Wilhelm WATTENBACH – Colmar GRÜNHAGEN, Breslau 1865, s. 195–197, č. XIV („...*Nicol Msan mit Scholasdorf*...“).

3 Dnes Mszana v Polsku.

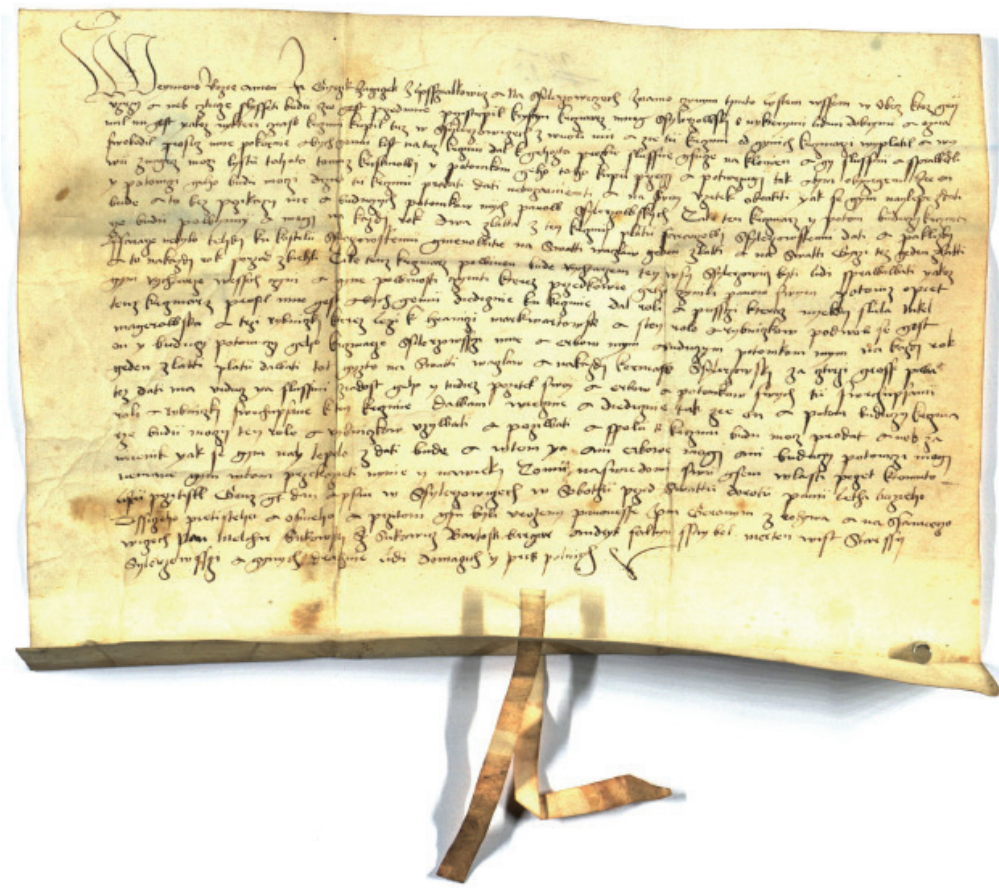
4 *Opavský listinář Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppavie II* (dále Opavský listinář II). Ed. František ŠIGUT, Opava 1962, s. 21–23, č. 27. Dále srov. Státní okresní archiv (dále SOKA) Opava, fond Archiv města (dále AM) Opava, inv. č. 206; *Regesty listin uložených v Horním Slezsku. Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku II (1401–1450)* – dále Regesty II. Edd. Antoni BARCIAK – Karel MÜLLER a kol., Opava, Opole, Katowice, s. 70, č. 156. Pisemnost prozrazuje, že Jakub byl z bratrů nejstarší. Z listiny rovněž mj. poprvé vyplývá, že Šilheřovice ležely v „hlučínské zemi“ náležející zástavně olešnicko-kozelským vévodům (k názvu srov. např. dokument z roku 1445, SOKA Opava, fond AM Hlučín, inv. č. 45a: „...*an vnserm gebitte zu Holschen*...“; totožnou listinu evidují Regesty II, s. 213, č. 571).

Šigut.⁵ Navíc některé z nich už nemusela se Šilheřovicemi pojit majetková vazba. Nejspíše někdy v poslední čtvrtině 15. věku rytíři o statek neznámým způsobem přišli.⁶ V 90. letech

totiž vystupuje v souvislosti s Šilheřovicemi Hynek Kepina ze Zvole.⁷ Ale již v roce 1508 se nám představuje nový vlastník. Byl jím Jiří Zajíček z Hošťálkovic, který tehdy v Šilheřovicích vystavil privilegium ve prospěch tamního krčmáře, respektive rychtáře Krystýna.⁸

5 Jakub se uvádí k roku 1480 (Augustin WELTZEL, *Besiedlungen des nördlich der Oppa gelegenen Landes I.*, Leobschütz 1890, s. 117; autor neuvádí zdroj; rytíř se měl psát jako „Jakub ze Šilheřovic“) a 1482 (CDS VI, s. 113, č. 340; „...Jakob Ssilerzowsky...“ vystupuje v Opolí jako svědek na listině opolských vévodů Jana II. Dobrého a Mikuláše II.), k roku 1483 (CDS VI, s. 115, č. 348; „...Jakub Ssilyherzowsky...“ pobýval v Opolí poblíž opolských vévodů Jana II. Dobrého a Mikuláše II.; František ŠIGUT, *Opavský listinář II*, Opava 1962, s. 21–22, pozn. 1, Jakuba zaměnil za Mikuláše Šilheřovského z Čechel – správně z Chechla). Marek vystupuje k roku 1467 (*Sbirka listin k dějinám města Moravské Ostravy I*. Ed. Alois ADAMUS, Moravská Ostrava 1929, s. 34–35, č. 22; s bratrem Janem se objevuje v Kozlí jako svědek na listině olešnicko-kozelského vévody Konráda: „...Jancke und Mancke von Schergersdorff gebruder...“). Mikuláš se připomíná k roku 1446 (CDS VI, s. 67, č. 218; „...Mikulass von Schergersdorff“ svědčil v Kozlí na listině Konráda, vévody olešnicko-kozelského), k roku 1459 (Zemský archiv – dále ZA – v Opavě, fond Slezský stavovský archiv, Opava – dále AS, inv. č. 26; „...Mikulass zSsilerzowicz...“ se zdržoval v Dolním Benešově a angažoval se ve sporu o dubový lesík a horní rybník nad Novými Sedlicemi, resp. o hranice mezi Štítinou a Suchými Lazecmi. Na dokumentu je přítomná i Mikulášova pečeť, naneštěstí je však nezřetelná. Na štítě se snad nacházejí čtyři listky – k tomu srov. Josef PILNÁČEK, *Rody starého Slezska IV*, Brno s. d., s. 1086, č. 1574), opět k roku 1459 (J. PILNÁČEK, *Rody IV*, s. 1086, č. 1574; srov. také TÝŽ, *Rody starého Slezska III*, Brno s. d., s. 886–887, č. 1333; Mikuláš ze Šilheřovic svědčil v Olešnici při vývodu Mikuláše Holého z Ponětic, a to na listině olešnicko-kozelského vévody Konráda), k roku 1477 (CDS VI, s. 100, č. 304; „...Mikulass Sselerzowsky von Czechel...“ – Chechlo v Opolsku, dnes Chechlo v Polsku – se zdržoval v Opolí v blízkosti opolských vévodů Jana II. Dobrého a Mikuláše II.), k roku 1491 (CDS VI, s. 131, č. 387; „...Mikulass Ssilyherzowsky starssij...“ pobýval v Opolí a byl k dispozici opolským vévodům Janovi II. Dobrému a jeho bratrovi Mikulášovi II.; z listiny vyplývá, že k uvedenému datu musel existovat i Mikuláš Šilheřovský mladší), k roku 1496 (CDS VI, s. 141, č. 426; „...Nikolaus Ssilyherzowsky...“ zavítal do Ratiboře a stal se jedním z mnoha ručitelů dluhu vévody Mikuláše VI. Ratibořského) a k roku 1497 (A. WELTZEL, *Besiedlungen I.*, s. 117; autor neuvádí zdroj; rytíř se měl psát jako „Mikuláš Šilheřovský“, a to v listině opolských vévodů). Jan vystupuje k roku 1445 (SOKA Opava, fond AM Hlučín, inv. č. 45a; „...Janatsch von Schergersdorff...“ se v Hlučíně stal svědkem právního porřízení hlučinského fojta, které schválil olešnicko-kozelský vévoda Konrád; srov. také Regesty II, s. 213, č. 571), k roku 1450 (originál listiny je uložen na faře v Hlučíně; Janáč ze Šilheřovic pobýval v Hlučíně a svědčil na listině Jana Frase z Hlučína: „...slowutneho panosse Janacze z Ssilerzowicz...“; písemnost znal již Vincenc PRASEK, *Historická topografie země Opavské*, Opava 1889, s. 209), k roku 1452 (SOKA Opava, fond AM Hlučín, inv. č. 45b; „...Janatz von Schergersdorff...“ opět zavítal do Hlučína a svědčil na listině olešnicko-kozelského vévody Konráda) a k roku 1467 (doložen společně s bratrem Markem; srov. u Marka). K rytířům ze Šilheřovic doposavad nejpodrobněji F. ŠIGUT, *Opavský listinář II*, s. 21–22, pozn. 1 a 3. Jiní autoři jsou mnohem stručnější – srov. fond Prasek Vincenc, inv. č. 837, fol. 99r; A. WELTZEL, *Besiedlungen I.*, s. 117; ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 15r; Ladislav HOSÁK, *Historický mistopis země Moravskoslezské*, Praha 2004, s. 805, reprint prvního vydání z roku 1938; z Weltzla, Praska a Hosáka pak vycházejí Vilém PLAČEK – Magda PLAČKOVÁ, *Šilheřovice v historii a současnosti*, Šilheřovice – Háj ve Slezsku 2006, s. 33.

6 Osoby s přídomkem „Šilheřovský“ nacházíme v pramenech také v první třetině 16. století. Jejich působení je spojeno především s Opolskem, Ratibořskem a Kozelskem. Václav Šilheřovský se zmiňuje k roku 1501 v opavských půhonech, a to s manželkou Kateřinou Hněvošickou a nejmenovanými dětmi (ZA v Opavě, fond AS, fol. 73r; „...Wacławowj Ssilyherzowskemu...“), k roku 1505 (*Archiv český čili staré písemné památky české a moravské II*. Ed. František PALACKÝ, Praha 1842, s. 398, č. 6; „...Wáclaw Šillejřowský...“ asistoval v Ratiboři při prodeji vsi Dělnice na Kozelsku (dnes Dzielnica v Polsku), k roku 1506 v krnovských půhonech (ZA v Opavě, fond AS, inv. č. 842, fol. 7r; „...Wacławowj Ssichilherzowskemu...“; ze zápisu vyplývá, že někdy před rokem 1506 Václav zakoupil ves Dílavu na Kozelsku – dnes Dzielawy v Polsku – od Střelů z Dílav. Melichar Šilheřovský vystupuje v pramenech k roku 1502 v krnovských půhonech (ZA v Opavě, inv. č. 842, fol. 5v; „...Melichar Ssihilherzowsky...“ podal žalobu pro utrpěnou újmu na sněmu v Ratiboři), k roku 1513 (prodal břeh v obci Zachanu Janu Chmelíkovi z Obrovce; srov. J. Pilnáček, *Rody IV*, s. 1086, č. 1574), k roku 1513 (drží Chechlo v Opolsku; J. PILNÁČEK, *Rody IV*, s. 1086, č. 1574). Martin Šilheřovský vlastnil až do své smrti v roce 1524 Chechlo, o které se pak jeho dcery Marta a Něša rozdělily (J. PILNÁČEK, *Rody IV*, s. 1086, č. 1574). Aleš Šilheřovský figuruje v opavských půhonech k roku 1531 (ZA v Opavě, inv. č. 778, fol. 300v; „...alsse ssellerzowskyho...“). K výše zmíněným dále srov. ZA v Opavě, fond Prasek Vincenc, inv. č. 837, fol. 99r; *Příspěvky k historické topografii knížectví Opavského a Krnovského. Z pozůstatosti Leopolda Svobody*, Věstník Matice opavské 15, 1907, s. 35; ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 15r; Josef ZUKAL, *Nejstarší registr zemského práva krnovského*, Věstník Matice opavské 18, 1910, s. 22; J. PILNÁČEK, *Rody IV*, s. 1086, č. 1574; Opavský listinář II, s. 22, pozn. 3; V. PLAČEK – M. PLAČKOVÁ,

Existenci šilheřovického farního kostela dokládá až listina z 5. února 1508 vydaná Jiřikem Zajíčkem z Hošťálkovic na Šilheřovicích ve prospěch krčmáře Krystýna. ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 22.

Šilheřovice, s. 33.

7 K roku 1492 se Hynek dvakrát objevuje v listinách Sobka Bělíka z Kornic (CDS VI, s. 134, č. 402: „...Hynek Kepina ze Zvole a z Ssilerzowicz...“, listina vydána v Ostravě; CDS VI, s. 134–135, č. 404; „...Hynek Kepina ze Zvole a z Sscherzowicz...“, listina nedatovaná, ale oprávněně vročena do roku 1492); v roce 1495 zavítal do Hlučína a stal se svědkem právního porřízení hlučinského pána Jana Trnky z Ratibořan (SOKA Opava, fond AM Hlučín, inv. č. 5; „...Hinek Kepina z Ssilerzowicz...“ a naposled se psal po Šilheřovicích v roce 1496, kdy jeho jméno nacházíme v opavských zemských deskách (*Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského II. Desky zemské I. (1431–1536)*. Ed. Jan KAPRAS, Praha 1908, s. 131, č. 52; „...Jana Kepinu ze Zvole a z Šilheřovic“).

8 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 2; „...Girzik zagiczek z hoscalkowicz a na Ssilyherzowiczech...“ Je zajímavé, že tato pro dějiny Šilheřovic významná listina dosud unikala pozornosti historiků. Pro bližší analýzu obsahu písemnosti, která vedle Krystýna prozrazuje jména dalších šilheřovických osadníků, zde ovšem není prostor.

Zajičky z Hošťálkovic možná nahradili Foglarové ze Studené Vody. Mikuláš Foglar bezpečně sídlil v Šilheřovicích v roce 1523.⁹ Po nějakém čase (1534) prodal „...*Ssilherzowicze w Gbitu w hluczinskem*...“ Birkům z Násile.¹⁰ Praporec rodu erbu tří púlměšiců pak vlál nad tamní tvrzí více než 20 let – Jan Vok Bírka z Násile a jeho syn Alexandr Vok vlastnili šilheřovický statek do roku 1557,¹¹ kdy jej od posledně jmenovaného zakoupil Matyáš Rotmberk z Ketrě a z Drslavě.¹² V následujícím období se Šilheřovice staly na krátkou dobu součástí hlučinského panství Bruntálských z Vrbna. V roce 1574 si synové Štefana Bruntálského z Vrbna rozdělili dědictví po otci, přičemž Šilheřovice získal Karel Bruntálský z Vrbna.¹³ Je tedy zřejmé, že šilheřovické dominium musel získat Štefan Bruntálský z Vrbna, a to někdy mezi lety 1561 (Matyáš Rotm-

9 V roce 1523 se Mikuláš zdržoval v Hlučíně v blízkosti hlučinského pána Bernarda ze Zvole (SOKA Opava, fond AM Hlučín, inv. č. 6: „...*Mikulass Ffoglar s Studene vody a na Ssylherzowiczch*...“), k roku 1525 pak nacházíme jeho jméno v opavských púhonech (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 778, fol. 84v: „...*Mikulassowy ffoglarowj z Studeney vody a wssilherzowiczch*...“).

10 ZA v Opavě, fond Velkostatek Šilheřovice (dále Vs Šilheřovice), inv. č. 388. Listinou vydanou v Bohumíně dne 18. 10. získal Šilheřovice Jan Vok Bírka z Násile. Dle Praska a Zukala měl Jan Vok držet statek již kolem roku 1530 (ZA v Opavě, fond Prasek Vincenc, inv. č. 837, fol. 99r; ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 15r).

11 Jan Vok se v souvislosti s Šilheřovicemi připomíná také k roku 1537 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 780, fol. 13v: „...*Jana Woka berku Znasyle a na Ssylerzowyczch*...“), k roku 1540 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 781, fol. 43v: „...*Jana woka berku manzela swe znasyle ana Ssylerzowyczch*...“ – púhon jeho ženy Markéty Bystřické ze Studnic na Šilheřovicích; fol. 80v: „*Jan Wok berka Znasyle a na Ssilherzowiczch*...“), k roku 1541 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 781, fol. 83v: „...*Jana woka berku z nasyle ana ssylherzowyczch*...“), k roku 1542 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 781, fol. 131r: „*Jan wok bierka Znasyle ana ssylherzowyczch*...“), k roku 1544 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 782, fol. 15r: „*Jan wok birka Znasyle ana ssylherzowiczch*...“), k roku 1545 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 782, fol. 86r: „...*Jana Woka berku znasyle ana Ssylerzowyczch*...“; fol. 100v: „*Jan wok byrka znasyle a na ssylherzowyczch*...“; fol. 113r: „*Jan wok birka Znasyle ana ssylherzowiczch*...“; fol. 130v: „...*Jana woka byrky Znasyle ana ssylherzowyczch*...“), k roku 1546 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 782, fol. 138v: „...*Jan wok berka Znasyle ana ssylherzowiczch*...“). Pravděpodobně někdy v roce 1546 či krátce poté Jan Vok zemřel (výslovně se o něm mluví jako o mrtvém v roce 1548 – srov. v této pozn. níže) a panství se ujal jeho syn Alexandr Vok. Ten se ve spojitosti s Šilheřovicemi zmiňuje k roku 1548 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 782, fol. 264r: „...*Alexandra birky Znasyle ana ssylherzowyczch*...“; Jan Vok je v púhonu označen jako zemřelý), k roku 1552 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 783, fol. 11r; Alexandr Vok byl žalován velehradským opatem Janem, který si neúspěšně nárokoval Šilheřovice; až do roku 1556 registrujeme odklady a konečně v roce 1557 došlo z rozhodnutí soudců k vymazání púhonu), k roku 1553 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 783, fol. 69r: „*Alexandr Byrka znasyle ana ssilherzowiczch*...“), k roku 1555 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 784, fol. 75v: „*Alexandr Birka znasyle ana Ssilherzowiczch*...“; ze zápisu vyplývá, že se roku 1552 ženil na Fulštejně s Johankou Supovnou z Fulštejna), k roku 1556 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 784, fol. 146r: „...*Alexandra woka Birka znasyle ana ssilherzowiczch*...“), k roku 1557 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 784, fol. 167r: „...*Alexandra Birku woka znasyle ana Ssilherzowiczch*...“; fol. 185r: „...*Alexandra woka Bierku znasyle ana Ssilherzowiczch*...“; fol. 188r: „...*Alexandra Birku Znasyle ana ssilherzowiczch*...“; fol. 194r: zmiňována manželka Johanka Supovná z Fulštejna na Šilheřovicích).

12 O prodeji hovoří púhon z roku 1561, kdy „*Mathiass Rotenberk zKetrzie a na Ssylherzowiczch*...“ zažaloval Ondřeje Bzence z Markvartovic na Porubě, který se zdráhal vystavit mu písemné svědectví ve věci Matyášova kupu Šilheřovic. Před čtyřmi lety (tj. 1557) s Ondřejem jednal Alexandr Vok Bírka z Násile a požádal jej, aby mu sehnal kupce „...*na Twrz a wes ssylherzowicze*...“ A byl to právě Matyáš, jenž v té době ono zboží zakoupil (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 785, fol. 161v). V souvislosti se Šilheřovicemi se připomíná také k roku 1560 (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 785, fol. 167r: „...*Matyasse Rottenberka z Ketrze a zdrslawie ana ssilherzowiczch*...“).

13 Jiří STIBOR, *Bruntálský z Vrbna*, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 10, Ostrava 1998, s. 36 a 38.

berk je naposledy doložen ve vlastnictví statku) a 1567 (letopočet Štefanova úmrtí).¹⁴ V roce 1574 došlo tedy k obnově samostatného panství Šilheřovice. Bruntálský z Vrbna jej vlastnili do roku 1609. Tehdy prodal Jan ml. (od 1609 st.) Bruntálský z Vrbna dominium Bohunce Stošovně z Kounic na Německé (Dolní) Lutyni.¹⁵ Současně tak v osobě jejího muže Jana Geraltovského z Geraltovic přichází na šilheřovické panství rod erbu nazývaného Jestřáb (herb Jastrzębiec).¹⁶ Po smrti Jáchyma Geraltovského z Geraltovic na Německé Lutyni a Šilheřovicích (zemřel někdy mezi lety 1623–1625)¹⁷ se jeho manželka Anna Kochtická z Kochtic někdy v letech 1625–1632 provdala za Jana Jindřicha hraběte Šlika.¹⁸ Šlikové vlastnili Šilheřovice do počátku 60. let 17. století. Syn Jana Jindřicha Vilém Jindřich (uváděn rovněž jako Jindřich Vilém) Šlik zemřel v roce 1660,¹⁹ jeho nedospělá dcera Marie Žofie Eleonora pak nedlouho poté (velmi pravděpodobně 1662). Šilheřovické dominium následně (1662) zdědili příbuzní Šliků. Jednalo se o Barboru Perpetuu hraběnku z Ursenberku a Františka hraběte Borro.²⁰ Hrabě se k roku 1669 připomíná jako mrtvý, přičemž podle poslední vůle (1668) měla obdržet jeho díl šilheřovického panství právě Barbora Perpetua.²¹ Stalo se tak na podkladě císařského rozhodnutí až v roce 1673.²² Zanedlouho (1674) hraběnka prodala dominium jezuitské koleji v Opavě. Ta jej držela téměř 100 let.²³ Ve sledovaném období evidujeme v Šilheřovicích také vlastníky drobnějších nemovitostí.²⁴

14 K roku 1561 srov. pozn. 12, k roku 1569 pak J. STIBOR, *Bruntálský z Vrbna*, s. 32. Snad tedy Štefan získal Šilheřovice přímo od Matyáše, a to někdy krátce po roce 1561 (po zmíněném datu vystupuje Matyáš v pramenech relativně často, ovšem už nikdy ve spojitosti se Šilheřovicemi). K majetkovým změnám ve vlastnictví Šilheřovic v prvních dvou třetinách 16. století srov. také např. ZA v Opavě, fond Prasek Vincenc, inv. č. 837, fol. 99r, v; A. WELTZEL, *Besiedlungen I.*, s. 117; ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 15r, v a 17r, v; L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 805; V. PLÁČEK – M. PLÁČKOVÁ, *Šilheřovice*, s. 33.

15 *Opavské zemské desky. Knihy zadní. 1537–1613* (dále ZDO 1537–1613). Ed. Miloslav ROHLÍK, Opava 1961, s. 662, č. 34c a dále J. STIBOR, *Bruntálský z Vrbna*, s. 44.

16 ZDO 1537–1613, s. 660, č. 34b.

17 Srov. Jáchymův testament z roku 1623, ZA v Opavě, fond AS, inv. č. 226. V roce 1625 se jeho manželka Anna Kochtická z Kochtic označuje jako vdova – srov. ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 186, fol. 19r a ZA v Opavě, fond AS, inv. č. 801, fol. 26r.

18 K roku 1632 vystupuje v pramenech jako hrabě Šlik na Šilheřovicích (ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 186, fol. 18v). Jan Jindřich Šlik umřel v roce 1639 (ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 206, fol. 89v).

19 ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 17v.

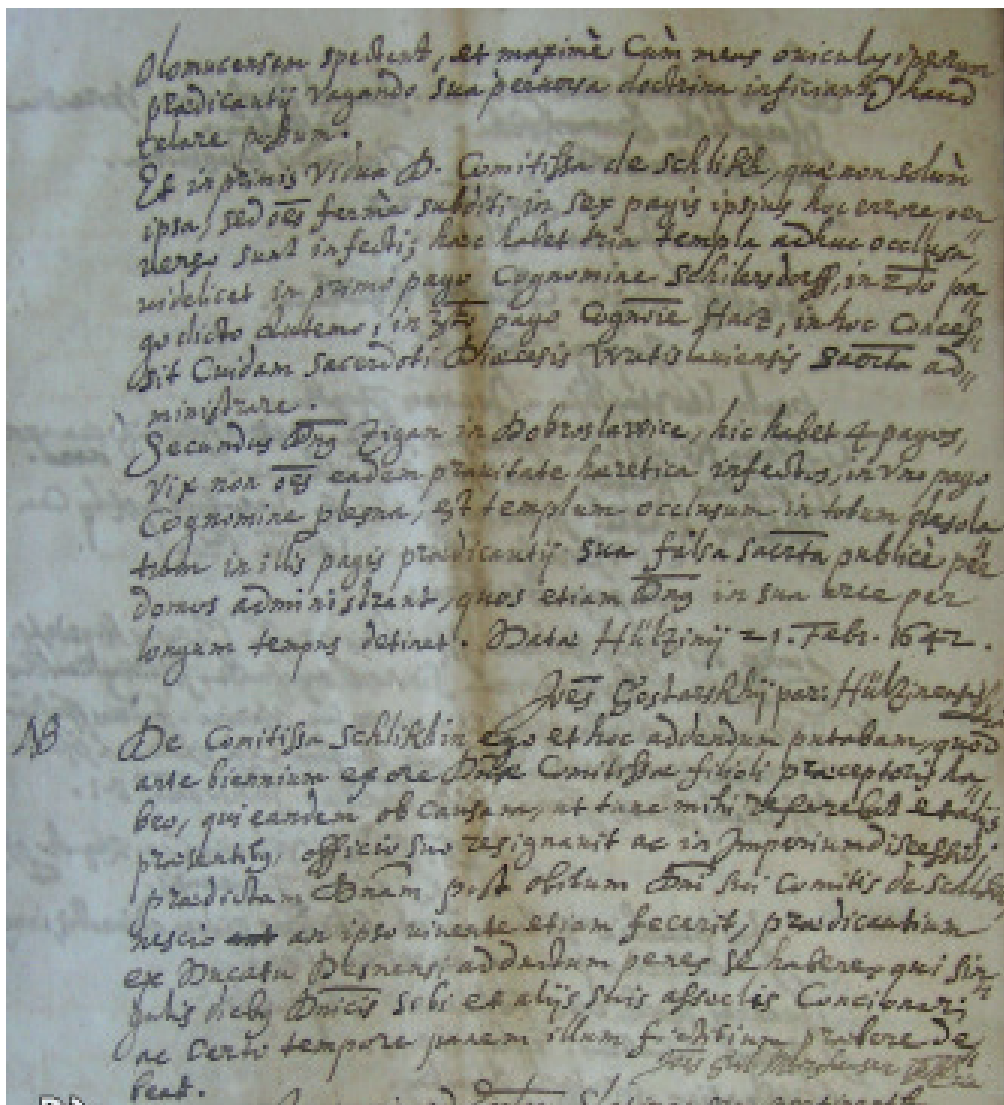
20 Srov. např. ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 26 ; inv. č. 27; inv. č. 131, kart. 3.

21 ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 21r.

22 ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 16v.

23 ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 16v; ZA v Opavě fond Jezuité Opava, inv. č. 29; inv. č. 31, inv. č. 32; inv. č. 172, kart. 5. Opavští jezuité vlastnili šilheřovické dominium až do zrušení řádu v roce 1773. Poté se stalo součástí pruské královské komory. Na tomto místě je třeba odmítnout názor, že po Vratislavském míru jezuité z Opavy směnili v roce 1743 Šilheřovice s jezuitou niskými za status minor Albrechtice (srov. A. WELTZEL, *Besiedlungen I.*, s. 118–119; L. HOSÁK, *Historický místopis*, s. 806; V. PLÁČEK – M. PLÁČKOVÁ, *Šilheřovice*, s. 50). K takové výměně nikdy nedošlo. Dokládají to např. písemnosti uložené ve fondu Jezuité Opava – srov. např. ZA v Opavě, fond JO, inv. č. 54 (spis „*Historia Collegii Oppaviensis Societatis Jesu*“ z let 1688–1772).

24 K roku 1624 vlastnil jistý majetek ve vsi Jan Pražma na Šilheřovicích, Německé Lutyni a Horní Lhotě (ZA v Opavě, púhony a nálezy knížectví opavského, fond AS, inv. č. 805, fol. 146v – púhon z roku 1654). Josef Zukal uvádí s odkazem na opavské púhony Jana Pražmu na Horní Lhotě, Německé Lutyni a Šilheřovicích také k roku 1635 (ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 19r). To je ovšem omyl. Tehdy registrujeme Jana Pražmu z Bílkova na Horní Lhotě a Budišovicích (ZA v Opavě, fond AS, inv. č. 802, fol. 209v, 226r, 227v, 229v). Dále je nutné upozornit na jinou Zukalovu nepřesnost. V protokolech opavského zemského sněmu má podle něj figurovat k letům 1616 a 1617 Jan st. Bruntálský z Vrbna na Frýdku a Šilheřovicích (ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 21r).

Majitelka šilheřovického panství Anna hraběnka Šliková byla pro své luteránské vyznání trnem v oku hlučínskému faráři i opavskému děkanovi (1642).

ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, kart. 2221.

Ten se ale píše jako „Jan st. Bruntálský z Vrbna na Frýdku“. K roku 1616 je sice zmiňován v souvislosti se Šilheřovicemi, ale šlo o nezaplacenou berni z panství, které držel dříve (ZA v Opavě, fond AS, inv. č. 987, fol. 180v). V 17. století se v Šilheřovicích majetkově uchytili Šikové z Korčevic. V roce 1632 osvobodil Jan Jindřich hrabě Šlik s manželkou Annou šilheřovické grunty nazývané Vonclovský a Vlčího, které zakoupil (snad krátce předtím) rytíř Jan Erasmus Šik z Korčevic (působil jako úředník ve službách Šliků), od všech robot a platů, kromě císařských berní. V 70. letech (1673) Jan Erasmus s manželkou Markétou rozenou Moravíčkou z Roudnice pronajali dvůr na tři léta Marii Eleonoře Lipovské s tím, že si vymínil svobodný byt v novém stavení ve dvoře. Někdy mezi lety 1673–75 Jan Erasmus zemřel a jeho synové Jan Erasmus a Arnošt Zikmund prodali (1675) dvůr opavským jezuitům (srov. např. ZA v Opavě, fond Prasek Vincenc, inv. č. 837, fol. 100r, v – Prasek poněkud nepřesně; ZA v Opavě, fond Zukal Josef, inv. č. 193, fol. 19r, 20r, 21v; ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 129, kart. 5).

Farní okrsek v období před třicetiletou válkou

Naprosté silentium pramenů bohužel totálně zatemňuje naše znalosti o duchovní správě v Šilheřovicích v starším období.²⁵ Skutečnost, že již ve středověku stával ve vsi kostel vyba-vený farními právy, nám prozrazuje až listina z 5. února 1508 vydaná Jiříkem Zajíčkem z Hošťálkovic na Šilheřovicích ve prospěch šilheřovického krčmáře, respektive rychtáře Krystýna. Krystýn a budoucí krčmáři byli mimo jiné povinni „...na kazdy rok dwa zlatta z tey krzymy platů fararzowj Ssylerzowskemü dati a paklzybzy ffararze nebylo tehdy ku kostelü Ssylerzowskemü gmenowitie na Swatti waczlaw geden zlati a na Swatti Girzi tez geden zlati a to nakazdy rok porzad zbiehli...“²⁶ Písemnost vlastně představuje vrchnostenský souhlas s koupí dědičné rychty (krčmy). Lze tedy předpokládat, že zmiňovaný roční plat dvou zlatých potvrzoval starší právní nárok benefícia a svatostánku. Do konce 16. století se pak farní kostel v písemných pramenech připomíná pouze jednou, a to v souvislosti s patronátním právem. Listinou vydanou v Bohumíně dne 18. října 1534 totiž prodal Mikuláš Foglar ze Studené Vody ves Šilheřovice Janu Vokovi Birkovi z Násile „...y s podaczym kostela...“²⁷ S ohledem na starší privilegium pro rychtáře Krystýna ovšem nemá tato informace pro nás nějakou mimořádnou vypovídací hodnotu.

Bohužel tedy nevíme, kdy byl v Šilheřovicích zbudován první kostel a kdy došlo k ustavení farnosti. K tomu lze říci jen následující. Podle inventáře benefícia sestaveného v roce 1821 haťským farářem Josefem Lipkou měl duchovní správce v Šilheřovicích k dispozici pozemky o rozsahu zhruba 14 ha.²⁸ To přibližně odpovídá výměře půl lánu. Obdarování půl lánem bylo přitom ve středověku příznačné pro církevní obvody, které se vyčlenily ze starších a větších farností. Na základě této skutečnosti lze pak při vědomí doby vzniku inventáře velmi opatrně formulovat následující domněnku: šilheřovická farnost snad nenáležela k těm starším a větším a tím pádem mohlo dojít k jejímu zřízení až v závěrečné etapě budování farní sítě na Opavsku, ukončené přibližně v půli 14. století. V této souvislosti lze upozornit rovněž na jiný fakt. Dle děkanských matrik z druhé půle 17. století patřily do obvodu kostela Nanebevzetí Panny Marie toliko Šilheřovice.²⁹

25 Šilheřovický farní okrsek, resp. kostel, se doposavad nedočkal uceleného a moderního, kritického zpracování svých dějin. Opravdu jen letmou skicu nám poprvé představil Gregor WOLNÝ, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I/5*, Brünn 1863, s. 269. Obširněji, stále však pouze koncizně, načrtnul historii farnosti (kostela) také A. WELTZEL, *Besiedlungen I.*, s. 121–122. Dosud nejspolehlivější vyličení minulosti obvodu šilheřovického svatostánku vypracované do podoby posloupnosti duchovních správců a pomocných kněží vzniklo v 70. letech 20. století zásluhou P. Josefa Krakoviče; srov. Josef KRAKOVÍČ, „Kronika–matricula–děkanství Hlučín“, s. 327–334; SOKA Opava, fond Farní úřad (dále FÚ) Hlučín, kopie přiložená u fondu. Z výše uvedených autorů pak vycházela monografie o historii Šilheřovic z pera Viléma Plačka a Magdy Plačkové. Ta ale přinesla některé nové relevantní informace až pro období 19. a 20. století; srov. V. PLAČEK – M. PLAČKOVÁ, *Šilheřovice*, s. 33, např. s. 66–69, 136–142, 205–210, 237, 273, 297–299, 461–476. Nečetná literatura a nepochybně žalostný stav pramenné základny (kupříkladu z šilheřovického farního archivu se dochoval jen zlomek) se samozřejmě projevily v obsahu předkládané statě. Jejím úkolem je snaha o rekonstrukci dějin farnosti přibližně do počátku druhé dekady 18. věku, kdy byl v Šilheřovicích vystaven (v letech 1712–1713) zděný kostel Nanebevzetí Panny Marie. Bohužel se tedy jedná o příběh torzovitý a leckdy hypotetický, který se současně mnohdy logicky překrývá s historií farního okrsku v nedaleké Hati (Šilheřovice se staly součástí tamější farnosti) – k jeho minulosti srov. Marek SKUPIEN, *Kapitoly z dějin farnosti Hat na Opavsku do konce první třetiny 18. století*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 2/65, 2016, s. 101–120.

26 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 2.

27 ZA v Opavě, fond Vs Šilheřovice, inv. č. 388.

28 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc (dále ACO), kart. 8292.

29 Srov. hlučínské děkanské matriky z let 1672 a 1691 – ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 179, s. 30–36, č. knihy 180, s. 71–78.

Další doklady o existenci benefícia a kostela v Šilheřovicích pocházejí až z období relativně krátce před třicetiletou válkou. Především se jedná o zprávu o investituře krakovského diecezána Alberta (Vojtěcha) Gagadkovského (Wojciech Gagatowski) na právě uprázdněnou šilheřovickou faru, a to dne 30. listopadu 1610. Instaloval jej ostravský děkan Jan Tulachius (místo opavského děkana bylo tehdy neobsazené).³⁰ O jeho působení v Šilheřovicích bohužel nevíme nic. Pravděpodobně tam pobýval jen krátce, protože k roku 1613 registrujeme jeho potvrzení do úřadu faráře ve Skočově (Skoczów v Polsku).³¹ Něco málo se pak o dotyčném knězi dozvídáme z jiných etap jeho života. Tak kupříkladu kopiář korespondence kardinála Františka z Ditrichštejna z roku 1602 nám prozrazuje, že si na Gagadkovského (v kopiáři psán jako Vojtěch Gagatovský) stěžoval benkovický (Bieńkowice v Polsku) farář Jan Klenovský (v textu Klonovský). Údajně se dotkl jeho cti, což mu komplikovalo výkon farářských povinností. Kněz Gagatovský kvůli nějakým přestupkům opustil Polsko a uchýlil se do Boleslavi (Bolesław v Polsku) patřící Janovi Mošovskému z Moravčina na Benešově a Životicích. Zde měl žít již rok a půl s „nějakou nepořádnou ženskou osobou v podružství“. Olomoucký biskup žádal Jana, aby kněze i s onou ženou okamžitě vyhnal ze svých gruntů.³² Snad k tomu opravdu došlo, poněvadž k roku 1603 vystupuje Gagadkovský jako vikář v Hlivicích (Gliwice v Polsku).³³ Pokud byla obvinění oprávněná, musel se Albert později polepšit, protože ještě za Ditrichštejnova episkopátu obdržel investituře na šilheřovickou faru. Slova o přestupcích a nepořádné ženě zároveň mohou indikovat skutečnost, že Alberta kolem roku 1600 oslovily myšlenky Martina Luthera. Nelze to vyloučit i přes skutečnost, že později náležel jako těšínský děkan k předním představitelům protireformace na Těšínsku. Podle Wacława Gojniczka se Gagadkovský narodil asi v roce 1580, zemřel pak někdy po roce 1642 v Těšíně. Během svého života zastával četné církevní úřady – mimo jiné jej vidíme jako vikáře v Hlivicích, farářoval možná v Osvětimi (Oświęcim v Polsku), bezpečně pak v Šilheřovicích, ve Skočově, Živci (Żywiec v Polsku) a vrcholem jeho kariéry se stala funkce děkana v Těšíně.³⁴ Připomeňme, že v osobě Alberta Gagadkovského se nám představuje jediný jménem známý duchovní správce v historii šilheřovické farnosti před třicetiletou válkou.

Snad to byl ještě farář Albert Gagadkovský, který se musel vyrovnat se ztrátou beneficiálního majetku v osadě Zabelków (v Polsku) na bohumínském panství v těšínském knížectví a vratislavské diecézi. Bohumínský pán Jan Jiří z Hohenzollernu totiž v roce 1612 nařídil, aby plat z polí a luk ve vsi Zabelków plynul bohumínské faře a škole. K bohumínskému obročí náležely zmíněné pozemky před 12 lety, pak z nich měla užitek šilheřovická fara.³⁵ Pole a louky byly

30 František SNOPEK, *Nová akta kardinála Ditrichštejna. Příspěvek k církevní topografii moravské*, Časopis Matice moravské 27, 1903, s. 298. Ze Snopka pak čerpali Jan TENORA – Josef FOLTÝNOVSKÝ, *Bl. Jan Sarkander. Jeho doba, život a blahoslavení*, Olomouc 1920, s. 51.

31 Srov. Wacław GOJNICZEK, *Gagatowski, Wojciech*, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada. Sešit 11. (23.), Ostrava 2008, s. 37.

32 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 113, fol. 147r.

33 Srov. W. GOJNICZEK, *Gagatowski, Wojciech*, s. 37. O Gagadkovského pobytu v Boleslavi Gojniczek nehovoří.

34 K Albertu Gagadkovskému dosud asi nejpodrobněji W. GOJNICZEK, *Gagatowski, Wojciech*, s. 37–38 (zde i odkazy na další literaturu). Ten nemohl nezmínit také známý Gagadkovského list z roku 1632 určený těšínským měšťanům, který je považován za jeden z nejstarších dokladů užívání polštiny na těšínském Slezsku. Za konzultaci k osobě Alberta Gagadkovského autor statí vřele děkuje kolegovi Mgr. Jiřímu Peterkovi ze Zemského archivu v Opavě.

35 Franciszek POPIOLEK, *Regesten zur Geschichte der Städte Oderberg und Schwarzwasser*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 3, 1907/1908, s. 99, č. VI. Srov. také Othmar KARZEL, *Die Reformation in Oberschlesien. Ausbreitung und Verlauf*, Würzburg 1979, s. 252.

tedy někdy kolem roku 1600 neznámým způsobem připojeny k šilheřovickému obročí, které ale o ně v roce 1612 přišlo.

„Kolatury neb kostelní podací“ se ve vztahu k šilheřovickému (a také haťskému) kostelu uvádějí v letech 1609 a 1612 v opavských zemských deskách, a to v souvislosti s nabytím šilheřovického panství Bohunkou Stošovnou z Kounic a Janem Geraltovským z Geraltovic.³⁶ Šilheřovický svatostánek se nepřímou připomínkou také k roku 1616, kdy Jan Geraltovský z Geraltovic přijal za šilheřovického úředníka Jana Benešovského.³⁷ K jeho úkolům náležela rovněž kontrola nad pravidelnou docházkou čeládky ze dvorů na panství do kostelů (tzn. šilheřovického a haťského) o nedělích a svátcích.

Luteránská perioda a svízelné období třicetileté války

O osudech šilheřovické farnosti v prvním poločase 17. století nemáme příliš zpráv, přesto se je vynasnažíme alespoň rámcově rekonstruovat. Meritorní roli v tomto ohledu sehrává unikátní „Catalogus personas haereticas“. Sestavil jej opavský děkan a farář Jan Vilém Morsheuser v dubnu 1642, přičemž následně byl zaslán do Olomouce.³⁸ O náboženských poměrech na šilheřovickém dominiu nás, vlastně šťastnou náhodou, informoval hlučínský farář Jan Goslavský. V jeho farním okrsku se nenacházel žádný evangelík, proto uznal za vhodné informovat svého nadřízeného o situaci v okolí. Odsud přicházeli ke Goslavského ovečkám predikanti, kteří je „infikovali svým zvráceným učením“. Trnem v oku mu byly „heretické“ poměry na dobroslavickém panství vlastněném Václavem Fridrichem Cikánem ze Slupska a na dominiu šilheřovickém, které tehdy spravovala vdova Anna hraběnka Šliková. O ní hlučínský farář napsal: „...non solum ipsa, sed omnes ferme subditi in sex pagis (tzn. Německá Lutyně, Šilheřovice, Hať, Darkovice, Koblav, Markvartovice) ipsius hoc errore peruerso sunt infectis; haec habet tria templa adhuc oclussa uidelicet in primo pago cognomine Schilersdorff, in 2do pago dicto Lutemo, in 3tio pago cognomine Hacz, in hoc concessit cuidam sacerdoti Diaecesis Wratislaviensis sacramenta administrare.“ Goslavského relaci pak doplnil samotný děkan. Hraběnka Šliková před dvěma lety (tj. 1640) zaměstnávala na šilheřovickém zámku učitele svého synáčka (Vilém Jindřich hrabě Šlik). Ten rezignoval a ještě před svým odchodem z Opavska Morsheuserovi sdělil o hraběnce Šlikové jisté skutečnosti: „... post obitum D/omi/ni sui comitis de Schlikh (Jan Jindřich hrabě Šlik)... praedicantium ex Ducatu Desnensi adductum penes se habere, qui singulis diebus Dominicis sibi et aliis suis assectis concionari ac certi tempore panem illum fictitium praebere debeat.“ Dle Morsheusera patrně také Jan Jindřich hrabě Šlik vydržoval za svého života protestantského kněze.

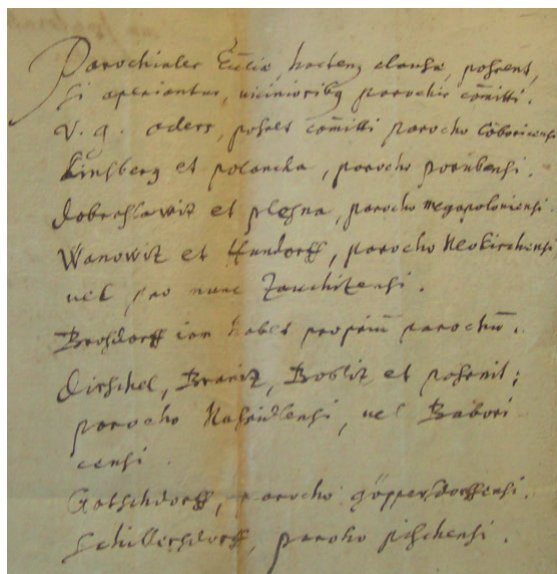
Z katalogu se tedy dovídáme důležité informace. Tak především Anna hraběnka Šliková vystupuje v textu jako osoba luteránského vyznání. Po úmrtí svého druhého muže Jana Jindřicha hraběte Šlika (zemřel 1639) působil v jejích službách na šilheřovickém zámku evangelický kněz. Ten přišel do Šilheřovic z těšínského knížectví a o nedělích sloužil bohoslužby. Dále uvedený pramen prozrazuje, že luterskou víru vyznávala většina poddaných, tedy i těch z šilheřovické farnosti. Neméně významnou je zpráva o kostelech v Německé Lutyni na Těšínsku, v Šilheřovicích a Hati. Svatostánky byly k roku 1642 zavřené, tzn. nepůsobil při nich žádný stálý duchovní správce. A konečně zde máme další relevantní sdělení hlučínského faráře o pronikání predikantů z šilheřovického a dobroslavického panství do jeho farního okrsku. Lze tak

36 ZDO 1537–1613, s. 660, č. 34b; s. 662, č. 34c.

37 ZA v Opavě, fond Vs Šilheřovice, inv. č. 134, kart. 51.

38 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2221.

přijmout domněnku, že i v prostoru dominia spravovaného hraběnkou Šlikovou kázalo vícero luterských pastorů, jak to v případě dobroslavického zboží Cikánů ze Slupska výslovně deklaruje Goslavský.

V roce 1651 se uvažovalo o svěřeni dosud zavřeného kostela v Šilheřovicích do péče faráře v Píšti. ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, kart. 2221.

Víme, že příslušníci hlučinské větve Bruntálských z Vrbna vystupovali jako horliví katolíci³⁹ a v roce 1610 obdržel Šilheřovice, tzn. vedle Hatě druhou faru na panství, katolík Albert Gagdakovský. Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že luterská víra v šilheřovické a haťské farnosti výrazně zakořenila až po roce 1609, kdy na dominium Šilheřovice přicházejí evangelíci Geraltovští z Geraltovic. Jejich náboženskou orientaci dokládá testament Jáchyma Geraltovského (1623).⁴⁰ Vdova po něm, v Morsheuserově katalogu zmiňovaná luteránka Anna Kochtická z Kochtic, slavila další svatbu s Janem Jindřichem hrabětem Šlikem. O jeho víře prameny výslovně nehovoří. Ovšem s ohledem na tradiční konfesní zaměření Šliků lze předpokládat, že se hlásil k luterství. Nasvědčovat by tomu mohl i zajímavý zápis v haťské úmrtní matrice. V roce 1666 zemřel ve věku přibližně 70 let jistý Adam Slatkov „...in fide Lutherana natus et educatus...“, neboť jeho otcem byl luterský predikant Adam „...Shilykowski...“⁴¹ Před smrtí se zřekl „chybných luterských článků“ a konvertoval. Rozdílné příjmení otce a syna může jistě mít racionální vysvětlení. Stejně tak ale nelze vyloučit jinou interpretaci a vnímat staršího Adama jako evangelického kazatele ve službách Šliků („Šlikovský“). V této souvislosti je třeba upozornit na skutečnost, že matriční záznam nehovoří o místě narození Adamů. Oba se mohli přistěhovat do Šilheřovic v dospělém věku.

39 Srov. např. J. STIBOR, *Bruntálská z Vrbna*, s. 37.

40 ZA v Opavě, fond AS, inv. č. 226.

41 ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, fol. 6v. Jednoznačně můžeme vyloučit čtení „Schillystowský, Killyschovský, Millystovský a Schillerstorfský“, jak uvažuje J. KRAKOVIČ, „*Kronika-matricula*“, s. 331.

Jiný důkaz o zakotvení luteránství v obvodu šilheřovického kostela, respektive na šilheřovickém panství, přináší dopis píšťského faráře a zároveň exkurendo administrátora v Hati (nikoliv ovšem v Šilheřovicích) Jana Ferdinanda Zalengy, který v roce 1650 adresoval konzistoři.⁴² Podobně jako v roce 1642 i tentokrát slyšíme stesky na počínání Anny hraběnkou Šlikové. Jako luteránka znesnadňovala Zalengovi vykonávání duchovní správy v Hati. Svěvolně nařídila otevřít a zavřít kostel a odpírala mu do něj vstoupit. Dokonce se měla posmívat biskupovi a oficiálovi. Farář rovněž vyjádřil nesouhlas s pochováváním „bludařů“ na hřbitově. Zalenga současně zaslal konzistoři seznam evangelíků mimo jiné i z Hatě a Darkovic, které přináležely k okrsku haťského svatostánku. Ve srovnání s mustruňkem z roku 1608 se dá reálně usuzovat, že luteráni v polovině 17. století tvořili zhruba polovinu haťského obyvatelstva.⁴³ V Darkovicích jsou jako „heretici“ zaznamenáni jen dva sedláci a šafář. Šilheřovice farář vykazoval jako zcela luteránské. Při tamním kostele nepůsobil již 20 let kněz (tzn. od roku 1630) a svatostánek byl stále zavřený – „...*Illustrissima D/omi/na cum toto Pago Schelstor... (dále nečitelné) cum aliis Ecclesii sibi addictis, iam a Viginti annis carente Sacerdote oclusae manent.*“⁴⁴ Sdělení faráře z Píště posléze dokládají dvě konsignace zavřených kostelů v knížectví, respektive děkanství opavském z let 1650 a 1651.⁴⁵ Zřejmě je sepsal opavský děkan. V obou registrujeme rovněž Šilheřovice. Mladší soupis je vlastně návrhem na otevření dosud zavřených kostelů. Pokud jde o Šilheřovice, doporučovalo se, aby byly dány do péče faráři píšťskému.

O konverzi farníků ke katolictví pak nepochybně usilovaly jezuitské misie, které se v šilheřovickém církevním okrsku konaly v letech 1653 a 1654.⁴⁶ Nevíme jakého dosáhly úspěchu, nicméně vyznače luterské konfese z Šilheřovic a Hatě eviduje ještě nejstarší haťská úmrtní matrika.⁴⁷ V letech 1657–1666 (posledním zachyceným luteránem byl právě výše zmíněný Adam Slatkov) dosahovalo jejich množství nevelké cifry 11 osob, z nichž dvě před smrtí konvertovaly a třetí chtěla, ale kvůli nepřítomnosti faráře k tomu nedošlo. Je zřejmé, že poté, co v Hati opět sídlil stálý katolický duchovní správce (mající na starosti i šilheřovický farní obvod), početní stav evangelíků stále klesal a po vrcholící protireformaci na Opavsku v 70. a 80. letech 17. století se zřejmě snížil na minimum.

Pokusíme-li se výše řečené sumarizovat, pak situace v šilheřovické farnosti mohla v první půli 17. století vypadat následovně. Vlivem evangelíků Geraltovských opustil někdy po roce 1610 katolický kněz Šilheřovice a na dominium byli povoláni luteránští pastoři. I když se k roku 1650 obyvatelstvo církevního obvodu kostela v Šilheřovicích hlásilo převážně k luteránské víře, nemohl při něm působit již po nějakou dobu stálý protestantský duchovní a kostel byl zavřený. Podle informace píšťského faráře Zalengy se tak mohlo stát někdy kolem roku 1630, a to zřejmě následkem usilovné rekatolizační politiky zahájené opavským knížetem Karlem z Lichtenštejna v roce 1624 a podporované olomouckým biskupem kardinálem Františkem z Ditrichštejna. Šilheřovický svatostánek byl uzavřen ještě v roce 1651.

Obtížné chvíle prožili obyvatelé šilheřovické farnosti v období „nepokojných let“ třicetileté války. Tehdy opavské vévodství strádalo verbováním, ubytováním, rekvírováním, výpalným a průtahy vojsk. Značné újmy registrujeme také na šilheřovickém panství. Neoddiskutovatelně

42 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2221.

43 *Zemská hotovost Opavského knížectví z roku 1608*. Ed. Petr KOZÁK, Opava 2010, s. 120.

44 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2221.

45 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2221.

46 ZA v Opavě, fond Jezuité Olomouc, inv. č. 428, kart. 22.

47 ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, např. fol. 1r, 3r, 3v, 4v, 5r, 5v, 6v. Srov. také J. KRAKOVIČ, „*Kronika-matricula*“, s. 331.

o tom alespoň svědčí konsignace škod za léta 1630–1636 předložená Annou hraběnkou Šlikovou v září 1636. Úhrn ztráty vyčíslila cifrou 5328 tolarů. Na dominiu se zvláště „vznamenali“ vojáci císařského polního maršála Baltazara Marradase, když se zdržovali v ležení u Opavy (tzn. někdy v letech 1632–1633). Snad to byly právě Marradasovy oddíly, které vyrabovaly také šilheřovický a haťský svatostánek. Konkrétně zcizily liturgická roucha – „...*die Soldaten... ungeschewet Kirchen beraubt, und allerlei gewandt heraus entwendet...*“⁴⁸

Obvod šilheřovického kostela v druhé polovině 17. století a zápas duchovních správců o farní práva

Významným činitelem vedoucím ke konsolidaci duchovní správy v šilheřovické a haťské farnosti se stalo rozhodnutí dosadit na beneficium v Hati katolického kněze, který by působil v místě. Haťský církevní okrsek měl v první půli 17. století podobný osud jako šilheřovický.⁴⁹ Připomeňme jen, že farní kostel sv. Matouše v Hati byl po jistou dobu rovněž uzavřen. K jeho otevření došlo někdy v letech 1642–1650 a církevní úřady jej svěřily do péče katolického faráře v Píšti. O jednáních vedoucích k obsazení haťského obročí víme velmi málo, ale ústřední roli v nich hrál nepochybně patron. Tím byl Vilém Jindřich hrabě Šlik, jenž se někdy v první půli 50. let 17. století ujal správy šilheřovického dominia. V květnu 1655 se Šlik obrátil s žádostí na konzistoř. Dle jeho mínění působil v jeho vsi Hať odedávna farář („...*Pfaret Lehr...*“). Proto měl v úmyslu obsadit tamní beneficium věrným katolickým knězem („...*trewer Catholischen Priester...*“). O místo se ucházel jistý Florián Boninský a Vilém Jindřich si přál, aby mu fara v Hati („...*Pfaret zu hatsch...*“) byla přidělena.⁵⁰ Žádost o investituru věrného katolického duchovního a rovněž křest jeho dcerky katolickým farářem (1660 po nedávné smrti hraběte) by mohly vypovídat o skutečnosti, že Vilém Jindřich Šlik přešel ke katolické víře.

Není jisté, zda kroky blíže neznámého Floriána Boninského skutečně zaměřily do Hatě. Pokud ano, pak zde zastával úřad duchovního správce jen nedlouho. Haťské matriky totiž v letech 1656–1657 vykazují jako faráře Mistra Daniela Pulibia („...*M. Daniel Pulibius Parochus in Hac et Schüllersdorff...*“).⁵¹ Také o něm neprozrazují prameny nic bližšího. Každopádně z Hatě se vytratil někdy na jaře 1657. V témže čase zavítal do vsi nový „farář šilheřovický a haťský“, přičemž oba kolegové se po jistou dobu starali o své ovečky společně. Již v roce 1656 totiž hrabě Šlik navrhnul na haťskou a šilheřovickou faru Stanislava Pustulkoviče (ojediněle Poštulkovič; zachycen také jako František Stanislav Pustulkovič), který předtím dva roky pracoval na „vicekuratuře“ (asi působil jako kaplan na faře) v Hlučíně.⁵² Ještě téhož roku pak proběhla jeho investitura.⁵³ Rodák patrně z Královského Pruska („...*Patria mea Prussia...*“) v Hati vydržel dlouhých 29 let.⁵⁴ Zemřel v září 1685.⁵⁵

48 ZA v Opavě, fond Zemský výběrčí úřad knížectví opavského, Opava, inv. č. A 29, kart. 3.

49 Blíže srov. M. SKUPIEN, *Kapitoly*, s. 105–108.

50 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2942.

51 ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, fol. 1r; sign. H V 1, inv. č. 2622, fol. 6r. Dopis opavských jezuitů z roku 1686 připomíná někdejšího haťského faráře Daniela N. Ten bude patrně totožný s Pulibiem, který začal vést v Hati matriky.

52 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 96, kart. 2.

53 K datu investitury srov. např. ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, fol. 12v.

54 K rodišti srov. ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 96, kart. 2. Také farářovo jméno naznačuje původ v Polsko-litevském státu.

55 ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, fol. 12v.

Je zřejmé, že už Daniel Pulibius obdržel dvě farnosti, přičemž sídlem plebána se stala Hať.⁵⁶ Tento fakt se projevil i v kolísající titulatuře duchovních správců, kteří se označovali někdy jako „faráři haťští“ či „faráři šilheřovičtí“, jindy se zas nazývali „faráři haťskými a šilheřovickými“ nebo obráceně.⁵⁷ Opětnému ustavení faráře při šilheřovickém kostele Nanebevzetí Panny Marie pravděpodobně bránil nedostatek katolických kněží a zřejmě ještě více předpokládaná nedobrá situace šilheřovického obročí po třicetileté válce. Je přece nabíledni, aby duchovní správce žil v centru dominia. V úvahu můžeme vzít i jiný faktor. Totiž, že oba farní obvody zahrnovaly v té době jen tři vsi. Kostel v Šilheřovicích si sice po jistý čas uchoval farní práva, nakonec však jeho status poklesl na filiální. Poprvé se o něm jako o dceřiném zmiňuje hlúčinská děkanská matrika z roku 1691 – „*Proventus Parochi Haczensis ex filiali Schillersdorfensi Ecclessia*“.⁵⁸ Snad došlo k úpravě jeho postavení krátce předtím. Přesto ještě ve 20. letech 18. století užívaly matriční záznamy ze setrvačnosti pojmenování „farář haťský a šilheřovický“ a dokonce ve statistickém přehledu olomoucké arcidiecéze z roku 1847 se o šilheřovickém svatostánku hovoří jako o komendátním (sic!).⁵⁹

Příchod stálého duchovního správce do Hatě současně musel vést k tomu, že se šilheřovický kostel Nanebevzetí Panny Marie (patrocinium poprvé doloženo k roku 1672)⁶⁰ opět otevřel. Ovšem mohl tak učinit už pištský farář někdy v roce 1651 či krátce poté, pokud mu ovšem byl mariánský svatostánek svěřen konzistoří do opatrování.

Poměry v šilheřovickém a haťském farním okrsku po třicetileté válce nám koncizně vylíčil farář Stanislav Pustulkovič v hlúčinské děkanské matrice z roku 1672.⁶¹ Zmíníme se pouze o záležitostech vztahujících se k Šilheřovicím. Na počátku 70. let 17. století stál ve vsi kostel Nanebevzetí Panny Marie. Pokud se týče zařízení, bylo spíše chudé. Ve zvonici visely dva „málo vyzdobené“ zvony. Pustulkovič měl k dispozici drahocenný starý kalich uvnitř i vně pozlacený. Farář dále evidoval dřevěnou křtitelnicí s malovaným víkem, měděným kotlíkem a dvěma cínovými miskami se lžičkou, pravděpodobně měděnou kropenku, olovenou nádobku na svaté oleje, cínový kalich pro abluci s patenou, antependium ze zeleného hedvábí, čtyři kasule různých liturgických barev, římský misál, nový olomoucký rituál, tři větší a dvě menší alby, čtyři superpelice, devět větších a tři menší oltářní ubrousky, čtyři oltářní příkrývky a dva cínové oltářní svícny. Kostelní pozemky Pustulkovič neregistroval. Totéž platí o příjmech. Snad tedy kostel žádné neměl nebo byly jen malé. Ze Šilheřovic duchovní správce na desátku ideálně dostával 14 moravských měric pšenice a stejně tolik ovsu, ale díky zpustlým statkům a omezení ze strany vlastníka panství (tehdy Barbora Perpetua hraběnka z Ursenberku) nepobíral vše. Navíc žádný profit neměl z tzv. Šikova svobodného dvora a z mlýna. K šilheřovickému beneficium patřilo neúrodné a zřídka osévané pole o výsevkové míře 20 moravských měric a zahrádka. Podle Pustulkoviče náležela k šilheřovické faře původně ještě louka a také „...*Knězki Les...*“ Oba pozemky měly být zcizeny dominiem před 20 či několika více lety (tedy

56 ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 1, inv. č. 2622, fol. 6r.

57 Např. ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, fol. 2r, 12v, 22v, 52r; ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 50, fol. 4v, 110v; inv. č. 54, fol. 14r.

58 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 180, s. 75.

59 Srov. ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, např. fol. 51r, 52r a *Slezsko v církevních statistikách olomoucké diecéze (arcidiecéze) z 2. pol. 18. – 1. pol. 19. století*. Edd. Irena KORBELÁŘOVÁ – Rudolf ŽÁČEK, zvláštní otisk Časopisu Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 44–45, 1995–1996, č. 107.

60 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 179, s. 30.

61 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 179, s. 30–36.

za Šliků). V Šilheřovicích působil učitel. Patřila mu zeleninová zahrada a pole o výsevkové míře 10 moravských měřic. Dostával 33 bochníků chleba ročně, jinak nepobíral žádný plat. V šilheřovickém zámku užívala vrchnost privátní oratoř. Pustulkovičovi ale nebylo známo, zda byl pro kapli vystaven mešní indult.

Text Stanislava Pustulkoviče ukazuje na eventuální otevřený konflikt s patronem kostelů a obročí v Šilheřovicích a Hati. Ve spojitosti k Barboře Perpetui hraběnce z Ursenberku a Františku hraběti Borro o nich neslyšíme, i když s ohledem na fakta registrovaná ve výše zmíněné děkanské matrice lze soudit, že vzájemný vztah vlastníka dominia a faráře nebyl zrovna idylický („urozený hrabě“, tzn. Borro, si měl údajně přivlastnit dlužný roční plat dvou zlatých plynoucí ze statku zvaného „Mikloškov“ – patrně v Hati). Očividný, bouřlivý a dlouhá léta trvající spor ovšem vypuknul mezi Pustulkovičem, jeho nástupcem Janem Josefem Hennerem a hlúčinským děkanem Janem Františkem Knurem na straně jedné a novou šilheřovickou vrchností, kterou se v roce 1674 stala jezuitská kolej v Opavě. Na patronátní straně zaujímal klíčovou úlohu v rozepři, provázené slovními útoky (údajná invektiva hlúčinského děkana adresovaná jezuitskému prokurátorovi: „...*aby ten žebrak... rozkazował svejm žebrakum, ne jemu.*“)⁶² a možná i fyzickým napadením (z něj byl Pustulkovičem nařčen jezuitský prokurátor), jezuita a prokurátor šilheřovického panství Jan Mauritius. Do případu, v němž se jednalo hlavně o obhajobu farních práv, zasáhla samozřejmě konzistoř.⁶³ Na podkladě pramenů ze 70. až 90. let 17. století se vynasnažíme charakterizovat podstatné okruhy konfliktu:

1. Šlo o desátky. V této záležitosti probíhal spor ve dvou liniích. Jednak byly faráři zadržovány příjmy z poustek v Šilheřovicích, Hati a Darkovicích, z tzv. Šikova dvora v Šilheřovicích a ze dvou statků v Darkovicích. Jednak obháje farních práv požadovali odevzdávání desátku v bohumínské míře, a ne v menší opavské. To jezuité důrazně zavrhlí s argumentací, že zmíněné vesnice ležely v olomoucké diecézi (nikoliv ve vratislavské) a v opavském knížectví (nikoliv v těšínském). Zvláštní pak je, že v hlúčinských děkanských matrikách z let 1672 a 1691 je jako měrná jednotka zapsána moravská měřice.

2. Farář Henner v roce 1689 bezvysledně požadoval navrácení tzv. Kněžského lesa v Šilheřovicích náležejícího panství. Podle Pustulkoviče a Hennera patřily k farnímu či kostelnímu majetku rovněž jiné šilheřovické pozemky, totiž dominikální louka a dále zahrada zvaná Vr-bice, zahrada sousedící se zámeckou zahradou a jisté rybníčky. Svatostánku také kdysi údajně plynuly jisté platy z jakýchsi šilheřovických pozemků. Henner poukázal i na skutečnost, že farář v Šilheřovicích v minulosti příslušel pozemek ve vsi Zabełków na bohumínském panství v těšínském knížectví a vratislavské diecézi. Ten byl koncem 17. století v majetku kostela v Bohumíně. V tomto případě měl pravdu, ovšem nemovitost nebyla zcizena šilheřovickou vrchností, nýbrž bohumínským pánem Janem Jiřím z Hohenzollernu.⁶⁴

3. Farář se domáhal svého práva odebírat od vlastníků dominia ročně 12 beček piva a několik šefflů krup. Pustulkovič nakonec nedostával nic.

4. Pustulkovič vyčítal příslušníkům Tovaryšstva Ježíšova celou řadu dalších věcí. Kupříkladu jej trápil špatný stav kostelů, farních stavení a šilheřovické školy, domáhal se nedodaného dříví ze Šilheřovic, vadilo mu používání jeho kalicha jezuitů a jejich sváteční bohoslužby v šilheřovické zámecké kapli. Jezuité také údajně zničili nějaké farářovy pamětní zápisky.

62 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 96, kart. 2.

63 Ke sporům srov. ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 96, kart. 2; inv. č. 97, kart. 2; inv. č. 102, kart. 2; inv. č. 54, fol. 14r; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 180, s. 74–77.

64 Srov. pozn. 35.

5. Hlúčinský děkan Knur požadoval po jezuitské koleji navrácení částky 100 zlatých (podle některých svědků 100 tolarů). Zmíněný obnos měl údajně dát jezuitům zemřelý farář Pustulkovič s podmínkou, že bude pohřben v opavském jezuitském kostele. To se nestalo, faráře pochovali v hašském kostelíku.

6. Po smrti Pustulkoviče počala hádka o klíče od svatostánků v Šilheřovicích a Hati. Uchovávali je u sebe jezuité, kteří tak znesnadňovali práci pištskému faráři Janu Valentinu Janikovičovi, kterému byla svěřena administratura. Podle Knura neměli na to z pohledu církevního práva nárok. V této souvislosti si hlúčinský děkan neodpustil ironickou poznámku, totiž že „Kristus svěřil klíče sv. Petrovi, nikoliv sv. Ignáci“.⁶⁵ Knurovi zároveň vadila dlouhodobá neobsazenost hašského benefícia (Jan Josef Henner se stal farářem až 10. července 1687).

7. Farář Henner vedl s jezuitu spor o právo pastvy na vrchnostenském pozemku v Hati. Z hlúčinské děkanské matrice z roku 1691 vyplývá, že dotyčná parcela mohla být díky „laskavosti“ jezuitů využívána pro farský dobytek, nicméně neplynul z ní desátek.

I když o revindikaci majetkových práv k šilheřovickým pozemkům neslyšíme (ještě v roce 1755 upozorňoval hašský farář Mikuláš Dionýz Sarkander Večerek konzistoř na někdejší benefičiální vlastnictví tří dominikálních luk v Šilheřovicích)⁶⁶, nevyšlo úsilí farní strany, zejména pak děkana Knura, úplně do ztracena. Svědčí o tom kvittance Jana Josefa Hennera vystavená v roce 1687.⁶⁷ V ní hašský a šilheřovický farář potvrdil, že přijal od opavské jezuitské koleje zcizené desátky, tedy devět větelů pšenice a stejně tolik ovsů, ze statků v Darkovicích a z tzv. Šikova dvora v Šilheřovicích a rovněž 12 beček piva. K roku 1689 pak Henner neúspěšně požadoval od vrchnosti ročně 24 beček bílého piva.⁶⁸

Staříčky a dnou trpící obháje farních práv, tedy Stanislav Pustulkovič, zemřel v září roku 1685.⁶⁹ Brzy po Pustulkovičově smrti pověřil hlúčinský děkan administraturou šilheřovického jezuitského prokurátora Jana Mauritia, tedy onoho člověka, kterému později nemohl přijít na jméno.⁷⁰ V roce 1686 vidíme jako administrátory pištského faráře Jana Valentina (též Jan Mikuláš) Janikoviče⁷¹ (administrátor exkurendo) a po něm Jiřího Rudolfa Hněvotského (uveden děkanem do funkce v říjnu, křtil do prosince).⁷² Možná vydržel v Hati do ledna roku 1687, kdy hlúčinský děkan Knur svěřil administraturu Janu Josefu Hennerovi.⁷³ Rodák z Frýdku se posléze, tedy dne 10. července 1687, stal také řádným farářem.⁷⁴

V roce 1691 sepsal Henner zprávu o stavu hašské farnosti pro hlúčinskou děkanskou matriku.⁷⁵ Nicméně ve spojitosti s Šilheřovicemi obecně nezaznamenává nějaké „převratné“ no-

65 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 97, kart. 2.

66 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 3523.

67 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 98, kart. 2.

68 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 54, fol. 15r.

69 ZA v Opavě, Sbirka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, fol. 12v.

70 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 97, kart. 2.

71 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 97, kart. 2.

72 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 50, fol. 172v; ZA v Opavě, Sbirka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2622, fol. 27r.

73 ZA v Opavě, Sbirka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2622, fol. 27v.

74 ZA v Opavě, Sbirka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2622, fol. 27v (zde také údaj o rodišti – „...*Joanne Josepho Henner Silesio Fridecensi.*...“; Henner se tedy nenarodil v Prudniku, jak uvádí G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/5*, s. 270).

75 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 180, s. 71–78. Informace ohledně farního kostela v Hati opět vypouštíme.

vinky, a to snad s výjimkou dvou informací. Kostel Nanebevzetí Panny Marie se totiž poprvé označuje jako filiální a zároveň Hennerova zpráva přináší nejstarší doklad, že byl vystavěn ze dřeva. Ve zvonici visely stále dva „zdobené“ zvony, ve věžičce „menšího kůru“ (nepochybně sanktusník) pak vyzváněl další zvon. Z mobiliáře Henner dále zmínil měděný pozlacený kalich s patenou (totožný s drahocenným pozlaceným kalichem evidovaným v roce 1672?), dva pozlacené oltáře, římský misál, šest kasulí s doplňky, tři alby s humerály a cinguly, pacifikál (horní část stříbrná a pozlacená), sedm vel pro přikrytí kalicha, dva mešní zvony, korporály a pally s několika purifikatorií (počet neuveden), šest oltářních ubrousků, tři antependia, tři superpelice, olomoucký rituál, kamennou křtitelnicí s kovovým kotlíkem, nádobku na svaté oleje, kovovou nádobku na svěcenou vodu a sedm oltářních příkrývek. Je tedy zřejmé, že od roku 1672 se kostelní zařízení rozrostlo. Především kostel získal nový boční oltář a kamennou křtitelnicí. Do kostelní pokladny neplynuly žádné pravidelné roční platy, finance tak získával pouze prostřednictvím darů od věřících. O pozemcích se opět nehovoří. Desátek z Šilheřovic vzrostl, mimo jiné v důsledku příjmu obilí z tzv. Šikova dvora (18 měřic pšenice a stejně tolik ovsu). Podle Hennerova názoru měl farář nárok také na desátek z dalších pozemků (rovněž v Šilheřovicích), nicméně nedostával nic. Z Šilheřovic pak plynuly duchovnímu správci další příjmy. Jednalo se o roční plat čtyři zlaté a 48 krejcarů z jistého domu nazývaného „farní“ a od šilheřovických domkářů dostával ročně sumárně 36 krejcarů. Pokud se týče benefičiálních pozemků v Šilheřovicích, připomněl farář pouze neúrodné pole (oproti roku 1672 uvedena menší výsevková míra 14 měřic), o zahrádce se nezmínil. Učitel si polepšil – k roku 1691 dostával od farníků 38 bochníků chleba a od dominia každoročně 24 krejcarů.

Obecně se dá říci, že se poměry v haťské farnosti koncem 17. století, a to i přes pokračující spory s vrchností, po strastiplném období třicetileté války relativně stabilizovaly. Inventář kostelů v Šilheřovicích a Hati se rozrůstal, v Hati byla někdy v letech 1688–1689 vystavěna nová fara, zvýšily se také příjmy faráře. Ze tří vsí (Hať, Šilheřovice, Darkovice) beneficiát dostával sumárně 144 měřic obilí, osm zlatých a 34 krejcarů a měřici mouky. Požitky to tedy nebyly nijak velké. Farář Jan Josef Henner to věděl nejlépe, když si v závěru své zprávy povzdechl: „*Et ex his vivit miserrime.*“⁷⁶ Něco málo si mohl ještě přilepšit prostřednictvím štolových poplatků. Řídit se měl „specifikací akcidenční stóly“, tedy výkazem, který v květnu 1684 konzistoř vypracovala, „...*Pro fararže hatčského, a geho Nasledownj Potomky.*“⁷⁷ Duchovní správce vybíral peníze za křest, úvod šestinedělky, ohlášky a svatbu, úvod nevěsty, pohřby dětí a nezletilých, pohřby dospělých (uváděny rozdílné taxy za pohřby beze mše, se čtenou mší a se zpívanou mší) a pohřební kázání. Posluhování a poslední pomazání vykonával farář zdarma. Vyplácen měl být také rektor. Veškerou odměnu dostával farář v penězích, jen za úvod nevěsty vyžadoval svíčku a „obyčejný vdolek“.

Hennerovu zprávu je možné pro úplnost doplnit následujícími fakty. Kunsthistorik Hans Lutsch evidoval koncem 19. století ve spojitosti s mariánským kostelem⁷⁸ (tzn. v novém svatostánku postaveném v 18. století) mimo jiné dva silně zvětřalé pískovcové figurální náhrobníky s postavami v životní velikosti a po obvodu s minuskulním nápisem, které datoval polovinou 16. století (Bírkové z Násile?). Renesanční náhrobníky byly s největší pravděpodobností přeneseny z demolovaného starého dřevěného kostela do nového svatostánku. Do dnešních dnů

76 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 180, s. 78.

77 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 99, kart. 2.

78 Hans LUTSCH, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien IV. Der Reg.-Bezirks Oppeln*, Breslau 1894, s. 346–347.

se dochoval pouze jeden (v nedávné době byl neodborně restaurován). Je situován ve vnější jižní kostelní zdi. Patrná je na něm pouze malá postava ženy. Dále jej zaujal 25 cm vysoký skvostně tepaný stříbrný pozlacený kalich z druhé poloviny 17. věku (nedochoval se). Farář Pustulkovič sice zaznamenal v roce 1672 drahocenný starý kalich, jeho kolega Henner však později (1691) hovořil pouze o pozlaceném měděném kalichu.⁷⁹ Proto spíše předpokládáme, že „Lutschův“ kalich obdržel starý kostel až někdy po roce 1691 nebo mohl být rovněž původně v majetku jiného kostela. Jezuitský analista nás pak v díle „*Historia Collegii Oppaviensis Societatis Iesu*“ informoval o pořízení kasule, antependia a baldachýnu (patrně myšlena nebesa). Pro kostel byly rovněž obstarány plnomocné odpustky. Stalo se tak v roce 1699, tedy za faráře Jana Josefa Hennera.⁸⁰ Ze 17. století pochází také první zpráva o kostelníkovi. Tuto funkci vykonával v roce 1666 zemřelý šilheřovický sedlák Jakub Štefek.⁸¹

Jan Josef Henner, „...*Parochus Hatzensis, et Schillersdorffensis, vir de suis Ecclesijs optime meritus*“, zemřel počátkem ledna 1701 a byl za účasti 15 kněží pohřben v haťském kostele.⁸² Administrátorem a posléze farářem se v uvedeném roce stal hlučínský kaplan Antonín Jan Černý, narozený ve Vyškově.⁸³ V Hati vydržel do roku 1706, kdy odešel za duchovního správce do Slavkova u Opavy.⁸⁴

Svatostánky v Šilheřovicích ve sledovaném období

Nyní věnujme pozornost kostelu v Šilheřovicích. Připomeňme, že jeho existenci poprvé dokládá listina Jiříka Zajíčka z Hoštálkovic na Šilheřovicích z roku 1508.⁸⁵ Jistě nelze vyloučit totožnost stavby stojící ve vsi na počátku 16. věku s dřevěným objektem, o kterém hovoří prameny ze 17. století. Ostatně není s tím v rozporu informace faráře Stanislava Pustulkoviče někdy z kraje 80. let 17. století (zřejmě z roku 1681). Duchovní si tehdy konzistoři stěžoval na špatný stav kostelů v Šilheřovicích a Hati, za který podle něj mohl patron, tzn. jezuitská kolej v Opavě: „...*Ecclesiaeq's pauperrimae Stillantium tectorum et vetustate corruptorum, parietu nec obolum accipientes sub officio eiq magis ac magis properant ad ruinam.*“⁸⁶ Přes střechy chudičkových svatostánků tedy zatékalo a díky letité zkaženosti jejich stěn stále více hrozilo, že se zřítí. O zařízení starého kostela nás informují víceméně jen hlučínské děkanské matriky z poslední třetiny 17. století.⁸⁷ O podobě dřevěného kostelíka bohužel nedokážeme mnoho říci. Výše připomenuté děkanské matriky zmiňují jen věž, sanktusník, „menší kůr“ (musel tedy existovat i větší kůr)

79 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 179, s. 30, č. knihy 180, s. 73.

80 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 54, fol. 34v.

81 ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, fol. 6v.

82 ZA v Opavě, Sběrka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H V 3, inv. č. 2624, fol. 22v.

83 Srov. např. ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2942; G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/5*, s. 270; J. KRAKOVIČ, „*Kronika–matricula*“, s. 143.

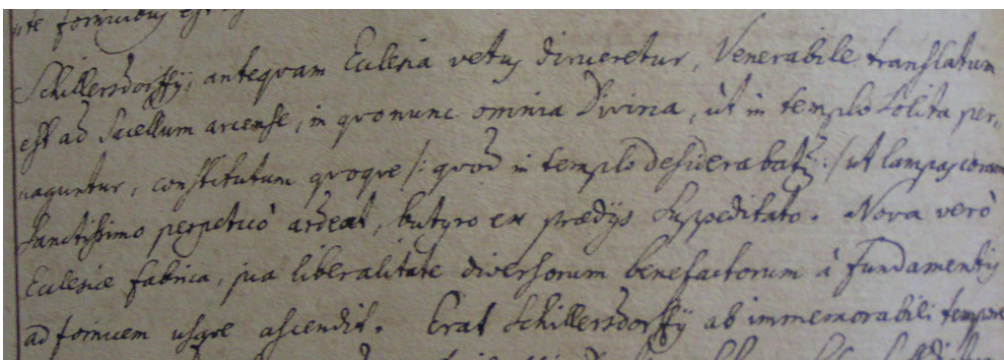
84 G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/5*, s. 270; J. KRAKOVIČ, „*Kronika–matricula*“, s. 143. V této souvislosti upozorňujeme na skutečnost, že zprávy o dění v haťské farnosti v 18. století jsou bohužel značně mizivé. Zejména pak bolestně postrádáme komplexnější výkazy o církevním okrsku v hlučínských děkanských matrikách z let 1764 a 1771. Pro počátek 18. století bezpečně známe alespoň jména a dobu působení haťských duchovních správců. Uvedeme pouze faráře. Po Antonínu Janu Černém následovali: Bernard Tomanides (farářem v letech 1707–1708), Benedikt Josef Antonín Troltz (farářem v letech 1708–1713) a Tomáš Josef Kunda (farářem v letech 1713–1722) – k nim srov. např. G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/5*, s. 270; J. KRAKOVIČ, „*Kronika–matricula*“, s. 143–144; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2942.

85 Srov. pozn. 26

86 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 96, kart. 2.

87 Srov. pozn. 61 a 75.

a sakristii.⁸⁸ Kostel stával na místě dnešního svatostánku, tzn. na severním návrší uprostřed vsi. V roce 1712 došlo k demolici stavby. V té době pak počal vyrůstat v Šilheřovicích nový kostel.

K roku 1712 nás jezuitský analista informoval o demolici starého šilheřovického kostela a probíhající výstavbě nového. ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 54, fol. 48v.

Nepochybně význačnou událostí v životě Šilheřovických se stala výstavba nového zděného kostela Nanebevzetí Panny Marie, který po pozdějších stavebních úpravách stojí ve vsi dodnes.⁸⁹ O jejím průběhu víme jen málo. Podle slov jezuitského kronikáře byl v roce 1712 dřevěný kostelík demolován. Ještě předtím se však Nejsvětější svátost oltární přenesla do šilheřovické zámecké kaple. V ní se pak sloužily bohoslužby stejně často, jako ve starém svatostánku. Zároveň byla zjednána věčná lampa, protože v kostele chyběla. Současně „díky laskavosti různých dobrodinců“ stále pokračovala výstavba nového kostela, a to „od základů ke klenbě“.⁹⁰ O rok později (1713) došlo k ukončení stavby a „krásný šilheřovický kostel“ byl vysvěcen k počtu Panny Marie a dle analisty se mohl pochlubit novými oltáři sv. Ignáce a sv. Františka Xaverského, katedrou (patrně kazatelna), zvonici a obrazy (křížová cesta?).⁹¹ O jednom z dobrodinců nás informuje kvittance rektora opavské jezuitské koleje Fridricha Knittiga z 1. září 1713.⁹² Vyznal v ní, že přijal od rektora olomoucké jezuitské koleje Jana Millera z kostelní pokladny olomouckého jezuitského kostela 150 rýnských zlatých, a to pro podporu výstavby šilheřovického kostela. Ona částka měla být součástí finančního obnosu 400 rýnských zlatých, které se svolením jezuitského provinciála (české jezuitské provincie) Jakuba Stehsla odkázal na stavbu šilheřovického „kostelíčka“ blíže neznámý Mistr Jiří. Ten se označuje také jako páter. Šlo tedy o kněze, velmi pravděpodobně olomouckého jezuitu. Příjmením se zřejmě jmenoval Tomáš, protože se současně hovoří o „...haereditatis Thomassianae...“⁹³ Zda měl nějaké užší

88 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 179, s. 30, č. knihy 180, s. 72–73, 76.

89 Typický venkovský barokní kostelík Nanebevzetí Panny Marie vystavěný opavskými jezuiti v letech 1712–1713 byl samozřejmě opravován či adaptován. K četným renovacím a stavebním úpravám, k zařízení kostela a vůbec k mladším dějinám (zhruba do konce druhé světové války) šilheřovického kostelního okrsku srov. především Marek SKUPIEN, *Farní úřad Šilheřovice (1824) 1924–1954*, Opava 2017, s. 12–18 (inventář k archivnímu fondu).

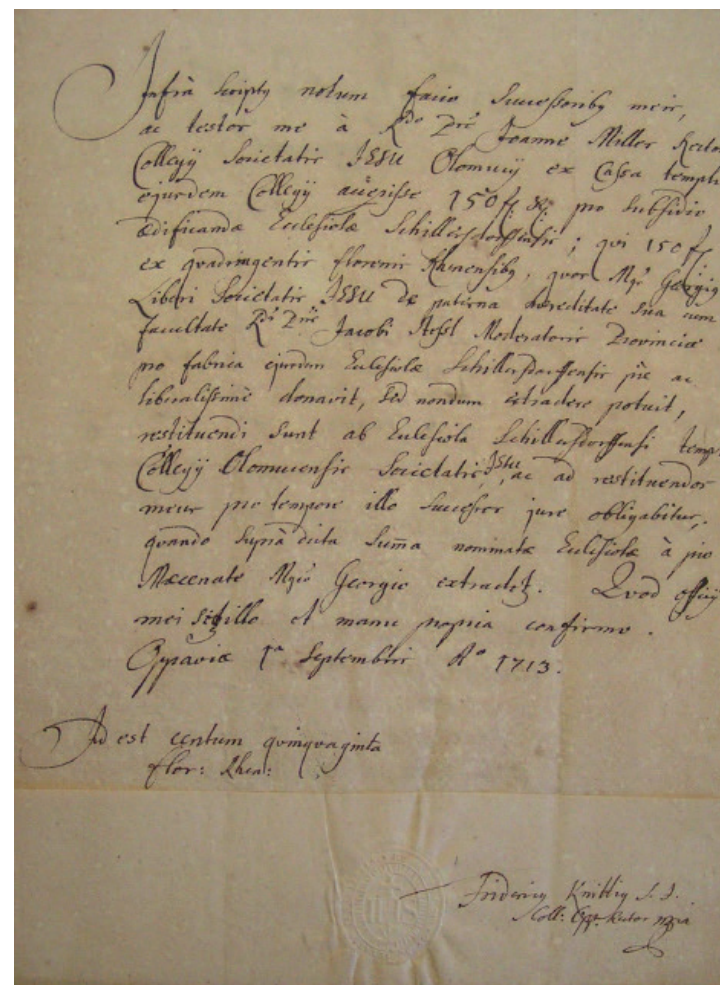
90 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 54, fol. 48v.

91 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 54, fol. 49v.

92 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 280, kart. 13.

93 ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 280, kart. 13.

vazby k Šilheřovicím, nevíme. Ještě dodejme, že v církevní statistice olomoucké diecéze ze 70. let 18. století, tzv. Almě, figuruje jako den zasvěcení neděle před sv. Šimonem a Judou.⁹⁴

Na stavbu nového zděného mariánského kostela v Šilheřovicích finančně přispěl zřejmě olomoucký jezuita Mistr Jiří. ZA v Opavě, fond Jezuité Opava, inv. č. 280, kart. 13.

Benedikce (inventář z roku 1821 nám prozrazuje, že kostel nebyl konsekrován)⁹⁵ se tedy uskutečnila dne 22. srpna 1713. Stalo se tak již za faráře Kundy (investován 13. července 1713).⁹⁶ Výstavba se pak logicky musela realizovat především v době farárování jeho předchůdce Troltze. Rok ukončení dokládá letopočet „1713“ namalovaný černou barvou na vápenné omítce za hlavním oltářem, který registrovali ještě v 19. století haťský farář Josef Lipka a historikové

94 *Slezsko v církevních statistikách*, č. 107.

95 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 8292.

96 K datu Kundovy investitury srov. J. KRAKOVIČ, „*Kronika–matricula*“, s. 144.

Řehoř Wolný a Augustin Weltzel.⁹⁷ Sumárně řečeno: zděný barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie vyrostl v Šilheřovicích v letech 1712–1713, a to zásluhou jezuitů.⁹⁸

Rozsah šilheřovického farního (kostelního) okrsku a jeho postavení ve vývoji církevní správy ve sledovaném období

Ve starší době tvořila farní okrsek nejspíše jen samotná ves Šilheřovice. Již víme, že mariánský kostel byl nakonec v druhé půli 17. století degradován na filiálku svatostánku v Hati (první zmínka 1691).⁹⁹ Do obvodu šilheřovického kostela se pak začlenily Antošovice, tzn. po svém založení někdy krátce před rokem 1709.¹⁰⁰

Na závěr je nutné zmínit se o postavení farnosti, resp. okrsku filiálního kostela, v kontextu vývoje církevní správy. Prostor piastovské holasické kastelánie spadal až do poslední čtvrtiny 12. století do kompetence biskupa z Vratislavi.¹⁰¹ Následně se území Opavska (v rámci přemyslovské přerovské a posléze holasické/opavské provincie) ocitlo v hranicích olomoucké diecéze¹⁰² a bylo vtěleno k některému z arcijáhenství vytvořených biskupem Jindřichem Zdíkem.¹⁰³ Nejpozději ve druhé čtvrtině 13. století byl nově ustaven opavský děkanát, přičemž někdy před rokem 1255 proběhlo jeho včlenění do vyššího správního celku, a to do arcijáhenství opavského, o jehož vznik se zasloužil biskup Bruno ze Schauenburku.¹⁰⁴ Komponentou této hierarchic-

97 ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 8292; G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/5*, s. 269; A. WELTZEL, *Besiedlungen I.*, s. 121.

98 Připomeňme, že dnes je kostel Nanebevzetí Panny Marie orientovanou podélnou jednodílnou stavbou s odsazeným, rovně ukončeným presbytářem. K němu (a nepatrně i k lodi) na bocích přiléhají patrová sakristie (na jižní straně; v patře původně oratoř) a patrový depozitář (na severní straně; původně sakristie s oratoří) na obdélném půdorysu. V ose západního průčelí vystupuje nevýrazný rizalit hranolové věže završené nadstavbou osmiboké zvonice zastřešené jehlancovou střechou. K jižní straně lodi se přimyká přístavek (boční vstup do kostela) na obdélníkové základně. Loď i presbytář jsou zaklenuty. Jak ovšem přesně vypadala původní jezuitská stavba z 18. století, nelze spolehlivě říci. Bohužel o tom pramenný materiál mlčí. Každopádně nepůvodní jsou jižní sakristie a osmiboká zvonice s jehlancovou střechou.

99 K opětovnému zřízení farnosti došlo až v roce 1924; srov. V. PLÁČEK – M. PLAČKOVÁ, *Šilheřovice*, s. 205–207 a M. SKUPIEN, *Farní úřad Šilheřovice*, s. 17.

100 Srov. např. hatšké rodné a křestní, oddací a úmrtní matriky.

101 Ovšem přemyslovská holasická enkláva v okolí Hradce u Opavy (k českému státu připadla nejpozději v roce 1039) patrně patřila pod pravomoc olomouckého biskupa. Církevní příslušnost k Vratislavi trvala de iure do roku 1229 – srov. Dalibor PRIX, *Vývoj církevní organizace na Opavsku do poloviny 14. století. Stav a úkoly výzkumu*, in: M. Borák (ed.), *Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě, Opava 1998*, s. 89–90; Pavel KOUŘIL – Dalibor PRIX – Martin WIHODA, *Hrady českého Slezska*, Brno – Opava 2000, s. 417–418.

102 V roce 1201 Přemysl Otakar I. postoupil biskupství desátky z Holasicka – *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále CDB) II. Ed. Gustav FRIEDRICH, Prague 1912, s. 18–21, č. 22. Srov. také D. PRIX, *Vývoj*, s. 92 a P. KOUŘIL – D. PRIX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 417.

103 Jednalo se buď o arcijáhenství olomoucké, či přerovské (hradecká enkláva se stala součástí některého ze zmíněných arcijáhenství již dříve?). Srov. D. PRIX, *Vývoj*, s. 93.

104 V roce 1244 prameny zmiňují opavského děkana a zároveň plebána v Nové Cerekvi Jana – CDB IV-1. Edd. Jindřich ŠEBÁNEK – Saša DUŠKOVÁ, Prague 1962, s. 131–132, č. 46. Arcijáhнем opavským se poprvé jmenuje kanovník Heidolf, a to v listině z roku 1255 – CDB III-1. Ed. Gustav FRIEDRICH, Prague 1942, s. 109–112, č. 55. Srov. také D. PRIX, *Vývoj*, s. 94–95. Opavské arcijáhenství bylo v neznámé době zrušeno. S jistotou lze říci, že v 16. století řídil opavský „distrikt“ arcijáhen přerovský. Svědčí o tom dopis olomouckého biskupa Marka Khuena z roku 1564 Blažejí Siebenlothovi. Ten měl jako arcijáhen přerovský v kompetenci nejen Přerovsko, ale i Opavsko (srov. SOKA Opava, fond Archiv města Opava, kart. 46, inv. č. 751). K opětovnému zřízení opavského arcijáhenství došlo pravděpodobně někdy kolem roku 1600. V roce 1614 totiž umírá v hodnosti kanovníka olomouckého a

ké struktury byla také dlouhou dobu ves, respektive farnost Šilheřovice. Teprve v roce 1671 se šilheřovický církevní okrsek stal součástí nově vzniklého děkanátu Hlučín.¹⁰⁵ Hlučínskému děkanovi pak zůstaly Šilheřovice (po jisté době již jako hatšská filiálka) podřízeny po celý zbytek sledovaného období.

Šilheřovice, farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, stav v roce 2011.

Foto Marek Skupien.

arcijáhna opavského Daniel Haylig (srov. Metoděj ZEMEK, *Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku po nynější dobu I. 1131–1652*, opis z roku 1999 podle exempláře uloženého v knihovně ZA v Opavě, pobočka Olomouc, č. 777).

105 Listina o zřízení hlučínského děkanství byla původně uložena na faře v Hlučíně. V roce 2019 pak došlo k její delimitaci do SOKA Opava (fond FÚ Hlučín, inv. č. 109). K písemnosti srov. Marek SKUPIEN, *Katalog listin uložených na faře v Hlučíně*, Slezský sborník 108, 2010, s. 115 a TÝŽ, *Listina o zřízení hlučínského děkanství*, in: P. Šopák a kolektiv, *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku*, Opava 2013, s. 418.

Summary

A paper on the history of the parish of Šilheřovice in the Opava region until the beginning of the 18th century

The presented study aims to reconstruct the history of the Catholic parish at the Church of the Assumption of the Virgin Mary in the village of Šilheřovice in the Opava region. The earlier history of this ecclesiastical institution has not been dealt with using methods of modern, critical history, so far, and, basically, it has not attracted much historians' attention. The history of the aforementioned church district dates back approximately to the beginning of the 18th century when a new brick church was built in Šilheřovice. It should be noted that the knowledge of the history of the parish of Šilheřovice is considerably limited due to the poor state of the source base. We know virtually nothing about the earlier history of the church and parish of Šilheřovice before the Thirty Years' War. The fact that a church retaining parish rights stood in the village already in the Middle Ages is revealed only by a document dated 5th February 1508 and issued by Jiří Zajčec of Hoštálkovic in Šilheřovice in favour of the Šilheřovice taverner, or magistrate officer Krystýn. Krystýn and future taverners were obliged, among other things, to hand over the annual salary to the priest of Šilheřovice, or to the church. The parish of Šilheřovice was not probably one of the older and larger parishes, and so it could not have been established until the final stage of the process of building a parish network in the Opava region, which was completed approximately in the middle of the 14th century. The only Šilheřovice clerical administrator from the period before the Thirty Years' War, whose name was known, is a Catholic Albert Gagadkovsky who became a priest in 1610. Probably, sometime later, i.e. at the time when the Evangelicals of Geraltovice from Geraltovice acquired the Šilheřovice domain, the reformation ideas of Martin Luther were strongly promoted in the parish and the Catholic clerical administrator was not allowed to work there. Until 1650, Šilheřovice was reported as completely Lutheran. At that time, the church that the soldiers had plundered during the Thirty Years' War was closed and no priest was residing there. The church was opened once again in the 1750s. The year 1656 became one of the key moments in the history of the parish of Šilheřovice. At that time, Catholic pastor Stanislav Pustulkovič came to the neighbouring village of Hať (he worked in Hať until 1685); he and his successor, Jan Josef Henner, (he worked in Hať until 1701) fought with the patron of the church and the parish, i.e. the Jesuit College in Opava, for the observance of parish rights. At the same time, after a difficult period of the Thirty Years' War, and after clerical administrators did not reside in Hať and Šilheřovice for a long time, the situation in both parishes more or less stabilized. Both clerical administrators named themselves as priests of Hať and Šilheřovice. The church in Šilheřovice retained parish rights for some time, but, eventually, its status was downgraded to subsidiary (the first evidence of the subsidiary dates back to 1691). It became a subsidiary church of the house of God in Hať. It was the Jesuits of Opava themselves who built a simple Baroque church of the Assumption of the Virgin Mary in 1712–1713. It replaced its wooden predecessor. The new church still stands in Šilheřovice. However, we do not know exactly what the original Jesuit building looked like. The church has undergone numerous repairs and conversions. In the earlier period, possibly only the village of Šilheřovice fell within the competence of the priest of Šilheřovice. After its foundation sometime shortly before 1709, the village of Antošovice was then incorporated into the district of the Šilheřovice subsidiary church.

Denisa Hradilová

PROSKOVSKÁ KAMENINA VE SBÍRCE VÝTVARNÉHO UMĚNÍ SLEZSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA¹

Abstract

The study deals with a small group of earthenware items coming from the faience and earthenware manufacture in Proskau (1764–1853) in Upper Silesia, found in the collection of Fine Arts of the Silesian Museum in Opava. The article presents the main facts about earthenware and, then, it focuses on each earthenware object from Proskau in the Silesian Museum.

Keywords: Earthenware, ceramics, faience, manufacture, museum, Proskau, Silesia, Opava, Poland, Wedgwood, Leeds, Weißkirchen/Holíč, Gleiwitz/Gliwice, Bytom, teapot, plate, bowl, terine, pitcher, sugar bowl, copper print/line engraving.

Kamenina, materiál nacházející se v technologické stupnici keramiky blízko porcelánu, se začala sériově vyrábět v polovině 18. století v Anglii, poté ve Francii a během 19. století zaujala své místo mezi produkty manufaktury v celé Evropě.² Svými vlastnostmi nejvíce vyhovovala bohatnoucí společenské třídě průmyslníků a podnikatelů, jejichž vkus se ve výtvarném umění projevil jako klasicismus, ve střední Evropě empir a biedermeier. Oproti fajánsi, populární v předchozích stoletích, je kamenina lehčí, málo průlinčitá s nasákavostí do 7 %, odolnější vůči poškození a vysokým teplotám. Tvrdý a tenký kameninový střep bělavé barvy, pokrytý průhlednou olovnatou glazurou, dokázal lépe vystihnout střídme harmonické proporce antikou inspirovaného klasicismu, velmi vzdálené členitým a přebujelým formám pozdního baroka.³

Díky rozsáhlé produkci kameninových výrobků manufaktury v celé Evropě jsou tyto předměty v hojném počtu zastoupeny v uměleckých sbírkách evropských muzeí. Manufaktura v Proskově,⁴ činná mezi lety 1764 až 1853, patřila k nejvýznamnějším podnikům vyrábějícím fajánsové

1 Předložená studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595), interní grantový projekt SZM č. IGS014/2019.

2 Termín kamenina v českém jazyce označuje dva odlišné druhy materiálu. Jako první pojmenoval keramickou hmotu, skoro slinutou a vypalovanou nejméně při 1 300 °C, se solnou glazurou na povrchu. V německém jazyce se nazývá *Steinzeug* a někteří čeští badatelé používají upřesňující sousloví „tvrdá kamenina“. Předložená studie pojednává o předmětech z „měkké kameniny“, pálené v rozmezí 1 100 až 1 200 °C, německy označované termínem *Steingut*. Více v publikacích Jana KYBALOVÁ, *Kamenina v Čechách a na Moravě*, Praha 1993, a Jana KYBALOVÁ – Jarmila NOVOTNÁ, *Kamenina v Čechách a na Moravě* (katalog výstavy), Praha 1987. Dále srov. Gustav Edmund PAZAUREK, *Steingut. Formgebung und Geschichte*, Stuttgart 1924.

3 J. KYBALOVÁ, *Kamenina v Čechách*, s. 19.

4 Město Proskov (také Pruskov, polsky Prószków, německy Proskau), dříve obec, jež dnes leží asi dvanáct kilometrů na jih od Opolí v Polsku, bylo až do poloviny 18. století součástí habsburské monarchie. V roce 1742 uherská královna Marie Terezie (1717–1780) postoupila území Horního Slezska spolu s Proskovem pruskému králi Friedrichu II. (1712–1786). K historii Proskova srov. Erhard HEINRICH – Andrzej PAWEŁCZYK, *Zarys dziejów Prószkowa*, Prószków 2000; Zbigniew KWAŚNY, *Rozwój przemysłu na Górnym Śląsku w pierwszej połowie XIX wieku*, Wrocław 1983, o Proskově s. 20, 48, 80–82, 122–123, 135, 138, 141, 158–159, 222, 251–252.

a kameninové zboží na území pruského Slezska.⁵ Do konce 80. let 18. století vytvářela fajáns,⁶ především jídelní nádobí sériové produkce, méně jednotlivé dekorativní předměty podle požadavků dobového vkusu a ojediněle díla figurální plastiky. Od roku 1796 zavedla pravidelnou výrobu kameniny.

Výrobky z Proskova dnes najdeme v řadě muzejních sbírek České republiky. Nejpočetněji jsou zastoupeny v Národním muzeu, Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze a Moravské galerii v Brně. Ve sbírce výtvarného umění Slezského zemského muzea se rovněž nachází řada předmětů proskovské provenience, mezi nimi několik kameninových děl. Konkrétně uvedeno podle inventárních čísel: čajová konvice s víčkem (inv. č. U 105 K) [obr. 1], cukřenka (inv. č. U 149 K) [obr. 5], konvice na kávu ve tvaru papouška (inv. č. U 306 K), dva hluboké talíře zdobené měditiskem (inv. č. U 391 K a U 392 K) [obr. 2], džbáněk (inv. č. U 932 K), svícen ve tvaru dórského sloupu (inv. č. U 1067 K) a neúplný soubor nádobí o 26 kusech zdobený měditiskem (inv. č. U 446 K/1–26) [obr. 3, 4]. Každý z předmětů je více či méně poškozen. Podle přírůstkových knih muzeum zakoupilo v dubnu roku 1901 v Brně čajovou konvici. O čtyři roky později v březnu 1906 dostalo darem z Těšína cukřenku. V roce 1942 se dosud nezjištěným způsobem součástí sbírky stala kávová konvice ve tvaru papouška. V lednu roku 1966 z prostředků Národního muzea v Praze opavské muzeum koupilo jídelní soubor s měditisky. V září roku 1971 byl ve starožitnictví v Praze pořízen džbáněk a v říjnu 1984 převodem z Okresního vlastivědného muzea v Šumperku získalo opavské muzeum dva svícny ve tvaru dórského sloupu. Dnes se ve sbírce nachází pouze jeden. Přírůstkové knihy neobsahují záznamy o nabytí dvou samostatně evidovaných hlubokých talířů s měditiskem. Pravděpodobně se staly součástí sbírky před rokem 1945. Výše uvedená charakteristika inventáře proskovské kameniny Slezského zemského muzea napovídá, že se jedná o velmi nesourodou skupinu děl, jež kromě vyhotovitele nemají společnou historii a nejsou dosud badatelsky zpracována.⁷ Jejich datace

- 5 Friedrich II. se snažil využít hospodářský potenciál nově nabytého území a celou řadou výhodných podmínek pobízel místní feudální vrchnost k zakládání nových podniků. Na jeho výzvu zareagoval majitel proskovského panství hrabě Leopold Proskovský z Proskova (1725–1769), který roku 1764 založil v Proskově manufakturu na výrobu fajánsového nádobí. Srov. např. Kurt BIMLER, *Drei oberschlesische Fayence- und Steingutfabriken*, Mitteilungen des Beuthener Geschichts- und Museumsvereins 2, 1912, s. 1–20, 73; Konrad STRAUSS, *Schlesische Fayencen*, Deutsche Töpfer- und Ziegler-Zeitung, 1917/18, s. 331–333, 372–374; TÝŽ, *Schlesische Keramik*, Strassburg 1928, s. 45–47.
- 6 O Proskovské fajánsi vznikla řada odborných článků, studií a publikací. Řazeno chronologicky srov. Elisabeth GRABOWSKI, *Proskauer Majoliken*, Oppelner Heimatblatt. Beilage der „Oppelner Nachrichten“ (dále OHBON) 17, 1925, s. 4; Kurt BIMLER, *Proskauer Fayencen*, Heimat-Kalender für den Kreis Oppeln 3, 1928, s. 50–52; TÝŽ, *Schlesische Fayencen*, Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamtchlesischen Raume I, 1928, s. 107–111; TÝŽ, *Proskauer Fayencen*, Oppelner Heimat-Kalender für Stadt und Land 6, 1931, s. 85–88; Charlotte STEINBRUCKER, *Oberschlesische Keramik*, Sprechsaal für Keramik Glas Email 73, 1940, s. 233–234; Wolfgang SCHEFFLER, *Proskauer Fayencen im Berliner Kunstgewerbemuseum*, Schlesien. Eine Vierteljahresschrift für Kunst Wissenschaft und Volkstum (dále SVKWV) 7, 1962, s. 107–109; Johannes WIEDNER, *Ein Proskauer Walzenkrug mit einer Allegorie des Herbstes und ihr graphisches Vorbild*, SVKWV 15, 1970, s. 129–132; Grażyna WRÓBLEWSKA, *Dawne fajanse polskie XVIII–pol. XIX w.* (katalog wystawy), Poznań 1976, Proskov s. 31–35; Konrad STRAUSS, *Schlesische Fayencen aus Proskau und Glinitz*, Sammler-Journal 6, 1977, s. 100–105; Wojciech ROESKE, *Ceramika apteczna z Prószkowa w Muzeum Farmacji Akademii Medycznej w Krakowie*, Kraków 1978; Beate SASS, *Proskauer Fayence*, Königswinter 1992.
- 7 O keramice ve Slezském zemském muzeu publikovala několik odborných příspěvků Eva Klimešová. Velkou pozornost věnovala proskovské manufaktuře a jejím fajánsovým výrobkům, srov. Eva KLIMEŠOVÁ, *Polská sílesiaka v umělecko-historických sbírkách Slezského muzea v Opavě*, Roczniki Sztuki Śląskiej (dále RSS) 2, 1963, s. 133–137; TÁŽ, *Charakteristika proskovské fajánsy*, Acta Musei Silesiae. Časopis Slezského muzea (dále AMS ČSM) 22 B, 1973, s. 141–158; TÁŽ, *Proskovská manufaktura fajánsí*, Tamtéž, s. 74–85; TÁŽ, *Figurální plastika v proskovské manufaktuře fajánsí*, Umění. Časopis Ústavu teorie a dějin umění Československé akademie věd 22, 1974, s. 64–68; TÁŽ, *Podkladové materiály pro určování proskovské fajánsy*, AMS. ČSM 23 B, 1974,

se pohybuje v rozmezí několika desetiletí, nicméně všechna pocházejí ze dvou posledních období činnosti proskovského podniku.⁸ Když v roce 1979 Eva Klimešová uspořádala v Domě umění v Opavě výstavu s názvem *Proskovská fajáns*, žádný z kameninových předmětů, které v té době muzeum vlastnilo, nebyl v jejím rámci prezentován.⁹ Na výstavě se podílelo vedle československých muzeí i polské Muzeum v Hlivicích a polské Hornoslezské muzeum v Bytomí,¹⁰ jež vlastní rovněž rozsáhlé sbírky proskovské fajánsy a daleko bohatší kolekce proskovské kameniny. Sbírkou proskovské kameniny opavského muzea je co do počtu kusů daleko skrovnější, zato se v ní nalézají velmi zajímavé exponáty dokládající mnohočetnost druhů a forem kameninových výrobků manufaktury v Proskově.¹¹

Nejstarším modelem ze skupiny kameninových předmětů z Proskova ve Slezském zemském muzeu je neznačená konvice na kávu ve tvaru papouška (inv. č. U 306 K; př. č. 42.235). Tělo papouška, jehož horní polovina hlavy je snímatelná a dolní část zobáku slouží jako výlevka, pokrývá detailní malířská dekorace pod čirou olovnatou glazurou. Papoušek je vysoký 21 cm a 15 cm široký. Sedí na zelenohnědě mramorovaném soklu okrouhlého tvaru a jeho žlutohnědé tělo a pařáty člení pečlivá kresba peří a drápů. Zobák má žlutou barvu a chocholka na vrcholu z části olivově zelené hlavy je hnědá. K zádům papouška přisedá jednoduché hladké krémově zbarvené ucho s příčnými pruhy. Kolem krku papouška se vine jen lehce vystupující žlutá stuha. V přírůstkové knize roku 1942 připsali nádobu Proskovu, nebo blízké manufaktuře

s. 38–59; TÁŽ, *K proskovským fajánsím*, in: Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 3, Opava 1997, s. 244–245. Dále srov. Miroslav BOČEK, *Proskovská fajanse*, disertační práce, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Brno 1947.

- 8 Periodizaci jednotlivých období produkce proskovské továrny určil Erwin Hintze. První období trvalo od založení podniku roku 1764 do smrti zakladatele Leopolda Proskovského z Proskova v roce 1769. Druhá etapa výroby probíhala do roku 1783, kdy vlastník hrabě Jan Karel z Dietrichstein-Proskau (1728–1808) už jako kníže rakouského císaře Josefa II. (1741–1790) prodal proskovské panství pruskému králi Friedrichu II. Královská manufaktura fajánsí v Proskově, jež v roce 1796 zavedla výrobu kameniny, fungovala mezi lety 1788 až 1812 v nájmu Johanna Gottlieba Leopolda (1738–1816) a poté Johanna Friedricha Dickhutha (1762–1823), pozdějšího vlastníka továrny, a jeho dědiců pravděpodobně až do roku 1853, kdy zanikla. Srov. Erwin HINTZE, *Die Proskauer Fayence und Steingut-Fabrik*, Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift (dále jen SVBS) 4, 1907, s. 124–130. Pro další informace, srov. (chronologicky) Alwin SCHULTZ, *Schlesische Fayence- und Steingut-Fabriken*, SVBS 3, 1880, s. 413–421; Erwin HINTZE, *Oberschlesische Fayence- und Steingut-Fabriken*, Oberschlesien. Ein Land deutscher Kultur, 1921, s. 38–41; O. K. *Die Proskauer Fayence- und Steingutfabrik*, OHBON 19, 1925, s. 2; TÝŽ, *Die Proskauer Fayence- und Steingutfabrik*, OHBON 21, 1926, s. 2–3; TÝŽ, *Die Bedeutung der Proskauer Fayencefabrik für die Siedlung in und um Proskau*, OHBON 23, 1926, s. 2–3.
- 9 Eva KLIMEŠOVÁ, *Proskovská fajáns* (katalog výstavy), Opava 1979.
- 10 Výstava měla následně reprízu v Hornoslezském muzeu v Bytomí.
- 11 Proskovské kamenině badatelé nevěnovali tolik pozornosti jako fajánsi. Kameninou z Proskova se zabývali (chronologicky) např. August STOEHR, *Deutsche Fayencen und Deutsches Steingut. Ein Handbuch für Sammler und Liebhaber*, Berlin 1920, s. 473–480; E. HINTZE, *Oberschlesische Fayence- und Steingut-Fabriken*, s. 40; Konrad STRAUSS, *Beiträge zur Geschichte ostdeutscher Fayence- und Steingutfabrikation*, Die Kachel- und Töpfer-Kunst 3, 1924, s. 210–218; Kurt BIMLER, *Altoberschlesische Fayencen und Steingutwaren*, Gleiwitzer Jahrbuch 1928, 1928, s. 230–305; Erwin HINTZE, *Führer durch das Schlossmuseum in Breslau*, Breslau, 1930, s. 29–31. Maria STARZEWSKA – Maria JEŽEWSKA, *Polski fajans*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 25–29; Jana KYBALOVÁ, *Evropská kamenina*, Praha 1991, s. 193, 76–77, 173–174; Petr VOJTAL, *Porcelán, kamenina a fajáns v umělecko-historických sbírkách Muzea v Bruntále* (katalog), Bruntál 1997, s. 58. Někteří badatelé mylně přeložili německý termín pro „měkkou kameninu“ (Steingut) jako „tvrdá kamenina“ (Steinzeug). Srov. např. Jerzy DOBRZYCKI, *Śląska wytwórczość ceramiczna w XVIII. w.*, Przemysł, Rzemieslo, Sztuka (dále jen PRS) 1–2, 1923, s. 44–60; TÝŽ, *Śląska wytwórczość ceramiczna w XVIII. w.*, PRS 3–4, 1923, s. 3–19; Stanisław GEBETHNER, *Wyroby ceramiki polskiej w 2-jej połowie w. XVIII i w. XIX*, Arkady 4, 1935, s. 208–229; Zygmunt PRZYREMBEL, *Farfurnie polskie dawne i dzisiejsze*, Lwów 1936, s. 85–101; Marta ROSTROPOWICZ-MIŠKO, *Fabryka fajansu w Prószkowie/Die Fayencefabrik in Proskau*, Joseph von Eichendorff Konversationsorium 22, 1999, s. 34–41; Na tento omyl upozornili Anna KWICIEN – Stanisław SIESS-KRZYŻYKOWSKI, *Fajanse prószkowskie. Kolekcja ze zbiorów Muzeum w Gliwicach*, Gliwice 2005, především s. 21–24, katalog s. 127–150.

Obr. 1: Čajová konvice s víčkem, kamenina, Proskov, mezi 1796–1821.
SZM, inv. č. U 105 K. Foto Luděk Wunsch.

v Hlivicích, ovšem první inspirační vzory této práce lze najít u manufaktury v habsburské Holíči (dnešní Slovensko), která vyráběla tvarově i barevně příbuzné fajánsové předměty od roku 1760. V aukčním katalogu měla Holíč podobný model konvice na kávu již v roce 1788.¹²

Stejnou konvici jako opavský exemplář produkoval podnik v Hlivicích.¹³ Proskovská kameninová varianta staršího modelu navazuje na oblíbené fajánsové papoušky, které proskovský podnik vytvářel již v prvním období své existence za života zakladatele Leopolda Proskovského z Proskova mezi lety 1764 až 1769.¹⁴ Slezké zemské muzeum opatruje vedle kameninové-

12 Karl SCHIREK, *Die fürstlich Dietrichstein'sche Fayencefabrik in Mähr.-Weisskirchen (1783–1805)*, Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums in Brünn (dále jen MMGM) 15, 1897, s. 118. Holíčskou manufakturu založil František I. Štěpán Lotrinský (1708–1765) v roce 1743 jako první rukodílnu na fajáns v rakouském soustátí. Její produkce fajánse a kameniny vycházela téměř výhradně z cizích vzorů italské, francouzské a anglické keramické tvorby. Stala se tak zprostředkovatelem současných trendů pro další manufaktury včetně Proskova. Více k tématu TÝŽ, *Ueber einige Beziehungen k.k. Majolika-Geschirrfabrik in Holitsch (Ungarn) zu den verwandten Fabriken Mährens*, MMGM 8–9, 1896, s. 1–12; TÝŽ, *Die k.k. Majolika-Geschirrfabrik in Holitsch. Materialien zu ihrer Geschichte*, Brünn 1905. Dále srov. Maria STARZEWSKA, *Ceramika śląska 1600–1900*, RSS 16, 1997, s. 30–32; Wanda ZAŁUSKA, *Fajanse prószkowskie 1763–1853*, Warszawa 1979, nestránkováno.

13 Stephan KAISER – Melanie MEHRING – Holger SEIFERT, *Glanzstücke schlesischer Keramik: Proskauer Fayancen im Überblick*, Ratingen 2010, s. 71: Fajánsová nádoba ve tvaru papouška, datovaná letopočtem 1780, pochází z manufaktury v Hlivicích. Dále k tématu vztahu Proskova a Hlivic srov. Halina CHOJNACKA, *Fajanse polskie XVIII–XIX wieku*, Warszawa 1981, s. 18–26.

14 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 88, katalog č. 7. Fajánsovou konvici ve tvaru papouška ze sbírek Muzea v Hlivicích autoři datují léty 1764 až 1769. Více k dietrichsteinskému období produkce srov. František MAINUŠ, *Prószkowska manufaktura wyrobów fajansowych w latach 1769–1783. Przyczynek do śląsko-morawskich stosunków gospodarczych*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 8, 1958, s. 223–241.

ho papouška dvě proskovské fajánsové konvice stejného tvaru, pocházející z druhého dietrichsteinského období produkce mezi lety 1769 až 1783. První z nich (inv. č. U 307 K) publikovali např. Eva Klimešová a Jaromír Olšovský.¹⁵ Druhá (inv. č. U 468 K) se řadí do Proskova, Hlivic, nebo Hranic na Moravě.¹⁶ Kameninový papoušek, při uznání proskovské proveniencí, vznikl mezi lety 1788, kdy se v Proskově začalo s prvními pokusy výroby kameniny, až 1800. V této době se manufaktura odklonila od starých typů výrazně zdobených předmětů a zaměřila se na produkci nových klasicistních modelů.¹⁷

Vliv vzorníků anglických manufaktur na tvorbu středoevropských keramických podniků prezentuje kameninový svícen ve tvaru dórského sloupu (inv. č. U 1067 K, př. č. 84.24), značený vtačeným PROSKAU, získaný do opavského muzea převodem z Okresního vlastivědného muzea v Šumperku v říjnu roku 1984. Dílo o výšce 17 cm a rozměrech podstavy 9 × 9 cm nese žádnou malířskou dekoraci a má na několika místech setřenou krémovou polevu pod čirou olovnatou glazurou. Dórský sloup stojí na dvakrát profilované a kanelované čtvercové podstavě. Dřík sloupu na okrouhlé patce s prstencem je rovněž kanelovaný. Hlavice má okrouhlý tvar. Tento svícen představuje velmi oblíbený model, s malými obměnami užívaný v Proskově už v době výlučně fajánsové produkce v první polovině 80. let 18. století.¹⁸ Shodné kameninové svícny proskovské proveniencí vlastní například Muzeum v Hlivicích,¹⁹ podobné Hornoslezské muzeum v Bytomi.²⁰ V Proskově je vytvářeli po celou dobu pravidelné výroby kameniny mezi lety 1796 až 1850. Díla formou vycházela z keramiky anglické továrny *Hartley, Green & Co, Leeds Pottery*. Ze stejného inspiračního zdroje čerpala celá řada dalších manufaktur.²¹

Klasicistní tvarosloví keramiky z Leedsu vykazuje také džbánec (inv. č. U 932 K, př. č. 71.30), značený vtačeným PROSKAU.3, zakoupený do opavského muzea ve starožitnostech v Praze roku 1971. Dílo vysoké 19,5 cm a široké 14 cm, bez malířské výzdoby, má na několika místech setřelou krémovou polevu pod průhlednou olovnatou glazurou. Tělo džbánu hruškovitého tvaru stojí na kotoučové podstavě profilované prstencem. V horní části otevřený výkroj lemují reliéfní voluty. Ucho nádoby má podobu pásky zvlhčené do esovitěho tvaru. Rovněž tyto předměty manufaktura v Proskově produkovala od roku 1796 téměř až do svého zániku kolem roku 1850. Nové klasicistní vzory nádobí zprostředkoval proskovskému podniku profesor Karl Da-

15 E. KLIMEŠOVÁ, *Proskovská fajáns*, katalog č. 65, ilustrace č. 9. Dále srov. TÁŽ, *Charakteristika proskovské fajánse*, s. 151: Ilustrace č. 13. Srov. TÁŽ, *Materiály pro určování proskovské fajánse*, s. 48, Katalog č. 25. Dále srov. Jaromír OLŠOVSKÝ, *Manufaktura na fajáns v Proskově (1764)–(1790). Dietrichsteinská manufaktura na fajáns v Hranicích na Moravě (1784)–(1797)*. Ed. Jiří KROUPA, *V zrcadle stínů – Morava v době baroka 1670–1790*, Brno 2002, s. 289, Katalog č. 132. Dále srov. Stephan KAISER, *Glanzpunkte schlesischer Keramik. Fayancen aus Proskau und Glinitz in Museen und Sammlungen*, Ratingen 2007, *Digitale Quellen zur schlesischen Kulturgeschichte. 4. Katalog zu Beständen in Museen und Privatsammlungen sowie zu Angeboten des Kunsthandels*, CD-R: Katalog č. 54. Předmět je připsán do Hlivic.

16 Tamtéž, katalog č. 58. Autor nádobu řadí do Proskova.

17 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 17.

18 Například fajánsový svícen ve tvaru dórského sloupu ze sbírek Slezkého zemského muzea inv. č. U 1066 K, značený malovaným P. Na bílé polevě nese bohatou malířskou dekoraci. Jeho datace se pohybuje okolo roku 1790. Dále srov. např. Urszula JASTRZEMBSKA, *Polski fajans w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku* (katalog), Malbork 2004, s. 25, katalog č. 25 s ilustrací ukazuje dva proskovské fajánsové svícny inv. č. MZM/PC/182/1–2 ve tvaru dórského sloupu, značené malovaným P, ze sbírek Zámeckého muzea v Malborku. Autorka publikace klade vznik svícňů do období let 1784–1821.

19 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 140–141, katalog č. 208 (inv. č. RA/339/MGL) s ilustrací a katalog č. 209 (inv. č. RA/340/MGL) s ilustrací.

20 Dva kameninové svícny krémové barvy, na čtvercové třístupňové podstavě a se čtvercovou patkou i hlavici, mají inv. č. SZ/1082/MGB a SZ/1083/MGB, přičemž první z nich je na podstavě značený vtačeným PROSKAU.

21 J. KYBALOVÁ – J. NOVOTNÁ, *Kamenina v Čechách* (katalog), s. 21, katalog č. 8 s ilustrací.

niel Friedrich Bach.²² Podobný kameninový džbán z Proskova, tvarově inspirovaný keramikou z Leedsu, vlastní Muzeum v Hlivicích.²³

Další příklad vlivu anglické keramiky dochovaný ve Slezském zemském muzeu je kameninová čajová konvice s víčkem (inv. č. U 105 K, př. č. 01.223) [obr. 1], značená vtačeným PROSKAU a zakoupená v Brně 6. dubna roku 1901 od jistého Grünbauma.²⁴ Kulovitou konvicí o celkové výšce 14 cm a šířce 18 cm, jež stojí na nízké kruhové podstavě, pokrývá na vnějším plášti těla sytě hnědá poleva²⁵ pod olovenou průhlednou glazurou. Vnitřek konvice, ucho, držadlo víka, výlevku a okraje podstavce a víka odlišuje poleva krémové barvy. Okrouhlé víko konvice mírně vystupuje přes okraj těla a ve vrcholu má plně plastické držadlo ve formě zvoncovitého květu. Ucho tvoří dva propletené pásy, které při nasazení přecházejí v reliéfní palmety. Výlevka je trubkovitého tvaru, zdobena reliéfními listy. Nádobu má lepené a retušované dno.

Čajová konvice na nízké kruhové podstavě s přestupujícím víkem ukončeným držadlem ve tvaru květu a s uchem ve formě dvou spletených pásků s palmetami na obou stranách se objevila ve vzorníku anglické továrny *Hartley, Green & Co, Leeds Pottery* v roce 1783.²⁶ Takto formované předměty výroba v Leedsu produkovala už v roce 1774.²⁷ Ze vzorníků manufaktury *Hartley, Green & Co* vycházela celá řada dalších středoevropských podniků, například rukodílna v Hranicích na Moravě nebo manufaktura na kameninu v Týnci nad Sázavou, která vytvářela podobné konvice na kávu a mléko na počátku 19. století.²⁸ Důležitý zdroj inspirace pro Proskov představovala blízká hornoslezská manufaktura v Ratiboři, která rovněž čerpala inspiraci u keramiky z Leedsu. Proskovská kameninová konvice Slezského zemského muzea vyrobená mezi lety 1796 až 1821 má stejné dekorativní prvky a kulovitý tvar jako kameninová konvice z Ratiboře.²⁹ Proskov vycházel z děl okolních konkurenčních společností, leedských vzorníků či přímo z objednaných a zaslaných výrobků anglického podniku.³⁰ Proskovskou kameninovou

Obr. 2: Hluboký talíř s měditiskem Georga Manjaka ml., podle mědirytu Friedricha Gottloba Endlera „kamenina, Proskov, mezi 1796–1821.

SZM, inv. č. U 391 K. Foto Luděk Wünsch.

22 Umělecký poradce profesor Karl Daniel Friedrich Bach (1756–1829), jenž mimo jiné působil jako ředitel Královské kreslířské školy ve Vratislavi. Poprvé jako kurátor navštívil Proskov v roce 1793. Od roku 1794 se snažil zprostředkováním nových modelů a výukou ve vratislavském institutu pomoci místním pracovníkům opustit těžké, přebujelé barokní vzory fajánsového nádobí s přeplněnou malířskou výzdobou a vtisknout kameninovým dílům elegantní formy s jemnou, střídmostí dekorací nové estetiky. Své působení v Proskově ukončil roku 1821, když manufaktura pod novým majitelem Johannem Friedrichem Dickhuthem pokračovala pouze v produkci jednoduše zdobených předmětů denního užitku. Srov. A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 19.

23 Tamtéž, s. 137, katalog č. 189 s ilustrací. Džbánek krémové barvy má inv. č. RA/504/MGL.

24 Pravděpodobně se jednalo o brněnské pojišťovacího agenta a významného obchodníka s uměním Wilhelma Grünbauma (20. září 1844 – 15. února 1902).

25 Tento typ dekorace se označuje jako „rosso antico“.

26 J. KYBALOVÁ, *Evropská kamenina*, s. 15. Dále srov. TÁŽ, *Kamenina v Čechách*, s. 23.

27 TÁŽ, *Evropská kamenina*, s. 22–23.

28 Tamtéž, katalog č. 1 s ilustrací prezentuje část souboru z manufaktury v Hranicích na Moravě. Katalog č. 24 s ilustrací představuje konvicí na kávu z podniku v Týnci nad Sázavou. Katalog č. 25 s ilustrací je neúplný kávový soubor z Týnce nad Sázavou. Všechny příklady vycházejí ze vzorů keramiky z Leedsu.

29 M. STARZEWSKA – M. JEŽEWSKA, *Polski fajans: Ilustrace č. 45* ukazuje neúplnou soupravu nádobí z manufaktury v Ratiboři, vyrobenou podle vzorů keramiky z Leedsu. Soubor obsahuje model čajové konvice shodný s opavským exemplářem, ovšem bez barevné polevy. Autorky publikace kladou vznik ratibořských předmětů do doby po roce 1800.

30 V roce 1800 ministr Karl Georg Heinrich von Hoym (1739–1807) objednal a nechal poslat do Proskova vzorky nádobí z Anglie a současné ceníky z Hamburku. Srov. Hermann FECHNER, *Wirtschaftsgeschichte der preußischen Provinz Schlesien in der Zeit ihrer provinziellen Selbständigkeit 1741–1806*, Breslau 1907, s. 336.

konvicí protáhlého tvaru, se shodnou barevnou polevou a plastickou výzdobou jako opavský exponát, uchovává Muzeum v Hlivicích.³¹

Vedle střízlivého ručně malovaného dekoru a barevné glazury úpravu kameniny od konce 18. století neodmyslitelně doprovázela mladší technika výzdoby mechanickým tiskem. Opětovné používání jedné mědirytiny pro dekoraci několika kusů nádobí přispělo k výraznému zlevnění kameninových výrobků a tím k jejich dostupnosti pro širší vrstvy obyvatelstva. Hluboký talíř (inv. č. U 391 K, př. č. U 65.47) [obr. 2], s oblým dnem, odsazeným okrajem a průměrem 25 cm, značený vtačeným PROSKAU. F:St:6, představuje typický předmět sériové produkce proskovské manufaktury, který vyráběla mezi lety 1796 až 1821. Talíř polévaný smetanově bílou barvou, pod čirou olovnatou glazurou zdobí na dně měditisk s výjevem krajiny. V popředí scény se nacházejí lidské postavy na cestě lemované keří a v zadním plánu kopec s kostelem. Měditisk, jež doprovází legenda „*Der Kapellen Berg*“, je u dolního pravého okraje signován téměř nečitelným „*G Manjack fec*“. Vytvořil ho proskovský malíř a rytec Georg Manjak ml.³² (nar. 1779)

31 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 138, katalog č. 192 s ilustrací – konvice inv. č. RA/502/MGL z hlivického muzea. Do stejné zdobené série nádobí patří pravděpodobně také šálek s podšálkem inv. č. RA/623/MGL z Muzea v Hlivicích, srov. tamtéž, s. 137, katalog č. 187 s ilustrací. Stejný šálek s podšálkem inv. č. MGB/Sz1345/1–2 vlastní Hornoslezské muzeum v Bytomí. Dále srov. Iwona MOHL, *Górnośląskie manufaktury fajansu w XVIII i XIX wieku* (katalog wystawy), Bytom 2001, s. 38; Zde je na fotografii vyobrazena konvice z Muzea v Hlivicích spolu s šálkem z Hornoslezského muzea v Bytomí.

32 Malíř a rytec Georg Manjak ml. byl nejmladším synem malíře Hanse Manjaka a jeho manželky Anny Marianny. Narodil se v Proskově roku 1779. Zmínka o něm, jako o malíři, se nachází v pozemkové knize doprovázená daty 1. února 1794 a 4. března 1808. V roce 1803 nastoupil do studia na Královské kreslířské škole ve Vratislavi pod vedením profesora Karla Daniela Friedricha Bacha. Po jeho ukončení působil jako malíř a rytec v Proskově nejmé-

podle předlohy vratislavského rytce Friedricha Gottloba Endlera (1763–1822).³³ Inspirací pro takto zdobené nádobí v Proskově se stala skupina šesti talířů zdobených měditisky, zaslaná do

Obr. 3: Terina zdobená měditisky Georga Manjaka ml. podle předloh Friedricha Gottloba Endlera, kamenina, Proskov, mezi lety 1796–1821.

SZM, inv. č. U 446 K/1. Foto Luděk Wünsch.

manufaktury proskovským pracovníkem Josefem Fiallou z rukodílny v Bystrici pod Hostýnem v roce 1795.³⁴ Tiskem v Proskově dekorovali zboží ve velkém množství až do roku 1821, proto se podobné talíře nacházejí i v jiných muzejních sbírkách. Další proskovský talíř zdobený měditiskem uchovává například Muzeum v Hlivicích³⁵ a Hornoslezské muzeum v Bytomi.³⁶

Druhý hluboký talíř ze sbírky opavského muzea (inv. č. U 392 K, př. č. U 65.48), značený vtlačeným PROSKAU. F:St:6, shodné datace, tvaru a provedení jako předchozí talíř inv. č. U 391 K, je napříč prasklý a slepovaný, s místy otřelou polevou. Uprostřed dna pod glazurou se nalézá

ně do roku 1817. Pracoval podle vlastních i cizích předloh. Srov. E. KLIMEŠOVÁ, *Podkladové materiály*, s. 40.

33 Rytce Friedrich Gottlob Endler se narodil 13. března 1763 v Lübeně a zemřel 7. července 1822 ve Vratislavi. Tento samouk je autorem mnoha grafických listů, v nichž zachytil celou řadu panoramat měst a krajinných zákoutí Horního Slezska. Původní Endlerův mědiryt vrcholu s dnes neexistující kaplí Panny Marie Bolestné u polského Prudniku, pro měditisk na talíři inv. č. U 391 K, vyšel v *Der Breslauische Erzähler: eine Wochenschrift* (dále jen BEEW) 2/47, 21. 11. 1801. Skupinu 34 rytin od Endlera koupil nájemce proskovské manufaktury Johann Gottlieb Leopold už v roce 1796.

34 Józef MATUSZCZAK, *Udział Józefa i Jana Fiałów w rozwoju ceramiki prószkowskiej i glinickiej*, *Kwartalnik Opolski* 6, 1960, s. 75–87.

35 A. KWICIEŃ – S. SIĘS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 134, katalog č. 173 s ilustrací – talíř s měditiskem a legendou „Gleiwitz“ nese inv. č. RA/432/MGL.

36 Talíř se stejným měditiskem a legendou jako opavský exponát má inv. č. SZ/1070/MGB, vtlačenou značku PROSKAU a pochází z Hornoslezského muzea v Bytomi.

měditisk s výjevem zámku v krajíně. V prvním plánu se nacházejí dva poutníci na břehu řeky a na řece další tři postavy sedící ve člunu. V pozadí se tyčí zámek. Měditisk doprovází legenda „Schloss Rogau“³⁷ a u pravého dolního rohu signatura „G Manjack fecit“ Georga Manjaka ml. Oba výše zmíněné talíře opavského muzea pravděpodobně původně tvořily součást většího souboru nádobí. Jediný nekompletní soubor jídelního nádobí z proskovské kameniny ve Slezském zemském muzeu (inv. č. U 446 K (1–26), př. č. U 66.1–26), značený na jednotlivých dílech více či méně čitelným vtlačeným PROSKAU, pořízený z prostředků Národního muzea v Praze za 2 100 Kč v Klenotech Praha na Královodvorské ulici č. 2, dne 29. ledna 1966, čítá celkem 26 kusů. Nádobí má krémově žlutou polevu a čirou olovnatou glazuru. Jeho okraje lemuje jemný reliéfní perlovec a černá linka. Stěny a dna jednotlivých předmětů zdobí měditisky v podobě pohledů na významná místa Horního Slezska, které vytvořil Georg Manjak ml. podle mědirytin Friedricha Gottloba Endlera.³⁸ Takoveto soubory nádobí produkovala proskovská manufaktura ve velkém množství od roku 1796 až do roku 1821.³⁹ Prvním předmětem v souboru je terina s víkem (inv. č. U 446 K/1) [obr. 3], o celkové výšce 28 cm a délce 33 cm. Oválná nádoba se zvlněným břichem stojí na vyšší podstavě kotoučového tvaru. Má dvě ucha ve formě akantu. Vypouklé víko završuje okrouhlé držadlo s paprskovitými rýhami. Delší strany těla nádoby zdobí dva měditisky. Jedná se o pohledy na architekturu v přírodě s legendami „Kamentz“⁴⁰ a „Das Nez-Hausl bei Falkenberg“.⁴¹ Delší strany víka nesou krajinné výjevy s architekturou a legendami „Schloss Borne“ (s iniciálami „GM“) a „Wilkau“.⁴² Na užších stranách teriny jsou vyobrazeni ptáci. Druhý předmět v souboru (inv. č. U 446 K/2) představuje mísa o délce 36,5 cm a šířce 28 cm, oválného tvaru a s lehce zdviženým okrajem a měditiskem kaple v krajíně s textem „Gegend um die Schwefelquelle“.⁴³ Další mísa stejných rozměrů, tvaru a provedení jako předchozí, má pořadové číslo tři (inv. č. U 446 K/3) [obr. 4] a měditisk zobrazující park v polském městě Brzegu v Opolském vojvodství s výletní lodí na rybníku, doprovázený nápisem „Eine Parthie im Park bei Hünern“⁴⁴ a signaturou „G Manjack fecit“. Čtvrtým kusem v souboru je mísa (inv. č. U 446 K/4) o délce 33,5 cm a šířce 26,5 cm, téhož tvaru jako dvě předchozí mísy. Uprostřed dna dílo dekoruje scéna s kostelem a figurální stafáží v krajíně poblíž Vratislavi s legendou „Gross Weigelsdorf“.⁴⁵ Menší mísa (inv. č. U 446 K/5), kruhového tvaru a průměru 30 cm, má uprostřed dna stejný měditisk jako mísa značená v souboru pořadovým číslem 2. Hlubokou misku kruhového tvaru (inv. č. U 446 K/6), o průměru 21,7 cm, se zahnutým okrajem, kryje výjev krajiny s vesnicí v pozadí, pastevcem skotu v popředí a nápisem „Ar-

37 Zámek ve vesnici Rogów Opolski v Polsku.

38 Skupinu těchto předmětů krátce zmínila Eva Klimešová. Srov. E. KLIMEŠOVÁ, *Charakteristika proskovské fajanse*, s. 143: Poznámka č. 4. Klimešová uvádí, že autorem všech prospektů je Georg Manjak ml., ovšem u většiny měditisků lze najít přímý vzor v mědirytech Friedricha Gottloba Endlera. V takovém případě je informace uvedena v poznámce k jednotlivým měditiskům.

39 Datace tohoto souboru vychází z předpokladu, že všechny kusy nádobí skutečně pocházejí ze stejné skupiny a pro měditisky na nich posloužily starší i novější mědiryty z velké části publikované v BEEW mezi lety 1800 až 1809.

40 Dnes neexistující klášter v obci Kamieniec Żabkowicki v Polsku. Srov. BEEW 6/45, 2. 11. 1805: Manjakův měditisk je téměř stejný jako mědiryt Friedricha Gottloba Endlera s legendou „Kamentz“.

41 Dnešní město Niemodlin v Opolském vojvodství v Polsku.

42 Vesnice Wilków v polském Opolském vojvodství.

43 U vyobrazení kostela a sírného pramene v okolí města Łądek-Zdrój v Polsku se Manjak inspiroval částí Endlerova mědirytu s legendou „Eine Partie bei Landeck“. Srov. BEEW 10/37, 9. 9. 1809.

44 Předlohu Manjak našel v mědirytině Friedricha Gottloba Endlera. Srov. tamtéž 2/41, 10. 10. 1801.

45 Scéna znázorňující kostel v dnešní vesnici Kielczów u Vratislavi vychází z mědirytiny Friedricha Gottloba Endlera. Srov. tamtéž 3/37, 11. 9. 1802.

noldsmühle“.⁴⁶ Dalšími díly (inv. č. U 446 K/7 a U 446 K/8) jsou dvě totožné neznačené slánky o výšce 7,5 cm a délce 9,5 cm, oválného tvaru na kotoučové noze s bočními stěnami zdobenými prolamováním a plastickými akanty. Na vnitřních stěnách volně vkládaných vaniček se nalézají měditisky ptáků. V souboru se dále nachází 12 plochých talířů o průměru 24,2 cm. Talíř inv. č. U 446 K/9 uprostřed zdobí měditisk zámku s legendou „*Schloss Wilkau*“.⁴⁷ Talíř inv. č. U 446 K/10 má na dně výjev kostela v krajině s pastevcem dobytka, nápisem „*Dei Prospetei Gurkau*“⁴⁸ a signaturou „*G M: Sculpt:*“.⁴⁹ Talíř inv. č. U 446 K/11 na dně kryje prospekt vesnice s legendou *Das Neue Vorwerk bei Falkenberg*.⁴⁹ Talíř inv. č. U 446 K/12 zdobí venkovská scéna s označením *Wilkau*.⁵⁰ Talíř, jehož měditisk domu v krajině doprovází legenda *Der Ruhe Berg*,⁵¹ je třináctým předmětem v souboru (inv. č. U 446 K/13). Talíř inv. č. U 446 K/14 doplňuje veduta se třemi kostelíky, pastevci se psy a dobytkem, nápis *Rohnstock*⁵² a signatura *G M fec* od Georga Manjaka ml. Talíř inv. č. U 446 K/15 nese scénu zámku a jeho parku s legendou *Schloss in Striese bei Breslau*.⁵³ Měditisk na talíři inv. č. U 446 K/16, s označením *Steinkirch*⁵⁴ a iniciálami *G M.*, zobrazuje kostel v krajině, stádo dobytka a pastevce. Dekoraci na talíři inv. č. U 446 K/17 v podobě kláštera v krajině na pozadí a lovce se psy v popředí doplňuje nečitelná signatura a legenda *Trebnitz*.⁵⁵ Talíř inv. č. U 446 K/18 má měditisk Georga Manjaka ml. v podobě krajinného výjevu se třemi rybáři u jezera v popředí, vesnicí v pozadí, legendou *Carlstadt*⁵⁶ a signaturou *G M.* Na talíři inv. č. U 446 K/19 je Manjakův výjev kostela v krajině doprovázen textem *Gegend bei Patschkau*.⁵⁷ Další talíř v souboru, tentokrát s inventárním číslem U 446 K/20, dekoruje scéna domu v krajině s figurální stafáží dvou žen s dětmi a legenda *Ein Theil von Landeck*,⁵⁸ spolu se signaturou *G M.* Zbývající část souboru představuje šest hlubokých talířů stejného průměru a výzdoby jako předcházející ploché talíře. Dílo inv. č. U 446 K/21 prezentuje talíř, jehož dno kryje měditisk kaple na kopci s nápisem

Der Gipfel des Zobtenberges.⁵⁹ Talíř inv. č. U 446 K/22 zdobí veduta altánu v lese, doprovázená legendou *Hütte der Einsamkeit bei Carlsruh*.⁶⁰ Výjev muže na koni, poutníka na kraji

Obr. 4: Mísa zdobená měditiskem Georga Manjaka ml. podle mědirytu Friedricha Gottloba Endlera, kamenina, Proskov, mezi lety 1796–1821. SZM, inv. č. U 446 K/3. Foto Luděk Wünsch.

cesty směrem k městu a legenda *Freiburg*⁶¹ doplňuje talíř inv. č. U 446 K/23. Prospekt hradu v pozadí jezera s textem *Das alte Schloss zu Militsch*⁶² dotváří talíř inv. č. U 446 K/24. Talíř inv. č. U 446 K/25 je opatřen měditiskem gloriety uprostřed jezera s legendou *Eine Parthie bei Zedlitz*.⁶³ Poslední dílo dochované v tomto souboru nádobí prezentuje talíř inv. č. U 446 K/26, jenž má ve svém středu scénu kostela v krajině, pastevce a stáda skotu s nápisem „*Der Zobtenberg*“.⁶⁴

59 Autorem původní veduty poutní kaple na hoře Ślęza (německy Zobtenberg) v Dolnoslezském vojvodství u Vratislavi je Friedrich Gottlob Endler. Srov. BEEW 3/41, 9. 10. 1802.

60 Podle dalšího Endlerova zobrazení tehdejšího parku u polské vesnice Przecznica poblíž hranic s Českou republikou. Srov. tamtéž 3/10, 6. 3. 1802.

61 Pravděpodobně starší předloha představující výjev z okolí polského města Świebodzice v Dolnoslezském vojvodství.

62 Pohled na zámek Olešnických knížat ve městě Milicz v Polsku na ulici Kasztelańska vychází ze vzoru Friedricha Gottloba Endlera. Srov. BEEW 8/16, 2. 5. 1807.

63 Vytvořen podle Endlerova prospektu chrámové stavby v dnešní vesnici Grabice v polském Opolském vojvodství. Srov. tamtéž 6/34, 17. 8. 1805.

64 Kopíruje Endlerův mědiryt s námětem hory Ślęza (německy Zobtenberg) v Dolnoslezském vojvodství v Polsku.

46 Původní výjev z oblasti současného sídliště Jarnońtów na západním okraji Vratislavi pochází z dílny Friedricha Gottloba Endlera. Srov. tamtéž 8/10, 21. 3. 1807.

47 Opět patrně dnešní vesnice Wilków v Polsku v Opolském vojvodství.

48 Dnešní obec Sobótka v polském Dolnoslezském vojvodství. I zde si vzal Georg Manjak ml. příklad z mědirytiny Friedricha Gottloba Endlera. Srov. BEEW 8/48, 28. 10. 1807. Talíř se stejným měditiskem bez signatury uchovává Hornoslezské muzeum v Bytomu pod inv. č. SZ/1059/MGB.

49 Město Niemodlin v Opolském vojvodství v Polsku. Talíř se stejným měditiskem se nachází v Hornoslezském muzeu v Bytomu pod inv. č. SZ/1073/MGB.

50 Krajina kolem vesnice Wilków v Polsku v Opolském vojvodství. Srov. poznámky č. 41; 46.

51 Vytvořený podle Endlerova mědirytu zachycujícího kopec Ciszycy s palácem v dnešním polském městě Kowary. Srov. BEEW 8/51, 19. 12. 1807.

52 Tamtéž 8/12, 4. 4. 1807. Manjak mědiryt z dílny Friedricha Gottloba Endlera s vedutou vesnice Roztoka v Polsku v několika bodech změnil a redukoval.

53 Předlohou byla práce Friedricha Gottloba Endlera se zámek ve vesnici Strzeszów u Vratislavi. Srov. tamtéž 2/33, 15. 8. 1801. Manjakův měditisk používá ústřední motiv vykreslený v jednodušších a daleko méně koncentrovaných liniích než původní Endlerovo dílo.

54 Město Kościelniki Średnie v Polsku.

55 Originální mědiryt vytvořil Friedrich Gottlob Endler a zobrazil město Trzebnica v Dolnoslezském vojvodství v Polsku. Srov. BEEW 2/28, 11. 7. 1801.

56 Volně inspirováno Endlerovým mědirytem dnešního města Milicz v Polsku. Srov. tamtéž 8/33, 15. 8. 1807. Talíř se stejnou scénou a legendou opatřují v Hornoslezském muzeu v Bytomu pod inv. č. SZ/1024/MGB. Scéna má signaturu „*G Manjack*“ a značku PROSKAU F:St:6.

57 Město Paczków v Opolském vojvodství v Polsku na hranicích s Českou republikou. Endlerovu předlohu srov. tamtéž 6/44, 26. 10. 1805.

58 Pravděpodobně město Łądek-Zdrój v polském Dolnoslezském vojvodství.

Obr. 5: Cukřenka, černá jemná kamenina (black basalt), Proskov, mezi 1803–1821.
SZM, inv. č. U 149 K. Foto Luděk Wunsch.

Kromě konvice na kávu ve tvaru papouška, svícnu ve tvaru dórského sloupu, džbánku, čajové konvice s víčkem, dvou samostatných talířů s měditisky a nekompletního souboru nádobí s měditisky vlastní Slezské zemské muzeum ještě jeden předmět pocházející z manufaktury v Proskově. Jde o cukřenku (inv. č. U 149 K, př. č. 06.23) [obr. 5], značenou vtačeným PROSKAU, získanou darem z Těšína od jistého Fizia v březnu roku 1906. Nádobka vysoká 8 cm a široká 13 cm, stojí na oválné ploché podstavě, má polovejčitý tvar a je vyrobena z černé, neglazované, jemné kameniny. Pouze vnitřek misky pokrývá čirá olovnatá glazura. Mezi podstavou a dnem cukřenky se nachází po delších stranách dva okřídlené maskarony andělů ve vysokém reliéfu. Ode dna vybíhá na každém konci misky na vnější straně reliéfní palma. Zápis v přírůstkové knize předmět identifikuje jako wedgwoodský bazalt z Proskova, tedy černou, často neglazovanou kameninu, nesoucí dekor v podobě reliéfu.⁶⁵ Výrobu černě zbarvené kameniny, tzv. basalt ware, zavedl Josiah Wedgwood před rokem 1770. Materiál se používal téměř výhradně na vytváření čistě dekorativních předmětů a stal se doslova synonymem pojmu Wedgwood.⁶⁶ V proskovském podniku vyráběli zboží z černé kameniny pravidelně od roku 1803 do roku 1821.⁶⁷ Totožný model cukřenky opatruje ve své sbírce Muzeum v Hlivicích.⁶⁸

Srov. tamtéž 3/3, 16. 1. 1802.

65 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 143–150: Skupinu neglazovaných předmětů inspirovaných Wedgwoodem autoři publikace označují jako *kamionka delikatna*. Dále srov. Stanisław SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Polskie wedgwoody*, *Gazeta Antykwaryczna* 7–9, 1997, s. 9–11.

66 J. KYBALOVÁ, *Evropská kamenina*, s. 37–38.

67 K. BIMLER, *Altoberschlesische Fayencen und Steingutwaren*, s. 293–294.

68 A. KWICIEŃ – S. SIESS-KRZYSZKOWSKI, *Fajanse prószkowskie*, s. 148, katalog č. 222 s ilustrací. Cukřenku

Sbírka proskovské kameniny Slezského zemského muzea neobsahuje všechny druhy a typy kameninového zboží, které v Proskově za dobu kameninové produkce mezi lety 1796 až 1853 vytvářeli. V době svých největších úspěchů mezi lety 1796 až 1821 vyráběli předměty z černé a červené, glazované i neglazované kameniny. Černou kameninu zdobili reliéfem a stříbřením na glazuře, červenou dekorovali reliéfem a malířskou výzdobou pod glazurou, ve stylu červenofigurální antické keramiky. Ačkoliv je opavské muzeum bohaté na proskovskou fajánsovou figurální plastiku, v jeho fondu proskovské kameniny chybí svícny ve tvaru jeptišek, mnichů a karyatid či solničky s andílky.⁶⁹ Manufaktura v hornoslezském Proskově za sebou zanechala velmi kvalitní díla, která se doposud nedočkala odpovídající pozornosti českých badatelů. K plnému pochopení jejího uměleckého přínosu pro keramický průmysl potřebujeme výzkumníky, ochotné věnovat tomuto úkolu svůj zájem a nadšení, nutné pro sledování i těch nejmenších detailů a vnitřních souvislostí, jež obor keramiky přináší.

Summary

Proskau Pottery as part of the Silesian Museum visual arts collection

The faience manufacture in Upper-Silesian Proskau (Polish Prószków), founded in 1764, was, prior to its decline in 1853, one of the Silesia's major faience and earthenware producers. Beside faience tableware and decorative objects production, earthenware manufacture, whose output included table service, decorative artwork and occasional production of figural sculpture made of white, red, and black earthenware, both glazed and not glazed, was launched in 1796. The manufacture produced imitations of English pottery as well as wares of European competitors. Painted design was eventually replaced with the more modest relief or print decoration. Proskau manufacture is represented by a few earthenware items in the collections of the Silesian Museum.

Supposedly the oldest item made in the Proskau manufacture is represented by a parrot-shaped fine-earthenware teapot with a removable lid (inv. no. U 306 K). Its origin dates back to the period between the years of 1788 and 1800. Another capped teapot (inv. no. U 105 K) bears strong resemblance with English Hartley Green & Co, Leeds Pottery products. The teapot dates back to the period between the years of 1796 and 1821. Two soup plates labelled with separate inventory numbers (inv. no. U 391 K and U 392 K) come with a creamy coating and decorative line engraving originating from the manufacture of Friedrich Gottlob Endler (1763–1822). Both plates date back to the period between the years of 1796 and 1821. A pear-shaped jug with a creamy coating under the lead glaze (inv. no. U 932 K) lacks any decorative painting and dates back to the period between the years of 1796 and 1850. A candlestick designed in the shape of a fluted Doric column (inv. no. U 1067 K) is covered in creamy coating under the lead glaze. The candlestick bears no decorative painting and its origin dates back to the period between the years of 1796 and 1850. Another separate art piece is represented by a Wedgwood-style semi-oval sugar bowl made of fine black stoneware (inv. no. U 149 K). In its origin, the bowl dates back to the period between the years of 1803 and 1821. The inventory number U 446 K refers to 26 pieces of tableware dating back to the period between the years of 1796 and 1821. The bottom and side parts of the items include decorative line engravings under the lead glaze by Georg Manyak the Younger according to Friedrich Gottlob Endler.

Muzea v Hlivicích pokrývá černá poleva s olovnatou glazurou. Kromě tohoto rozdílu má stejnou formu jako opavský exemplář.

69 Anna ZIOMECKA, *Prószkowska plastyka figuralna*, RSS 1, 1959, s. 82–96.

Lukáš Turoň

SŇATEČNOST OBYVATELSTVA JABLUNKOVSKA V „DLUHÉM“ 19. STOLETÍ II.¹

Abstract

The main objective of this study is a description of nuptiality of the population of the region of Jablunkov during the Industrial Revolution. The work presents the development of nuptiality between 1791 and 1910. This study is based on historical demographic research on nuptiality grounded on statistical processing of church marriage registers. When working with the registers, excerpt method was used, which consists of rewriting the individual entries into the pre-printed sheets as they follow in the register, wherein a new sheet is created for each year. By using the agreed signs and abbreviations, a duplicate of the register is then created, which is, however, clear and free of all redundancies. An aggregate method was also used to collect monthly or annual totals of marriages, births and deaths, and these data are monitored in long time series. This allows large population groups to be processed for very long periods of time. It is possible to detect deviations in the number of phenomena observed, to classify the totals by age or, in case of knowledge of the population of the area surveyed, also to evaluate gross rates of marriages, births and mortality. Using this method, we can get a basic idea of population development of a particular area.

The region of Jablunkov was located in a region where agriculture played a substantial economic role throughout the 19th century, and, from the second half of the 19th century, heavy industry began to gradually develop, led by Třinecké Železárny (ironworks), the Košice-Bohumín Railway and the more distant Ostrava-Karviná Coal Mining District and the Vítkovice Ironworks. This economic situation also affected the livelihood and living standard of the region of Jablunkov population especially from the turn of the 19th and 20th centuries; they were just the effects of economic booms or crises, along with war conflicts or epidemics, that had a major impact on the development of nuptiality.

Keywords: historical demography, gross rate, register, nuptiality, population, the region of Jablunkov, 1791–1910, the “long” 19th century.

Sezonní průběh sňatečnosti

Církevní rok zapovídal konání sňatků v době adventu a v postním čase před Velikonocemi.² Advent zasahoval prakticky jen do jednoho měsíce – prosince. Tridentický koncil zakazoval oddávání až do Tří králů (6. leden),³ ale někdy se objevovaly svatby už ve dnech po Božím narození (po 26. prosinci). Předvelikonoční půst, který trval čtyřicet dní a byl pohyblivý, mohl ovlivňovat uzavírání manželství nejvýznamněji ve dvou měsících – v březnu a dubnu.⁴ Odložení svatby nastalo také tehdy, pokud někdo z rodiny zemřel a držel smutek.⁵ Naopak optimální roční dobou pro uzavření manželského svazku byly podzimní měsíce a zimní masopust. Ve Slezsku se svatby obyčejně konaly v pondělí, úterý nebo čtvrtek, především pokud byly spojeny s taneční zábavou, ostatní dny byly pro oddávání nešťastné. „Svatba svítí se v pondělí, v úterý a v čtvrtek, jest to všeobecnou pověrou, že v ostatní dny bývají veselky nešťastny. Středa není žádný den, jest to střed týdnu, pátek jest obligátně nešťastný, sobota a neděle náleží toliko

šlechtě.“⁶ Svatební den byl často vybírán podle finančních možností zasnoubeného páru. Svatební hostina se uskutečňovala před samotným církevním obřadem, což znamenalo, že ti, kteří si mohli dovolit veselit se po tři dny, začali mnohdy prvním volným dnem týdne, tedy nedělí, svoje oslavy pak zakončili již slavnostně v kostele v úterý.⁷ Úterní svatby se odvíjely hlavně od pozice ženichů, čím byli zámožnější, tím byly manželské svazky uzavřené v úterý častější.⁸ Naopak nevhodným dnem pro uzavření manželství byl pátek, který v křesťanském prostředí symbolizoval den ukřižování Ježíše Krista.⁹ Katoličtí faráři a evangeličtí pastoři se stavěli také proti oddávání párů v neděli. Díky růstu zaměstnanosti obyvatel v průmyslu se od počátku 20. století začaly svatby přesouvat na sobotu, avšak přetrvávala rovněž i tradice svateb realizovaných v neděli.¹⁰ Duchovní zdůrazňovali skutečnost, že svatby konané v sobotu jsou městským zvykem, jenž byl přenesen na venkov, kde má katastrofální důsledky.¹¹ Například bystrický evangelický pastor K. Michejda (1879–1924) si v roce 1904 stěžoval na to, že sobotní svatby mají negativní vliv na morálku a mravy věřících, současně dochází k znesvěcování svatého nedělního dne: „Na temze posiedzeniu polecono pastorowi, aby odmawiał ślubu w sobotę, jeżeli nowożeńcy obchodzą wesele muzyką i tańcami. U nas śluby nie odbywały się nigdy w soboty. Jest to zwyczaj miejski, przeniesiony na wieś. A na wsi ma zgnębne skutki. Muzyka nie ustanie o 12. w nocy, ale trwa aż do niedzieli rana. Zdarzyło się, że jedni szli od muzyki w staniu, w jakim się często od muzyki chodzi, a drudzy do spowiedzi. Było zgorznienie. Biada temu, od którego zgorznienie wychodzi! Zapobiegło mu prezbiterstwo rzezoną uchwałą.“¹² V jiných částech Horního Slezska farář oddávání párů v neděli jednoduše zakázal.¹³ Pokud jde o denní dobu, měl se sňatek konat ráno nebo dopoledne. Vyskytovaly se rovněž odpolední svatby, které byly zapříčiněny zejména na venkově časově náročnými přípravami na svatební veselí.¹⁴

Nejnižší počet svateb byl na Jablunkovsku uzavřen v měsících prosinec, březen a duben, za tyto tři měsíce byly uzavřeny pouhé 4 % všech sňatků. Tato skutečnost vypovídá zejména o přísném a poctivém dodržování církevních tradic obyvatel zkoumaného slezského regionu v době Velikonoc a Vánoc. Avšak jestliže docházelo k udělování manželského požehnání v tomto období, bylo tak učiněno v případě měsíce března na jeho počátku, tedy ještě před začátkem půstu, v případě prosince to pak bylo na jeho konci.¹⁵

6 J. Z. VESELÝ, *Svatební obyčejové Slezanů*, Lumír 1/22, 1873, s. 260.

7 Ryszard WÓJTOWICZ, *Z badań nad rozwojem demograficznym ludności parafii Siolkowice w latach 1766–1799*, Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka“ 46/4, 1991, s. 35.

8 V Horním Slezsku tato situace nastala mezi sedláky téměř v 51 % případech, naopak v řadách podruhů to bylo jen v 18 %. Blíže viz Krystyna GÓRNA, *Narodziny, śluby i zgony na Górnym Śląsku w XVIII wieku*, in: H. Suchojad, Wesela, chrzciny, pogrzeby w XVI-XVIII wieku. Kultura życia i śmierci, Warszawa 2001, s. 38.

9 Tamtéž, s. 40.

10 Lumír DOKOUPIL – Ludmila NESLÁDKOVÁ – Radek LIPOVSKI, *Populace Rakouského Slezska a severovýchodní Moravy v éře modernizace*, Ostrava 2014, s. 67.

11 Ve městech narůstal počet továrního dělnictva, které dostávalo v sobotu výplatu, v neděli pak byl den volna, což tedy vybízelo ke konání svatebního veselí v sobotu, po kterém následoval den klidu a odpočinku v neděli. Požadavek nedělního oddávání byl stále častější také pro nižší a chudé venkovské vrstvy, jejichž hlavním argumentem bylo vysoké zaneprázdnění po celý týden v zaměstnání, neděle pro ně byla jediným dnem volna. J. KOUSAL, *O plesích a oddávkách v den sobotní*, Pastýř duchovní 3, 1883, s. 50–53.

12 Citováno z: Karol MICHEJDA, *Kronika ewangelickiego zboru augsburskiego wyznania w Bystrzycy*, Cieszyn 1911, s. 87.

13 Taková situace nastala například v hornickém městě Radzionków, v roce 1825 nastupuje do zdejší farnosti nový farář, který se rozhodl novomanželská požehnání v neděli neudělovat. Viz Konrad RZEMIENIECKI, *Ludność parafii radzionkowskiej w latach 1801–1850*, Przeszłość Demograficzna Polski 23, 2002, s. 36.

14 Hana STOKLASOVÁ, *Katolické přechodové rituály v českých zemích v „dlouhém“ 19. století*, Pardubice 2017, s. 188–190.

15 Například ve slezském Frýdku a moravském Místku bylo v tomto období svátků uzavřeno méně než 1,0 % všech

1 Tato studie byla zpracována v rámci projektu SGS01/FF/2019 s názvem Ekonomické a sociální dějiny vybraných lokalit Moravy a Slezska v 18. až 20. století II, řešeném na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.

2 Postní doba byla rozšířena jak mezi evangelíky, tak v řadách katolíků. Pochopitelně však záleželo na každém jednotlivci, jak dalece bude půst ve svém životě dodržovat. Více viz Pavel KEŘKOVSKÝ, *Doba postní*, PROTESTANT – nezávislý evangelický měsíčník 2007. Online: <http://protestant.evangelnet.cz/doba-postni>. Citováno ke dni 28. 3. 2018.

3 Cezary KUKLO, *Demografia Rzeczypospolitej Przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 299.

4 Radek LIPOVSKI, *Lidé poddanských měst Frýdku a Místku na sklonku tradiční společnosti (1700–1850)*, Ostrava 2013, s. 118.

5 Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2011, s. 150.

Daleko oblíbenější než tyto sváteční měsíce byly pro realizaci sňatku měsíce, které jim předcházely. Jednou z motivací uskutečnit svatbu v lednu nebo v únoru mohla být snaha stihnout svatbu ještě před započítáním půstu nebo spojit svatební veselí s tím masopustním, v případě října či listopadu lze vidět souvislost s ukončením prací na poli a s dostatkem potravin po sklizni. Ve zmíněných čtyřech měsících se ve zkoumaném regionu uzavřelo konkrétně 62,1 % všech manželství. Zcela neoblíbenějším měsícem pro uzavření sňatku byl na celém Jablunkovsku únor, ve kterém se v letech 1791–1910 odehrála téměř jedna čtvrtina všech svateb (24,9 %). Například v Mostech u Jablunkova se v únoru uzavřelo 28,1 % z celkového počtu všech uzavřených sňatků v této vesnici. Druhým nejpoblíbenějším měsícem u populace zkoumaného regionu byl listopad (17,9 %). Zejména na vesnicích byla vysoká podzimní sňatečnost běžná. V tomto období se lidé brali nejčastěji proto, že po žních byly domácnosti nejvíce zásobeny po celý rok. Během svatebních veselí se rovněž snižoval počet dobytka, čímž odpadla nutnost uchovávat větší množství krmiva do zimních měsíců.¹⁶ Tyto výsledky korespondují se situacemi v jiných částech českých zemí či střední Evropy, neboť rovněž v Čechách, na Moravě,¹⁷ ve Slezsku,¹⁸ Polsku¹⁹ nebo na Slovensku²⁰ byly nejfrekventovanějšími měsíci, co se konání svatby týče, právě leden, únor, říjen a listopad.

V letních měsících, do kterých můžeme zařadit červen, červenec, srpen a září, se ve zkoumaném regionu v 19. století uskutečnilo 25,1 % všech nových manželství. Především na venkově byla tato doba spojena s polními pracemi.²¹ Konkrétní výzkum vybraných lokalit však výraz-

manželství. Viz R. LIPOVSKI, *Lidé poddanských měst Frýdku a Místku*, s. 118.

16 Milena LENDEROVÁ, *K hřichu i k modlitbě. Žena devatenáctého století*, Praha 2016, s. 93.

17 Jana BERÁNKOVÁ, *Demografický vývoj města Kouřimi v letech 1650-1850*, Historická demografie 18, Praha 1994, s. 82, Sabina DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj v Ústí nad Labem v 19. století*, Historická demografie 24, Praha 2000, s. 120, Ludmila FIALOVÁ, *Sezonnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*, Demografie 37/1, 1995, s. 17, Marie HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století*, Historická demografie 24, Praha 2000, s. 89, Václav HOFMAN, *Sezonní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století*, Historická demografie 26, Praha 2002, s. 82, Michaela HOLUBOVÁ, *Sňatečnost obyvatelstva farnosti Dobruška do roku 1869*, diplomová práce, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, katedra historie, Ostrava 2003, s. 51-55, Blanka ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686-1910*, Historická demografie 11, Praha 1987, s. 103 nebo Helena ZEMÁNKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva ve Frenštátě pod Radhoštěm v letech 1720-1850*, diplomová práce, Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, Ostrava 1980, s. 35.

18 Viz K. GÓRNA, *Narodiny*, s. 37; Marek GÓRNY, *Ruch naturalny ludności Tarnowskich Gór w latach 1801-1870*, Studia i materiały z dziejów Śląska 13, Katowice 1983, s. 24; Zbigniew KWAŚNY, *Rodzina chlopska w parafii Dobra w latach 1727-1758*, in: H. Suchojad, Wesela, chrzciny, pogrzeby, s. 25; Waldemar PASIEKA, *Śluby w parafii opolskiej w latach 1801-1850*, Przeszłość Demograficzna Polski 21, Poznań-Wrocław 2000, s. 47; Zbigniew SZCZERBIK, *Ludność katolicka parafii w Prasce w latach 1815-1830*, Śląsk Opolski 2000/3, s. 46; František PAVEŠIC, *Vývoj přirozené měny obyvatelstva evangelické farnosti Dolní Bludovice v 19. století*, diplomová práce, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava 2017, s. 82-83, Petr ZATLOUKAL, *Vývoj přirozené měny obyvatelstva města Jeseníku v období průmyslové revoluce*, diplomová práce, Filozofická fakulta, Ostrava 2014, s. 68-69; Zuzana LITNEROVÁ, *Demografický vývoj Trinecka v letech 1839-1900 na příkladě Trince, Vendryně a Písečné (příspěvek k regionálnímu sledování průběhu demografické revoluce)*, Ostrava 1988, s. 41 nebo Naděžda RACHFALÍKOVÁ, *Demografický vývoj obce Bukovec v letech 1795-1930*, diplomová práce, Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, Ostrava 1987, s. 45-46.

19 Viz Cezary KUKLO, *Z badań demograficznych nad staropolską rodziną mieszczańską w XVIII wieku*. Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej, Lublin 1987, s. 349-351 nebo Wiesław TYBUROWSKI, *Ruch naturalny ludności katolickiej Brzostku w latach 1815-1900*, Rocznik Brzostek 1999-2001, s. 33.

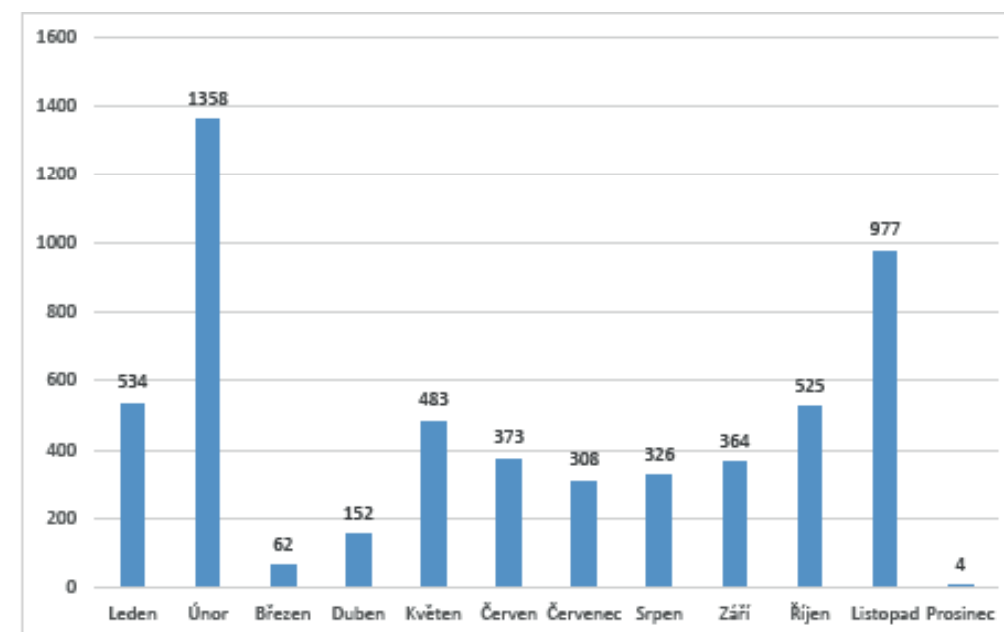
20 Mária KOHÚTOVÁ, *Vývoj obyvatelstva ve farnosti Radošovce na Západnom Slovensku v 2. polovici 17. storočia*, Demografie 22, 1980, č. 2, s. 102 nebo Ján GOLIAN, *Konfesionálne a sociálne determinanty demografického vývoja na Podpoľaní v dlhom 19. storočí*, disertační práce, Katolícka univerzita v Ružomberku, katedra histórie, Ružomberok 2014, s. 168-170.

21 M. LENDEROVÁ, *K hřichu*, s. 89, H. STOKLASOVÁ, *Katolícké prechodové rituály*, s. 187.

nější rozdíly mezi městským a venkovským prostředím neodhalil, například v srpnu byl zjištěn podíl na celkovém počtu uzavřených sňatků v obcích Mosty u Jablunkova a Nýdek 5,5 %, respektive 5,8 %. Ve městě Jablunkov pak 6,3 %, v nedalekém Trinci pak 7,1 %.²²

V některých oblastech českých zemí byl zaznamenán pokles podílu sňatků uzavřených v zimních měsících ve prospěch podzimních měsíců. Mírně se pak zvyšoval také počet sňatků v letních měsících. Tak tomu bylo například v některých plátenických regionech Čech.²³ Podobný jev se v 19. století objevil rovněž na Jablunkovsku. Ve zkoumaném období se výrazně snížil podíl lednových a únorových sňatků a vzrostl podíl svateb realizovaných v letních měsících nebo na podzim.²⁴ Obliba zimních měsíců pro uzavření manželství prudce klesá na přelomu 19. a 20. století, v letech 1891-1910 naopak evidujeme rapidní nárůst oddaných párů v letním ročním období a na podzim. Lze předpokládat, že tato orientace novomanželů k uskutečňování svateb v teplejším období souvisela se zvýšením zaměstnanosti v továrnách těžkého průmyslu, kde se ve srovnání se zemědělstvím pracovalo se stálou intenzitou po celý rok, tedy v létě i v zimě.²⁵

Graf č. 2: Sezonní průběh počtu sňatků na Jablunkovsku v jednotlivých měsících v letech 1791-1910 (v absolutních hodnotách).

Zdroje: ZA v Opavě, Římskokatolické fary Jablunkov, Mosty u Jablunkova, Vendryně, evangelické fary a. v. Bystřice nad Olší, Návsí, matriky oddaných 1791-1910, vlastní výpočty.

22 Výzkumu bylo podrobeno období 1839-1900. Viz Z. LITNEROVÁ, *Demografický vývoj Trinecka*, s. 42.

23 V. HOFMAN, *Sezonní průběh sňatečnosti*, s. 96-97.

24 V zimních měsících (leden, únor) činil v letech 1791-1810 podíl všech sňatků uzavřených v 19. století v celém regionu 45,8 %, v období 1891-1910 to bylo již pouhých 19,7 %. Naopak v letních měsících (červen, červenec, srpen, září) bylo v letech 1791-1810 uzavřeno 16,0 % z celkového počtu svateb konaných v těchto měsících v celém 19. století, Podobný rozdíl, i když ne tak markantní, vidíme u párů sezdaných v říjnu a listopadu (1791-1810: 25,9 %, 1891-1910: 43,4 %).

25 Radek LIPOVSKI, *Populační vývoj frýdecko-místecké aglomerace od poloviny 17. století do završení průmyslové revoluce*, disertační práce, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, katedra historie, Ostrava 2008, s. 154

Zvláštní vývoj, co se týče oblíbenosti v uzavírání sňatků, představuje měsíc květen. Na počátku sledovaného období se v tomto měsíci konalo málo svateb, podíl ze všech uzavřených manželství v měsíci květen činil v letech 1791–1810 jen 6,8 %. Naproti tomu na přelomu 19. a 20. století byl tento podíl daleko vyšší, průměrně se v letech 1891–1910 v tomto pátém měsíci roku uzavřelo 27,2 % ze všech květnových sňatků. Na přelomu 18. a 19. století mohla být všeobecně rozšířená pověra o nešťastných novomanželských svazcích uzavřených v květnu, rčení „svatba v máji, do roka máry“ („*ślub majowy, grób gotowy*“) však mohlo do konce 19. století ztratit na vážnosti a významu. Vliv na oblíbenost měsíce května mohlo mít také církevní doporučení neuzavírat sňatek tři dny před svátkem Nanebevstoupení Páně, jenž mohl případně na některý z květnových dnů.²⁶ Květen mohl být naopak více preferován v období ekonomické prosperity, a to zejména vdovci a vdovami, kteří až tolik nehleděli na příslušnou roční dobu a snažili se co nejrychleji zaopatřit rodině ztraceného hospodáře nebo hospodyni.²⁷

Podíl prvních, druhých a dalších sňatků

V historické demografii rozeznáváme dva základní typy sňatků – protogamní (první sňatky) a palingamní (druhé a další sňatky). Protogamní sňatek mezi sebou uzavírají svobodný chlapec a svobodná dívka. Palingamně uzavřených manželství je více druhů, patří sem sňatek svobodného muže s vdovou, vdovce se svobodnou ženou anebo vdovce s vdovou.²⁸ Spíše výjimečně ve zkoumaném období vyskytly svatby mezi rozvedenými osobami, které řadíme do kategorie výjimečných. V řadách obyvatelstva v době před prvním demografickým přechodem, pro nějž byla typická nízká naděje dožití, při které lidé umírali většinou před dosažením stařeckého věku, bylo rychlé uzavírání sňatků v nižším věku zcela běžné, často to byl projev ekonomické nutnosti.²⁹ Tato tendence se projevovala v praxi ještě i v první polovině 19. století.³⁰ Poměrně hojně byly především druhé sňatky, jež tvořily pětinu až čtvrtinu všech uzavřených manželství. V souvislosti s prodlužováním střední délky života společně se stále zvyšujícím se počtem trvale svobodných osob a s růstem podílu populace žijící ze mzdy se během 19. století podíl opakovaných svateb postupně snižoval.

Rovněž na Jablunkovsku se přes určitou rozdílnou intenzitu v příslušných obcích projevovala v 19. století, zejména pak v jeho druhé polovině, obecná tendence poklesu podílu druhých a dalších sňatků. Z celkového počtu 5466 registrovaných svateb vstoupilo v letech 1791–1910 do manželství poprvé 3956 párů (72,4 %), celkem 1510 (27,6 %) pak připadalo na svatby, které uzavíral alespoň jeden snoubenec opakovaně. V obci Mosty u Jablunkova, lokalitě ležící na železniční dráze, se těžiště sňatečnosti v celém 19. století nacházelo v kategorii protogamních sňatků nejvýrazněji (73,8 %: 26,2 %). V celém sledovaném údobí se v Mostech naplňovalo obecné směřování. Jestliže v prvních deseti letech 19. století můžeme poměr prvních, druhých a dalších vyjádřit 64 : 36, pak v 60. a 70. letech patřilo 74 % k prvně uzavřeným manželstvím a 26 % k opakovaným, v prvním desetiletí následujícího století se tendence dále prohlubovala (82,5 : 17,5). Podobný trend lze doložit také ve městě Jablunkov, podíl prvních k druhým sňatkům činil 73,2 : 26,8. Na konci 18. století kolísal v tomto slezském městě podíl druhých sňatků mezi 32–34 %, avšak po celé 19. století s výjimkou dvou lokálních vzestupů v krizovém období hladových let se podíly v rámci jednotlivých pětiletí nacházely pod úroveň 30 %, v prvním desetiletí 20. století se podíly stabilizovaly v rozmezí 22–25 %.

26 Církevní svátek nanebevzetí Páně je pohyblivým svátkem, slaví se čtyřicátý den po Velikonocích a desátý den před Letnicemi, nejbližším možným datem tak je 1. květen, nejvzdálenějším 3. červen. M. LENDEROVÁ, *K hřichu*, s. 89, Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*, Praha 2012, s. 235; Ilona VOJANCOVÁ, *Od svatby ke kolíbce*, Pardubice 1995, s. 6.

27 R. LIPOVSKI, *Lidé poddanských měst Frýdku a Místku*, s. 119.

28 Zdeněk PAVLÍK – Jitka RYCHTAŘIKOVÁ – Alena ŠUBRTOVÁ, *Základy demografie*, Praha 1986, s. 240.

29 L. DOKOUPIL – L. NESLÁDKOVÁ – R. LIPOVSKI, *Populace*, s. 90.

30 Tezi potvrzují mnohé sondy na úrovni měst, obcí nebo farností. Viz například Lumír DOKOUPIL, *Obyvatelstvo ostravské průmyslové oblasti do sčítání 1869*, Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě 57, 1987, s. 66–67.

Tabulka č. 3: Protogamní a palingamní sňatky na Jablunkovsku v jednotlivých pětiletích 1791–1910.

období	protogamní sňatky	palingamní sňatky	celkem			
	počet	%	počet	%	počet	%
1791–1795	112	66,7	56	33,3	168	100
1796–1800	144	68,6	66	31,4	210	100
1801–1805	112	67,9	53	32,1	165	100
1806–1810	152	71,0	62	29,0	214	100
1811–1815	120	71,4	48	28,6	168	100
1816–1820	147	77,4	43	22,6	190	100
1821–1825	133	76,9	40	23,1	173	100
1826–1830	138	78,0	39	22,0	177	100
1831–1835	140	65,7	73	34,3	213	100
1836–1840	138	65,7	72	34,3	210	100
1841–1845	140	69,7	61	30,3	201	100
1846–1850	153	66,8	76	33,2	229	100
1851–1855	121	73,8	43	26,2	164	100
1856–1860	154	68,4	71	31,6	225	100
1861–1865	186	75,0	62	25,0	248	100
1866–1870	219	70,4	92	29,6	311	100
1871–1875	180	70,6	75	29,4	255	100
1876–1880	206	74,4	71	25,6	277	100
1881–1885	192	73,6	69	26,4	261	100
1886–1890	190	77,6	55	22,4	245	100
1891–1895	181	73,0	67	27,0	248	100
1896–1900	215	75,4	70	24,6	285	100
1901–1905	252	77,3	74	22,7	326	100
1906–1910	231	76,2	72	23,8	303	100
1791–1910	3956	72,4	1510	27,6	5466	100

Zdroje: ZA v Opavě, Římskokatolické fary Jablunkov, Mosty u Jablunkova, Vendryně, evangelické fary a. v. Bystřice nad Olší, Návsi, matricy oddaných 1791–1910, vlastní výpočty.

Také v sousedním Třinecku zjišťujeme ve druhé polovině 19. století prosazování obecného trendu, a to zejména v samotném železárenském Třinci, kde byl určen poměr 79 : 21, v nedaleké Vendryni pak činil 73 : 27.³¹ Podobné trendy byly zachyceny i v jiných modernizaci podléhajících regionech, neboť ke snižování počtu druhých a dalších sňatků dochází taktéž

31 Z. LITNEROVÁ, *Demografický vývoj Třinecka*, s. 41.

v Hrabůvce, obci situované v blízkosti tzv. jádra ostravské průmyslové aglomerace.³² Rovněž v ekonomicky prosperující Kopřivnici dosahoval podíl prvních manželství již v první polovině 60. let 78,4 % a dále stoupal, v 70. letech převýšil 80 %.³³

Rychlejší snižování podílu druhých a dalších sňatků registrujeme také v ostravské průmyslové aglomeraci na čele s Moravskou Ostravou, Přívozem, Vítkovicemi, Zábřehem nad Odrou a Lhotkou, kde nastává pokles podílu opakovaně uzavřených manželství již v letech 1840–1879.³⁴ Kupříkladu v Zábřehu nad Odrou, jenž náležel do centrálního území ostravské aglomerace, již od 40. let nepřesahovaly podíly druhých a dalších sňatků v jednom pětiletí hodnotu 40 %, od poloviny 60. let nepřekračovaly 30 % a v 80. letech bylo procento tohoto typu sňatků jen o něco málo vyšší než 20 %.³⁵ Rovněž v oblastech rozvinutého textilnictví stoupal v návaznosti na obecný trend v závěrečných letech 19. a na začátku 20. století podíl protogamních svateb, například v moravském Místku činil 75,5 %, ve slezském Frýdku pak 76,3 %.³⁶ Právě tak ve slezské obci Bielawa přesahoval podíl protogamně oddaných dvojic již v roce 1830 přes 80 % (82,6 %).³⁷

Naopak v horském a odlehlejší Nýdku byly podíly druhých a dalších sňatků vyšší, pořád se zde uplatňovalo tradiční schéma. Ještě v prvních letech 20. století oscilovaly podíly opakovaných svateb mezi 25–35 %. V nedalekém Bukovci, zapadlé obci s rovněž pasteveckým charakterem, byly podíly dalších sňatků začátkem 20. století ještě vyšší, pohybovaly se mezi 30–40 %.³⁸

Palingamně seždané páry, v nichž nejméně jeden ze snoubenců uzavřel další sňatek, byly v minulosti důsledkem vysoké úmrtnosti. Tak se ve vývoji tohoto demografického jevu populace Jablunkovska odrazila epidemie cholery ve 30. letech 19. století (v Nýdku v letech 1831–1835 podíl dalších svateb 52,4 %), hladová léta (v Bukovci 51,4 %)³⁹ nebo agrární krize 80. let, která se projevila výrazněji vyššími podíly druhých sňatků v kopcovitých částech zkoumaného regionu.

V rámci druhých a dalších sňatků zaujímaly dominantní pozici po celé sledované období svatby mezi vdovci a svobodnými ženami. Tento typ svateb představoval více než polovinu všech druhých a dalších sňatků (52,4 %). Podíly uzavřených manželství mezi vdovci a svobodnými ženami na Jablunkovsku během zkoumaného období značně kolísaly, ve druhé polovině 19. století se však postupně snižovaly. Obecně platilo, že muži vstupovali podruhé do svazku manželského častěji a snadněji než ženy. Na „manželském trhu“ bylo určitou nepsanou normou, že muž a žena měli rozdílnou hodnotu. Z deseti nevěst bylo osm až devět svobodných, z ženichů to pak byly tři čtvrtiny. Za vdovce se provdala třetina svobodných nevěst, s vdovou se naopak oženil každý dvacátý svobodný ženich. Jedním z takto uzavřených sňatků na Jablunkovsku byl i ten z května 1831 mezi jednasedmdesátiletým vdovcem Josephem Herdziszou a Marianou Szijovskou, která měla 24 let.⁴⁰ Na Těšínsku se každé děvče snažilo vdát za mladého

a svobodného hochu, vdovec, navíc letitý a s dětmi, byl málo atraktivní. „*O moja mamulko, zło nowina leci, skazuje mi wdowiec, a mo mocka dzieci. Pod piecym piyńcioro, za piecym je sztwi-oro. Moja mamuliczko, je ich dziewińcioro. Lepszy je z tym młodym na twardym kamyniu, niż ze starym wdowcem pod szumnóm pierzinóm. Bo tyn młody legnie u prawego liczka, a dycki szczebioce jako łasztówiczka. A tyn stary legnie u lewego boku, a dycki mi żwandle, wiela mu je roków.*“⁴¹ Druhou nejpočetnější skupinu tvořily sňatky mezi vdovami a svobodnými muži, jejichž struktura měla na Jablunkovsku během 19. století značně kolísavý průběh. Ženy vdovy měly příležitost provdat se, pokud byl v jejich vlastnictví větší majetek nebo řemeslo, díky čemuž přilákaly často i o dost mladší ženichy, obdobně jako starší vdovci o mnoho let mladší nevěsty. Jinak se opakovaně ukazovalo, že vdovy patřily mezi skupiny obyvatelstva nejvíce ohrožené chudobou, nemajetná vdova byla archetypálně považována za ztělesnění bídy.⁴² Avšak například v první polovině 19. století jsou známy příklady majetných vdov, které samostatně hospodařily na usedlosti, která předtím patřila jejich manželovi. Tato situace byla typická hlavně v lokalitách s domkářským, chalupnickým nebo selským hospodářstvím.⁴³ Na Jablunkovsku zaznamenáváme svatbu svobodného muže s vdovou například v roce 1832, kdy si v červnu vzal svobodný podruh Josef Stonavský ve svých přibližně 25 letech sedmdesátiletou domkářku Evu Steblovou, vdovu z Nýdku.⁴⁴ Nejméně frekventované byly sňatky vdovců s vdovami, v celém regionu činilo jejich podílové zastoupení 18,7 %. Nejvíce akceptovalo takto uzavřená manželství prostředí města Jablunkova (61 % takových sňatků v letech 1851–1910, od přelomu 19. a 20. století navíc počet takto oddaných párů výrazně roste). I když byly sňatky mezi vdovou a vdovcem nejméně realizovány na venkově, registrujeme i zde tendenci k vzestupu významu. Například v Nýdku převyšoval v rozmezí let 1791–1850 podíl takto uzavřených sňatků 8 % (8,1), v období 1851–1910 se zvýšil na 12,6 %. V horami obklopeném Nýdku se v první polovině 90. let 19. století vyskytl jeden sňatek mezi rozvedeným mužem a vdovou. Počet sňatků, ve kterých byl přinejmenším jeden z novomanželů rozvedený, narůstá od 90. let 19. století rovněž v blízké Bystřici nad Olší.⁴⁵ Pouze v letech 1901–1910 bylo uzavřeno devět takových sňatků. Někdy se tyto opakované sňatky vzpíraly kolektivnímu lidovému názoru, někteří duchovní na Těšínském Slezsku takto uzavřené sňatky ostře odsuzovali, protože se dle jejich názoru uzavíraly jen pro peníze a majetek, typické to bylo zejména tehdy, když se konala svatba mezi mláďencem a stařenou nebo děvčetem a starcem. Příznačné je přísloví „*Kdo se pro statek vdává nebo žení, ten jest každý hoden oběšení.*“ nebo „*Nejvíce se stary vdovec sum vy-tresto, jak se ožini s mladum babum.*“⁴⁶

---

pagina 52.

41 Józef ONDRUSZ, *Śpiewki stare, ale jare*, in: K. D. Kadłubiec, Płyniesz Olzo. Monografia kultury ludowej Śląska Cieszyńskiego, Czeski Cieszyn 2016, s. 171.

42 R. LIPOVSKI, *Lidé poddanských měst Frýdku a Místku*, s. 111; Martin RHEINHEIMER, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450–1850*, Praha 2003, s. 75; Cezary KUKLO, *Kobieta samotna w społeczeństwie miejskim u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Studium demograficzno-społeczne, Białystok 1998, s. 196–210; Markéta SKOŘEPOVÁ, *Stereotypy a každodennost vdovství a vdovectví v tradiční venkovské společnosti*, in: V. Bůžek – J. Dibelka (ed.): *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011, s. 283–321.

43 Alice VELKOVÁ, *Sebevědomé, nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století*, in: M. Vojáček (ed.): *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*, Praha 2007, s. 321–340 nebo Alice VELKOVÁ: *Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, in: Z. Hojda – M. Ottlová – R. Prahel (ed.): *Věčné stáří, nebo zralý věk moudrosti?* Praha 2009, s. 204–224.

44 ZA v Opavě, sbírka matrik, Římskokatolický farní úřad Jablunkov, sign. Ja-IX-16, matrika oddací (1797–1886), pagina 20.

45 Lukáš TUROŇ, *Vývoj přirozené měny obyvatelstva evangelické farnosti Bystřice nad Olší ve statistické éře*, diplomová práce, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava 2016, s. 43–44.

46 Milan KOPECKÝ, *Starí slezští kazatelé*, Ostrava 1970, s. 115–116; Jan SKARKA, *Domaslavské zvyky. K stoletému výročí postavení školy v Dolních Domaslavicích*, Dolní Domaslavice 1965, s. 38.

---

32 Marta KALVAROVÁ, *Důsledky průmyslového rozmachu ostravské aglomerace pro populační vývoj obce Hrabůvky*, diplomová práce, Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, Ostrava 1969, s. 34 a 36.

33 Pavel HORTIG, *Demografický vývoj Kopřivnice v letech 1790–1910*, diplomová práce, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava 1999–2000, s. 64 a 65.

34 L. DOKOUPIL, *Demografický vývoj ostravské průmyslové oblasti*, s. 27 a 103.

35 Michal HEJKRLÍK, *Obyvatelstvo Zábřehu nad Odrou do první světové války*, diplomová práce, Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava 2000, s. 47 a 48.

36 R. LIPOVSKI, *Populační vývoj frýdecko-místecké aglomerace*, s. 145.

37 Teresa KROTLA, *Ludność parafii bielawskiej w latach 1766–1830 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka“ 46/4, 1991, s. 415–417.

38 N. RACHFALÍKOVÁ, *Demografický vývoj obce Bukovec*, s. 44.

39 Tamtéž, s. 43.

40 ZA v Opavě, sbírka matrik, Římskokatolický farní úřad Jablunkov, sign. Ja-I-16, matrika oddací (1814–1899),

Tabulka č. 4: Rodinný stav snoubenců uzavírajících druhý a další sňatek na Jablunkovsku v jednotlivých pětiletích 1791–1910.

období	svobodná + vdovec	%	svobodný + vdova	%	vdovec + vdova	%
1791–1795	25	44,6	17	30,4	14	25,0
1796–1800	43	65,2	15	22,7	8	12,1
1801–1805	26	49,0	18	34,0	9	17,0
1806–1810	30	48,4	19	30,6	13	21,0
1811–1815	20	41,7	18	37,5	10	20,8
1816–1820	21	48,8	12	27,9	10	23,3
1821–1825	27	67,5	5	12,5	8	20,0
1826–1830	20	51,3	13	33,3	6	15,4
1831–1835	42	57,5	20	27,4	11	15,1
1836–1840	45	62,5	18	25,0	9	12,5
1841–1845	37	60,6	14	23,0	10	16,4
1846–1850	51	67,1	9	11,8	16	21,1
1851–1855	21	48,8	12	27,9	10	23,3
1856–1860	39	54,9	17	23,9	15	21,2
1861–1865	34	54,8	20	32,3	8	12,9
1866–1870	45	48,9	28	30,4	19	20,7
1871–1875	35	46,7	27	36,0	13	17,3
1876–1880	36	50,7	26	36,6	9	12,7
1881–1885	31	44,7	26	37,9	12	17,4
1886–1890	27	49,1	18	32,7	10	18,2
1891–1895	32	48,5	19	28,8	15	22,7
1896–1900	34	48,6	14	20,0	22	31,4
1901–1905	36	48,6	27	36,5	11	14,9
1906–1910	31	43,1	18	25,0	23	31,9
1791–1910	788	52,2	430	28,5	291	19,3

Zdroje: ZA v Opavě, Římskokatolické fary Jablunkov, Mosty u Jablunkova, Vendryně, evangelické fary a. v. Bystřice nad Olší, Návsi, matriky oddaných 1791–1910, vlastní výpočty.

Lze uzavřít, že ve zkoumaném slezském teritoriu a příslušném období docházelo ke zvyšování podílu prvních sňatků a stále výraznějšímu poklesu druhých a dalších svateb ve shodě s obecným trendem. Tato tendence byla patrnější v oblastech napojených na rozvíjející se těžký průmysl a ve městech (Mosty u Jablunkova, Jablunkov) zejména na přelomu 19. a 20. století, tradiční vztah se udržoval déle v odlehlých podhorských lokalitách (Nýdek, Bukovec), typickým jevem v těchto spíše zemědělských končinách byl vyšší podíl druhých a dalších sňatků i na počátku 20. století.

Při rozboru lze vypožorovat, že podíl druhých a dalších sňatků narůstal zejména po válkách (např. na přelomu 18. a 19. století, kdy podíl opakovaných svateb na Jablunkovsku činil 31,8 %), po epidemiích (kupř. po opakovaných nákazách cholery ze 30. let, kdy podíl tohoto typu oddání tvořil ve zkoumaném regionu průměrně 34,9 % nebo v období tzv. hladových let na přelomu 40. a 50. let, podíl manželství uzavřených podruhé se průměrně rovnal 31,7 %) či hospodářských a sociálních krizích (kupř. v období 1871–1875 se jednalo o 31,6 %). Naopak nižší podíl druhých a dalších svateb zaznamenáváme v období hospodářské konjunktury v zemědělství a průmyslu (např. v 20. letech 19. století, kdy tento podíl činil 23,1 % nebo v době rozkvětu provozů těžkého průmyslu ve zkoumaném regionu Těšínského Slezska na přelom 19. a 20. století, podíl druhých a dalších sňatků byl 26,4 %).

Sňatkový věk při vstupu do manželství

Manželská plodnost se v podstatě nijak záměrně neovlivňovala. Čím dříve se žena provdala, tím delší pak bylo její fertilitní období, čímž se zvyšovala šance porodit více dětí. Věk novomanželů se v oddacích matrikách uváděl již od josefínské matriční reformy v roce 1784. Zapisoval se věk, kterého dosáhli ženich s nevěstou při svých posledních narozeninách.⁴⁷ Průměrný sňatkový věk novomanželů stanovíme tak, že součet sňatkových věků dělíme počtem oddaných, k výslednému číslu se pak připočítá cifra 0,5.⁴⁸ Ještě ve 30. letech 20. století byli obyvatelé horských oblastí Slezských Beskyd přesvědčeni o tom, že hraničním bodem svobodného stavu je věk 30 let. O ženě, jež zůstávala příliš dlouho svobodná, se povídalo, že zůstane „*staróm dziyvkóm, staróm dzichtóm*“ (prostěradlem), nebo „*staróm kozóm*“. Ženám, které se nikdy neprovdaly, se říkávalo „*stare panny*“, často byly terčem jízlivých poznámek: „*Nie było warty być upartą!*“⁴⁹ Podobná situace panovala u svobodných starších mládenců, kterým se často říkalo „*stary kaniec*“ (kanec), „*řezaniec*“ (valach – kastrovaný kůň) nebo „*stary pachol*“. Takto odsouzení lidé pak měli co do činění nejen s ponižujícími vtipky a urážkami, ale také s narůstajícím nátlakem a pocitem společenské méněcennosti a zavržení.⁵⁰ Velký věkový rozdíl u sňatků mezi především mladší ženou a starším mužem byly na Jablunkovsku taktéž terčem posměšků a udivení. Takový manželský svazek byl charakterizován jako nešťastný, což bylo vyjadřováno i v lidových písních. „*Poszła za dziada, poszła za dziada tako młodo dziywczina. Dziada ani strzepak, ani go kómu dać, Ej, dziadzie, dziadzie, stare kości, ej, ni ma w tobie tej miłości, dziod sie wyrzuchował, fusa wyszmarował, siedymdziesiąt siedym lat.*“⁵¹ Některé lidové písně, mezi nimi nejznámější „*Nejlepsi je z młodym*“, upozorňovaly na výhody života s mladým mužem. „*Nejlepsi je z młodym na gołych delinach, jako tež ze starym w jedwobnych pierzinach. Bo tyn stary legnie wedla mego boku, a rachuje przy mie, kiela mu je roków. Młody by se legnył wedla mego liczka, a szczebiotł ku mnie jako lasztówiczkka. Ej, lepszi je z młodym ciyrniowy plot grodzić, jako tež ze starym po logródku chodzić. Ej, lepszi je z młodym po kolana w błocie, jako tež ze starym we strzyble a zlocie.*“⁵² Pro určení průměrného sňatkového věku v populaci Jablunkovska byly vybrány čtyři desetileté sondy (1791–1800, 1831–1840, 1871–1880 a 1901–1910).

47 L. DOKOUPIL – L. NESLÁDKOVÁ – R. LIPOVSKI, *Populace*, s. 94.

48 Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1978, s. 122.

49 Janusz GAUDYN, *Starym pannom*, in: TÝŽ: Fraszki i fraszeczki, Ostrava 1967, s. 60.

50 Longin MALICKI, *Materiały do kultury społecznej Górali Śląskich*, in: TÝŽ: Zarys kultury materialnej Górali Śląskich. Materiały do kultury społecznej Górali Śląskich, Katowice 2004, s. 150 nebo Irena CICHÁ – Karel KURZYSZ, *Soužití, lidové zvyky a obyčejy*, in: K. Kurzysz – J. Volný, Pisek – 550 let historie obce, Piosek – 550 let historii gminy, Bystřice nad Olší 2016, s. 126.

51 Karol Daniel KADŁUBIEC, *Śpiywo Anna Chybidziurowa a její sómsiedzi*, Bystřice nad Olší 2018, s. 278.

52 Tamtéž, s. 350.

Tabulka č. 5: Průměrný sňatkový věk na Jablunkovsku při uzavření protogamních a palinogamních sňatků.

protogamní sňatky						
období	Jablunkov		Městy u Jablunkova		Nýdek	
	ženichové	nevěsty	ženichové	nevěsty	ženichové	nevěsty
1791–1800	25,1	20,9	24,5	20,8	24,9	21,7
1831–1840	26,7	23,4	25,9	23,1	26,1	25,8
1871–1880	26,8	23,1	25,9	22,4	27,1	25,4
1901–1910	27	24	26	23	25,9	23,2
palinogamní sňatky						
období	Jablunkov		Městy u Jablunkova		Nýdek	
	ženichové	nevěsty	ženichové	nevěsty	ženichové	nevěsty
1791–1800	44,4	35	40,6	35,1	38	29,6
1831–1840	42	36,7	41,3	40,4	43,7	37,9
1871–1880	44	37,1	42,8	32,6	42,7	39,2
1901–1910	42,7	38,9	42,4	35,2	43,4	35,8

Zdroje: ZA v Opavě, Římskokatolické fary Jablunkov, Mosty u Jablunkova, Vendryně, evangelické fary a. v. Bystřice nad Olší, Návsi, matriky oddaných 1791–1910, vlastní výpočty.

Při druhých a dalších sňatcích býval průměrný věk snoubenců ještě vyšší, neboť do nich někdy vstupovaly osoby již pokročilého stáří.⁵³ Vyšší průměrný věk snoubenců při opakovaně uzavřených manželstvích byl nejčastější u oddávání vdovce s vdovou, několik příkladů bylo zaznamenáno rovněž v celém sledovaném období ve zkoumaném regionu Jablunkovska: v srpnu roku 1901 se v jablunkovské městské části Bělá konala svatba Josefa Hanáka a Marie Bazgierové, oba byli ve vdovském stavu a měli shodně 73 let,⁵⁴ v červenci 1792 byl v Mostech u Jablunkova uzavřen sňatek mezi šedesátiletým vdovcem Johanem Sikorou a šedesátiletou vdovou Mariannou Sikorovou,⁵⁵ v horami obklopeném Nýdku se v únoru 1906 uzavřelo manželství mezi ve vdovském stavu se nacházejícím Adamem Szurmanem (60 let) a Mariannou Labajovou (56 let).⁵⁶

Na Jablunkovsku se v 19. století svobodní muži ženili v průměru okolo 25,8 roku věku, svobodné dívky ve věku přibližně 22,4 let. Vývoj věku u svobodných mužů a žen měl velmi podobný průběh. Průměrný věk nevěst vstupujících do manželství poprvé činil na konci 18. století 20,9 let, ve 30. letech 19. století nastal vzrůst na 23,8 let, jejich průměrný věk se pro 70. léta a první desetiletí 20. století ustálil na 23,5 letech. Průměrný věk ženichů uzavírajících sňatek po-

prvé byl v posledním desetiletí 18. století 24,9 let, ve 30. letech zaznamenáváme mírný růst na 26,4 let, průměrný věk vstupu do prvního manželství byl u mužů v 70. letech 19. století a v letech 1901–1910 velmi stálý, činil 26,6 let, respektive 26,5 let. Opakovaná manželství uzavírali muži v průměru starší, v letech 1791–1800 činil 42,4 roky, přičemž věk se v průběhu 19. století zvyšoval až na 45,6 let v prvním desetiletí 20. století. U druhých a dalších sňatků žen byl průměrný věk rozkolísanější, postupně se však zvyšoval z 33,8 let na konci 18. století na 37,1 let v prvním desetiletí 20. století. V první polovině 19. století se ve zkoumaném regionu věk při prvním sňatku zvýšil v průměru o 2–3 roky u ženichů i nevěst, což koresponduje s vývojem českých zemí. Avšak v druhé polovině 19. století se data obou územních celků již neshodují, věková hranice při prvním sňatku byla na Jablunkovsku velmi setrvalá, spíše se nesnižovala, jak tomu bylo v českých zemích, průměrný věk ženichů i nevěst byl pak oproti celozemským datům o 1–2 roky nižší.⁵⁷ Při srovnání zkoumaného slezského regionu s ostravskou průmyslovou oblastí zjistíme, že zjištěná data pro Jablunkovsko jsou v souladu více s údaji pro tzv. zázemí průmyslové aglomerace, nežli s daty vypočtenými pro tzv. jádro průmyslové aglomerace. I když dochází ve zkoumané jablunkovské lokalitě a v tzv. jádru ostravské průmyslové aglomerace vůči závěru 18. století v první polovině 19. století shodně k zvýšení průměrného sňatkového věku mužů i žen při prvním oddání, na rozdíl od obcí a měst tzv. jádra k dalšímu vzrůstajícímu trendu v druhé polovině 19. století nedochází, u svobodných ženichů a nevěst Jablunkovska dochází ke stagnaci průměrného sňatkového věku. Tím se slezský region na jihu Těšínského Slezska shoduje spíše s daty obcí užšího a širšího zázemí ostravské průmyslové aglomerace, kde byl věk vstupu do prvního manželství u mužů i žen velmi stálý, případně docházelo k mírnému růstu.⁵⁸ Jablunkovsko se nacházelo v blízkosti rozvíjejícího se průmyslového centra v Trinci, obyvatelé zkoumaného regionu však nacházeli zdroj obživy rovněž v ostravské průmyslové oblasti, zejména v dolech v Karvině. Lze tedy konstatovat, že vytváření průmyslové aglomerace vedlo i v tzv. zázemí, do kterého můžeme vzhledem k Trinci a vzdálenější Karvině či Ostravě řadit i Jablunkovsko, k nižším věkům v uzavírání hlavně prvních manželství.

Závěr

Tato práce se zabývá studiem vývoje sňatečnosti populace Jablunkovska v období „dlouhého“ 19. století (1791–1910). Hlavním cílem bylo vytvořit demografickou mikroanalýzu obyvatelstva Jablunkovska a zjistit dopady zemědělské a průmyslové výroby, válek, epidemií atp. na vývoj a proměny nuptiality zdejšího obyvatelstva. Zemědělská výroba byla v tomto regionu během 19. století převažujícím zdrojem obživy, následná transformace k průmyslové výrobě měla pomalý charakter, ve zkoumaném regionu k ní docházelo výrazněji pak až na přelomu 19. a 20. století.

Hrubá míra nuptiality českých zemí vykazovala po celé 19. století poměrně stálou úroveň, trvale se pohybovala kolem osmi uzavřených sňatků na 1000 přítomných obyvatel.⁵⁹ Vývoj sňatečnosti populace Jablunkovska tuto tendenci potvrzuje, protože počet uzavřených sňatků na 1000 obyvatel se v letech 1803–1910 pohyboval v průměru mezi 7,8 ‰ až 8,3 ‰. Sňatečnost sledovaného jablunkovského regionu však byla nižší například vůči údajům pro Pruské Slezsko, kde se nuptialita v průběhu 19. století ustálila na úrovni kolem 9 ‰⁶⁰ nebo vzhledem k míře sňatečnosti ve frýdecko-místecké aglomeraci, která se zde vyšplhala na průměrných 9,6 ‰.⁶¹

57 Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 162 a 164.

58 L. DOKOUPIL, *Demografický vývoj ostravské průmyslové oblasti*, s. 28 a 103 nebo L. DOKOUPIL – L. NESLÁDKOVÁ – R. LIPOVSKI, *Populace*, s. 94–96.

59 Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, Praha 1965, s. 69.

60 Tadeusz ŁADOGÓRSKI, *Ruch naturalny ludności Śląska w latach 1816–1849*, *Przeszłość Demograficzna Polski* 4, 1971, s. 63.

61 R. LIPOVSKI, *Populační vývoj frýdecko-místecké aglomerace*, s. 139.

53 R. LIPOVSKI, *Lidé poddanských měst Frýdku a Místku*, s. 112.

54 ZA v Opavě, sbírka matrik, Římskokatolický farní úřad Jablunkov, sign. Ja-I-17, matrika oddací (1870–1904), pagina 216.

55 ZA v Opavě, sbírka matrik, Římskokatolický farní úřad Jablunkov, sign. Ja-III-3, matrika oddací (1786–1901), pagina 6.

56 ZA v Opavě, sbírka matrik, Římskokatolický farní úřad Jablunkov, sign. ET-II-29, matrika oddací (1906–1928), pagina 3.

Na Jablunkovsku byla nejnižší hrubá míra nuptiality v 19. století ve vesnicích Nýdek a Bukovec, dosáhla 7,8 ‰, respektive 8 ‰. V Mostech u Jablunkova a v samotném Jablunkově byla tato míra nepatrně vyšší, průměr činil v obou lokalitách shodně 8,3 ‰.

Analýza matrik sňatků vybraných lokalit Jablunkovska z let 1791–1910 ukázala, že s matrikami sňatků evangelických nebo katolických farností příslušných obcí a měst na Těšínsku je možné pracovat a získané údaje pak využít k demografickému výzkumu daného obyvatelstva v příslušném období.

Summary

Nuptiality of the population of the region of Jablunkov in the “long” 19th century

This work deals with the study of nuptiality development of the region of Jablunkov population in the period of the „long“ 19th century (1791 to 1910). The main objective was to create a demographic microanalysis of the region of Jablunkov population and to determine the impact of agricultural and industrial production, wars, epidemics, etc. on the development and transformation of the local population. Agricultural production was the prevailing source of livelihood in this region, and the subsequent transformation to industrial production was slow.

The analysis of the marriage registers of the municipalities or towns in the region of Jablunkov dating from the period of 1791 to 1910 showed that it is possible to work with marriage registers of the Protestant or Catholic parishes of the respective municipalities and towns in the region of Těšín, and the data acquired can then be used for demographic research of the population in the specific period.

The gross nuptiality rate of the Czech lands showed a relatively constant level throughout the 19th century; it steadily fluctuated around eight marriages per 1,000 people present. The trend in the nuptiality rate of the region of Jablunkov confirms this trend since the number of marriages per 1,000 inhabitants in the period from 1803 to 1910 was on average between 7.7 ‰ and 8.3 ‰. In general, gross marriage rates were higher in rural areas rather than in towns during the specified period. This is evidenced, despite minor differences, by partial research on municipalities in the region of Jablunkov, for example, in the villages of Nýdek, Bukovec and Mosty u Jablunkova, the average nuptiality rate in the 19th century was 7.8 ‰, 8 ‰ and 8.3 ‰ respectively, but, in the town Jablunkov, the rate was slightly lower, the average was 7.7 ‰.

In total, for the period from 1791 to 1910, 5 466 registry records of marriages of the inhabitants of the town of Jablunkov and the municipalities of Mosty u Jablunkova and Nýdek were processed. The registers of the Catholic parishes of Jablunkov, Mosty u Jablunkova, Vendryně and the registers of the Protestant parishes of Bystřice nad Olší and Návsi were used to analyze the development of nuptiality in the region of Jablunkov.

Marta Šopáková

LIDÉ A POLITIKA: SRPEN 1968

A NÁSLEDKY POSRPNOVÉHO VÝVOJE V PODNIKU STÁTNÍ LESY (SEVEROMORAVSKÉ STÁTNÍ LESY) V KRNOVĚ II.¹

Památce PhDr. Blaženy Przybylové, dlouholeté ředitelky Archivu města Ostravy

Abstract

The second part of the study, which describes the situation in the company Státní lesy (state forests) in Krnov (North-Moravian state forests) in the period from 1968 to 1970, deals with the consequences of the political events of August 1968 on the operation of the company and the fate of its employees. It is a follow-up of the first part of the text, which was dedicated to the situation in the company in the period from 1967 to 1968 and the beginnings of the normalization process at the turn of the years of 1968 and 1969.

Keywords: North Moravian Region, Silesia, Moravia, Krnov, Státní lesy (state forests) in Krnov, North Moravian State Forests in Krnov, 1968, August 1968, Silver Saw, Forestry and hunting days in Rýmařov, normalization process

Pro nástup normalizace v Československu v letech 1968–1969 jsou klíčové tyto události: rezoluce vzešlá ze zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) ve dnech 14. až 17. listopadu 1968, závěry plenárního zasedání ÚV KSČ konaného 17. dubna 1969, zasedání téhož stranického orgánu ve dnech 25. – 29. září 1969, které zrušilo veškerá usnesení ústředního výboru strany z doby těsně po 21. srpnu 1968, a zejména zasedání téhož orgánu konané ve dnech 28. až 30. ledna 1970, na němž byl schválen *Dopis ÚV KSČ všem základním organizacím a členům strany k výměně členských legitimací*, zveřejněný počátkem února a iniciující čistky v komunistické straně. Vedle politických aspektů normalizace připomeňme aspekty týkající se hospodářské oblasti, v níž nastal návrat tvrdého plánování a centralizovaného řízení.²

Tyto události a trendy pochopitelně ovlivnily rovněž podnik Státní lesy v Krnově, resp. jeho stranické organizace. V *Plánu činnosti závodní organizace KSČ podnikového ředitelství na 2. pololetí roku 1969*, jež schválila členská schůze konaná 23. června 1969, byly události roku 1968 prezentovány následovně: „*Po lednu 1968 (...) se začaly projevat někdy i nesprávné názory a tendence*“, ale výbor se „*snažil postupovat s rozvážností a snažil se najít pokud možno co nejsprávnější politický přístup ke všem otázkám. (...) Dokladem toho je mimo jiné i dopis, který jako své usnesení přijala naše základní organizace spolu s vedením podniku a zaslala KV KSČ dne 9. 4. 1968, kdy na různé snahy stranických organizací závodů, směřující k organizačním změnám bez důkladného rozboru, zdůrazňoval nutnost zodpovědného postupu a doporučoval účinnou koordinaci ZO KSČ na závodech podniku se stranickými orgány okresních a krajského výboru a to nejen na úseku hospodářském, ale i na úseku správného vysvětlování politiky strany.*“ Výbor se distancoval od svých dříve přijatých usnesení, neboť „*vychá-*

¹ Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu v rámci Program na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní kulturní identity (NAKI II.) Velký historický atlas českého Slezska – identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu společenské modernizace s dopadem na kulturní krajinu, č. DG18P02OVV047.

² Jindřich MADRY, *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, svazek 16. Praha 1994, s. 116–158; komplexně zejména Zdeněk DOSKOČIL, *Duben 1969: anatomie jednoho mocenského zvratu*, Brno 2006.

zela z tehdejších znalostí a informací jak výboru, tak všech členů ZO. Jak vyplývá z dubnového pléna i květnového usnesení ÚV KSČ, byly některé informace mylné a nesprávné. (...) V tomto směru považujeme i za nesprávné to stanovisko, jimž byla vyslovena nedůvěra těm soudruhům, kteří byli nyní ospravedlněni. “ V nedatovaném doplňku k plánu činnosti, jenž byl podle obsahu vypracován někdy během října 1969, byly politicko-ideologické aktivity konkretizovány. Mezi základní úkoly patřilo „posouzení a zhodnocení činnosti všech členů organizace z hlediska jejich postojů a přístupu ke stranické práci v roce 1968 a 1969, zvyšování političnosti podnikového časopisu Severomoravské lesy, vyjasnění a důsledné uplatňování vedoucí úlohy strany v kádrové politice a (...) v odborářské činnosti“.

V praxi to znamenalo, že měla být ustanovena pětičlenná hodnotitelská komise (použili tento pojem, nikoliv hodnotící), která by vypracovala dotazník s otázkami na současnou politiku strany a činnost členů v letech 1968–1969. Závodní organizace poté zajistila jeho vyplnění všemi členy a provedla jeho vyhodnocení ve stranických skupinách za účasti členů komise; v případě názorů, které se neslučovaly se současnou linií strany, provedla hodnocení člena sama hodnotitelská komise. Podnikový ředitel měl závodnímu výboru dávat k posouzení zamýšlené personální změny na podnikovém ředitelství. V každém čísle podnikového časopisu měl být minimálně jeden článek s politickým zaměřením. Dále to byla podpora hospodářských úkolů podniku. Tyto body projednala členská schůze strany při podnikovém ředitelství 20. října 1969. Následně začalo avizované hodnocení členů a na výborových schůzích 8. a 15. prosince 1969 a na členské schůzi konané dne 15. prosince se již projednávaly stranické tresty. Ty se týkaly podnikového ředitele Antonína Zendulky (důtka), předsedy podnikového výboru ROH Jiřího Hamrského (důtka), hlavního inženýra podniku Jiřího Macka (napomenutí), dále Milana Škúrka (důtka za jeho dřívější vystupování) a Antonína Kopřivy (důtka). Později se stranickému trestu nevyhnuli členové Městského výboru KSČ Krnov a současně zaměstnanci podniku Leoš Hěl, Kubálek a Vlastimil Pokorný, jehož závodní organizace navrhla na vyloučení. Podnikový ředitel po vynesení trestu uvedl, že „se cítí vinen, že podepisoval rezoluce a nepostavil se proti ní.“ A pokračoval: „Bylo to tím, že [taková] byla lin[ie] ústředních orgánů. Považuji za svou vinu, že jsem, ač neznal obsah, připojil se k rezoluci LZ Krnov za podnik (telefonicky). Proto musím nést svou zodpovědnost. Pokud se jedná o posrpnové probíjení strany – jsem nikdy ve svých vystoupeních nestavěl se proti nové politice, ba opačně, což by zvláště mohl potvrdit výbor. Víím, že na mně, jako na řediteli podniku největší odpovědnost spočívá a proto trest přijímám, i když je to po mém dvaceti pětiletém členství ve straně pro mě velmi těžká věc.“ Na členské schůzi konané dne 15. prosince se obhajoval i z napadení, že byl zastáncem rozpadu podniku na menší ekonomické jednotky. Decentralizační snahy měly především LZ Janovice, Javorník a Krnov. Na této členské schůzi byli členové strany také seznámeni s hodnocením své organizace, které vypracovalo oddělení zemědělství a výživy KV KSČ v Ostravě a jehož zástupce Ing. Rudolfem Baránek byl jednání přítomen. Toto hodnocení mohli pouze vzít na vědomí; nebyli oprávněni k němu přijímat své stanovisko nebo dokonce o něm hlasovat. Přesto na zprávu reagovali a to usnesením, že hodnotitelská komise zemědělského oddělení Krajského výboru KSČ bude seznámena s těmi názory „členů ZO, kterými vyplývají nové skutečnosti z její orientační zprávy, se kterou byla dnešní schůze seznámena.“ I zde členové závodní organizace, například ing. Dvořák, opět vysvětlovali své postoje špatnou informovanost ze strany nadřízených stranických orgánů. Dosavadní předseda závodní organizace KSČ Jan Vlček v diskuzi členské schůze dne 15. prosince 1969 doslova prohlásil: „Nevyrovnam se s tím, že centrální pracovníci ÚV KSČ, kteří věděli, co se děje (Bratislava apod.), proč to správně nedělali, k čemu se zavázali. A my, drobní členové strany jsme odpovědní. Co dělali nejvyšší

představitelé strany – placení politici – a co my, kteří práci děláme při svém zaměstnání.“ Na schůzi bylo domluveno svolat v I. čtvrtletí 1970 veřejnou schůzi podnikového ředitelství, za účelem seznámit „s analýzou uplynulého období 1968–1969 ve vztahu k našemu pracovišti, vysvětlit úsilí o konsolidaci politických i hospodářských poměrů“. Patrně jako příloha zápisu z této členské schůze je seznam 52 členů závodní organizace s uvedením, jakou funkci zastávali v roce 1968 a jakou v roce následujícím. Již na zmíněné schůzi výboru podnikové organizace strany konané 8. prosince 1969 se vzdali funkcí všichni členové výboru a předsedu Jana Vlčka ve funkci vystřídal Jiří Janáček. Od počátku roku 1970 pokračoval nově zvolený výbor v hodnocení členů a začal projednávat výměnu členských legitimací ve smyslu usnesení ÚV KSČ z 30. ledna 1970, včetně složení prověřkových komisí.³

Ani členové podnikového stranického výboru nebyli ušetřeni hodnocení svého politického postoje v roce 1968. První bylo provedeno na schůzi dne 15. října 1969 a týkalo se těch, kteří již měli v ruce hodnocení vypracované svou závodní organizací KSČ. Na schůzi byli veřejně zhodnoceni ostatními členy podnikového výboru, zástupcem KV KSČ Rudolfem Baránkem a poté došlo k hlasování o jeho dalším setrvání v podnikovém výboru. První byl hodnocen dosavadní předseda Ferdinand Müller z LZ Frenštát pod Radhoštěm. Hodnocení dalších členů podnikového výboru mělo proběhnout do konce října, dále měly být hodnoceny závodní organizace jako celky a komunisté, kteří byli členy závodního a podnikového výboru ROH. Na schůzi byl rovněž přijat materiál nazvaný *Takticko-politický postup stranického podnikového výboru k realizaci závěrů květnového a zářijového pléna ÚV KSČ*, podle nějž se mělo „zásadně dbát na to: a) aby důsledně byla prováděna očista volených stranických orgánů, výborů základních organizací a stranických řad, hospodářského vedení, odborových orgánů a organizací od pravicových a antisovětských elementů. To předpokládá provést s vysokou komunistickou zásadovostí a citlivostí hodnocení všech nomenklaturních kádrů a přijatá potřebná kádrová opatření.“ V rámci akce výměny stranických legitimací a jako reakce na závěry ÚV KSČ ze dne 14. dubna bylo na schůzi 24. dubna 1970 přijato usnesení KV KSČ doporučit příslušným okresním výborům strany zrušit některé závodní výbory při lesních závodech, neboť v nich proces „očisty strany“ ještě nezačal či probíhá nedostatečně. Týkalo se to LZ Janovice, Javorník, Jeseník, Krnov, Ostravice, Rožnov pod Radhoštěm a Vsetín. Dne 3. srpna 1970 rozslal stranický podnikový výbor všem závodním organizacím dopis, jímž žádá „o neodkladné provedení zhodnocení diferenciatního a čistného procesu za období od října 1969 do srpna 1970“, a to písemnou formou s termínem dodání do 23. srpna 1969. V zápise ze schůze konané dne 27. srpna je uvedeno, že některé závodní organizace ještě zprávy nezaslaly a u těch došlých v mnoha případech chybí konkrétní údaje – nejsou uvedeni „nositelé oportunistů“. Na koordinační poradě předsedů závodních organizací KSČ se členy stranického podnikového výboru, svolané na 11. září 1969 do zasedací síně Stavebního závodu Olomouc, bylo jedním z bodů programu „zhodnocení očisty ve stranických organizacích severomoravských lesů“, přednesené předsedou podnikového stranického výboru Ferdinandem Müllerem.⁴ Své postoje vyjádřil také v článku názory *Každému komunistovi konkrétní úkol*, v němž psal o aktivních komunistech, kteří mají být příkladem a jejichž práci mají závodní organizace kontrolovat

3 Zemský archiv v Opavě (dále ZA v Opavě), ZV KSČ při podnikovém ředitelství Severomoravských státních lesů (dále SmSL) Krnov, nezpracováno, složky: zápisy z členských schůzí z roku 1969, zápisy ze schůzí výboru z roku 1969, plány a výkazy činnosti z roku 1969.

4 ZA v Opavě, PV KSČ SmSL Krnov, nezpracováno, složky: korespondence z roku 1970, zápisy ze schůzí výboru z let 1969–1970.

i po skončení pohovorů.⁵ Zajímavý je rovněž článek člena komise KV KSČ v Ostravě pro zpracování analýzy politického vývoje Severomoravského kraje Bořivoje Jarného o vývoji situace v závodních organizacích strany v letech 1968–1969.⁶ Pisatel upozornil na existenci řady výzev či rezolucí zaměstnanců lesních závodů Janovice, Javorník, Jeseník, Krnov, Litovel i podnikového ředitelství, které vyhodnotil jako jeden z „*projevů pravicového oportunismu v základních organizacích*“. Část textu věnoval i negativnímu vlivu podnikového ředitelství, když pravicově orientovaní vedoucí pracovníci závodů „*vytvořili kolem podnikového ředitelství silné seskupení, které mělo ve vedení podniku nejen morální, ale i politickou podporu. Činnost těchto sil zintenzivněla po 21. srpnu, kdy převážná část přešla na vložene protistranické, protispolečenské a protisovětské pozice. Politická situace jim umožňovala svůj vliv zanášet skoro do všech ZO KSČ na úseku Severomoravských lesů*“.

Průběh pohovorů a výměny stranických legitimací obhajoval v dubnovém čísle podnikového časopisu zástupce KV KSČ v Ostravě Jan Baránek: „*Pohovory budou vhodnou příležitostí i k tomu, abychom každému komunistovi znovu připomněli, co strana od svých členů žádá, k čemu se zavazuje každý, kdo nosí, nebo chce nosit stranickou legitimaci. Výměna členských průkazů je příležitostí, aby se všichni členové i základní organizace zamysleli nad svou minulou prací.*“ Ukončit členství měli ti, kteří „*se sami se stranou názorově rozešli*“ nebo takoví, „*kterí stranu potřebují jen k zajištění své kariéry*“. Posléze si však protiřečí, když uvádí, že „*otázku členství ve straně však nelze spojovat se zaměstnáním. Odchod z KSČ nebude znamenat v každém případě odchod z dosud zastávaného místa v zaměstnání.*“, a přitom o pár řádků níže píše, že „*pokud jde o politicky exponovaná místa, je pochopitelné, že člověk vyloučený ze strany nemůže takové funkce zastávat.*“ Dále zcela otevřeně uvádí, že právě probíhá na podnikovém ředitelství hodnocení všech technicko-hospodářských pracovníků bez ohledu na jejich stranickou příslušnost a že „*si musí každý uvědomit, ať je či není členem KSČ, že v řídicí funkci má mocenské postavení. Je povinen ho uplatňovat v duchu direktiv strany a vlády. Neexistuje pro něj politická neutralita. Pracuje v řídicím systému socialistického státu a v něm má vedoucí úlohu KSČ. V řídicím aparátu jsou pracovníci placeni za provádění politiky strany a vlády v této zemi. Nejen za to, že řídí výrobu, ale že v této výrobě prosazují politiku strany a vlády, ne za žádnou protistranickou a protistátní politiku.*“⁷

Souhrnný podrobný přehled o výsledcích stranických pohovorů zaslal podnikový ředitel Oborovému ředitelství státních lesů v Praze dne 3. července 1970.⁸ Na podnikovém ředitelství byli prověřeni podnikový ředitel a oba jeho náměstci, na závodech vždy ředitel a hlavní inženýr. V dokumentu jsou uvedena jejich jména, zda byli prověřeni, vyloučeni či jim bylo členství ve straně zrušeno. Pak následují údaje o počtu členů jednotlivých závodních organizací KSČ před pohovory, počet zrušených členství a počet vyloučených, přičemž je ještě specifikováno, kolik z toho bylo technicko-hospodářských pracovníků z ústředí závodu. Údaje přibližuje následující tabulka:

5 Ferdinand Müller, *Každému komunistovi konkrétní úkol*, Severomoravské lesy, červen 1970, s. 1.

6 Bořivoj JARNÝ, *Otevřený boj proti politice strany*, Severomoravské lesy, červen 1970, s. 2.

7 Jan BARÁNEK, *Důsledně naplnit smysl a obsah dopisu ÚV KSČ*, Severomoravské lesy, duben 1970, s. 1, 4.

8 ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/12 (I/15), korespondence podnikového ředitele 1969-1970, prozatímní karton I-81.

Organizační složka	Počet členů strany	Počet zrušených členství	Počet vyloučených členů
Podnikové ředitelství	53	14	6
LZ Bílovec	29	5	0
LZ Bruntál	53	12	4
LZ Frenštát pod Radhoštěm	58	11	3
LZ Frýdek-Místek ⁹	50	neuveдено	neuveдено
LZ Hanušovice	57	16	0
LZ Hradec (Opava)	41	10	7 ¹⁰
LZ Jablunkov	45	4	2
LZ Janovice ¹¹	98	38	1
LZ Javorník	63	14	0
LZ Jeseník ¹²	48	8	2
LZ Karlovice	28	5	0
LZ Krnov	59	11	8 ¹³
LZ Litovel	61	14 ¹⁴	1
LZ Loučná nad Desnou	47 ¹⁵	9	1
LZ Město Albrechtice	43	2	5
LZ Olomouc	42	3	4
LZ Ostravice	117	13	5 ¹⁶
LZ Rožnov pod Radhoštěm	66	17	6 ¹⁷
LZ Ruda nad Moravou	67	7 ¹⁸	0
Účelový LZ Šenov	43	16 ¹⁹	0
LZ Šternberk	32	6	0
LZ Velké Karlovice	51	6 ²⁰	2

9 Pohovory nebyly v době vyhotovení zprávy dokončeny.

10 Včetně ředitele závodu Ing. Vladimíra Drápala.

11 U ředitele Ing. Štěpána Müllera nebylo v té době hodnocení ukončeno, zatím mu bylo členství pozastaveno.

12 K datu zpracování zprávy nebylo pozastavení členství dořešeno u tří osob a dále ředitel Ing. Libor Görlich podal odvolání k návrhu na vyloučení.

13 Včetně ředitele Ing. Jiřího Vacka; jedno hodnocení nedokončeno.

14 Včetně hlavního inženýra Otakara Čížka.

15 U čtyř pracovníků včetně ředitele Jana Růžičky nebylo dořešeno pozastavení členství.

16 Včetně ředitele Ing. Zdeňka Domese. 18 pracovníků nebylo do vyhotovení zprávy hodnoceno.

17 Hlavní inženýr Vladimír Tichý neměl dořešeno hodnocení a zatím mu bylo členství pozastaveno.

18 Včetně hlavního inženýra Alfreda Doležala.

19 Včetně hlavního inženýra Jiřího Vinklera.

20 Včetně hlavního inženýra Novotného.

LZ Vítkov	33	3	3
LZ Vsetín	36	4 ²¹	2
LZ Zábřeh na Moravě	43	7	0
Stavební závod Frýdek-Místek	24	4	0
Stavební závod Olomouc	40	4	1
Závod lesnicko-technických meliorací Frýdek-Místek	14	1	0 ²²

Dochovaly se ještě dvě tabulky se sumárními údaji o členech KSČ na jednotlivých závodech podle stavu k 30. dubnu 1971, sestavené jako příloha k nespécifikovanému dokumentu, jenž se nedochoval. Z těchto statistik vyplývá, že ke konci dubna 1971 měl podnik celkem 10768 zaměstnanců, z nichž 10,01 % bylo organizováno v KSČ; z toho počtu šlo o 8375 dělníků (4,64 % v KSČ), 2114 technicko-hospodářských pracovníků (30,93 % v KSČ) a 279 ostatních pracovníků (12,54 % v KSČ). K 1. dubnu 1970 byl celkový počet členů KSČ zaměstnaných v podniku 1460, z toho 498 dělníků, 893 technicko-hospodářských pracovníků a 69 ostatních pracovníků. K 31. srpnu 1970 došlo ke snížení celkového počtu členů KSČ na 1100, přičemž 268 zaměstnancům bylo členství zrušeno a 85 vyloučeno. Deset měsíců, jež uplynuly od odeslání výše uvedeného dopisu Oborovému ředitelství státních lesů v Praze se v údajích samozřejmě projevilo. Porovnáním zjistíme, že rozdílná čísla v počtech vyloučených byla u těchto závodů: Jablunkov (3), Janovice (13), Javorník (1), Krnov (9), Loučná nad Desnou (nikdo nebyl vyloučen), Ostravice (8), Rožnov pod Radhoštěm (9), ZLTM Frýdek-Místek (nikdo nebyl vyloučen). Počty zrušených členství byly jiné na těchto závodech: Jablunkov (3), Janovice (26), Hanušovice (17), Krnov (12), Litovel (12), Loučná nad Desnou (1), Olomouc (2), Ostravice (21) a Rožnov pod Radhoštěm (15).²³

Oborovému ředitelství státních lesů v Praze byla 14. prosince 1970 zaslána zpráva o pohovorech s nestraníky. Bohužel se dochoval pouze průvodní dopis, dvě přílohy s údaji z jednotlivých závodů a podnikového ředitelství a dále seznam o emigraci chybějící, takže se pouze dozvídáme, jakým způsobem pohovory proběhly. Na podnikovém ředitelství byly vytvořeny celkem tři prověřkové komise po pěti členech, čtyři z řad pracovníků závodů (ředitelé) a jeden člen závodního výboru KSČ při podnikovém ředitelství. Na jednotlivých závodech pak byly komise ve složení ředitel závodu, dva nebo tři členové závodního výboru KSČ a jeden člen závodního výboru ROH. K pohovorům se pak vyjadřovaly stranické výbory. Průvodní dopis podepsaný novým podnikovým ředitelem Arnoštem Matýskem zhodnotil pohovory takto: „*Průběh pohovorů ukázal, že většině pracovníků je již jasno o nutnosti zásahu spojeneckých vojsk, souhlasí s nastoupenou politikou strany a tu plně podporuje. Mnoho nestraníků je zapojeno ve veřejné činnosti, hlavně na vesnicích. I nadále je však nutno přes veřejné schůze KSČ i při jiných setkáních pracovníků politicky zcela jasně zaujímat stanoviska a vysvětlovat politiku strany a vlády.*“²⁴

21 Včetně ředitele Ing. Vojtěcha Bureše.

22 Post ředitele v té době nebyl obsazen.

23 ZA v Opavě, PV KSČ SmSL Krnov, nezpracováno, složka korespondence z roku 1971.

24 ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/12 (I/15), korespondence podnikového ředitele 1969-1970, prozatímní karton I-81.

Další, byť opět neúplný důkaz o provedení hodnocení a pohovorů zaměstnanců a jeho vyhodnocení nám podává *Přehled o očištění podniku* ke dni 31. říjnu 1972, jehož sestavení si vyžádal dopisem ze dne 7. listopadu 1972 odbor kádrové politiky ministerstva lesního a vodního hospodářství. Podnik odpověď zaslal dne 20. listopadu 1972, avšak opět se dochoval pouze průvodní dopis, ačkoliv je v něm uvedeno, že v příloze jsou „*vyplněné tabulky ... ve třech vyhotoveních*“. K dopisu je přiložen koncept pouze jedné tabulky s údaji o podnikovém ředitelství a seznam jmen rukou psaný. Tak si můžeme udělat představu o počtu zaměstnanců ke dni 31. prosinci 1970 (138 zaměstnanců), k 31. prosinci 1971 (150), k 30. červnu 1972 (158) a k 31. říjnu 1972 (159). Tabulka obsahovala údaje o vyloučených a vyškrtnutých členů, u nichž bylo toto rozhodnutí přijato k výše uvedeným datům a podle zastávané funkce. Takže ke dni 31. prosinci 1970 bylo šest pracovníků ze strany vyloučeno (v tomto počtu byl zahrnut podnikový ředitel a pět zaměstnanců na ostatních pozicích mimo náměstký, vedoucí útvarů a vedoucí oddělení) a 14 vyškrtnuto (z toho jeden náměstek, jeden vedoucí oddělení a 12 zastávající ostatní pozice). Následující údaje vyjadřují počty vyloučených a vyškrtnutých, kteří k uvedenému datu pracovali v podniku. To znamená, že zde mohli být uvedeni nově vyloučení či vyškrtnutí, avšak i ti, kteří obdrželi rozhodnutí již v předešlém období, ale nadále zůstali v zaměstnaneckém poměru. O rok později, ke dni 31. prosinci 1971, byli tedy uvedeni tři vyloučení (všichni na ostatních pozicích) a 15 vyškrtnutých (dva vedoucí oddělení a 13 ostatních), byť údaj o vyškrtnutých je přepisován a může jich být celkem 16. Ke dni 30. červnu a 31. říjnu 1972 jsou všechny údaje stejné: tři vyloučení (všichni na ostatních pozicích) a 16 vyškrtnutých (dva vedoucí oddělení a 14 ostatních). Tabulka neuvádí žádné nestraníky, kteří by museli po pohovorech opustit zaměstnání. Z tabulky lze dedukovat, že tři ze šesti vyloučených (podnikový ředitel a další dva zaměstnanci na blíže nespécifikované pozici) z podnikového ředitelství odešli, zbylí tři minimálně na konci října 1972 zde ještě pracovali. Přiložený jmenný seznam čísla konkretizuje. Vyloučení byli – dodržíme zde pořadí uvedené, byť patrně náhodné: Antonín Kopřiva, Vlastimil Pokorný, Ing. Milan Škúrek, Ing. Miroslav Arnošt, Libuše Arnoštová a podnikový ředitel Ing. Antonín Zendulka. Členství bylo zrušeno těmto pracovníkům: Ing. Jiří Děcký, Svatopluk Beran, Bohumil Kunc, Vlastislav Žáček, Vladislav Scholler, Ing. Jaroslav Zbožínek, Dr. František Kadlec, Ing. Jiří Macek, Ing. Stanislav Gawrecki, Ing. Leoš Hěl, Ing. Miroslav Kedroň, Marie Kludková, Ing. Helena Komárková, Bártková (není jisté, zda to byla Františka nebo Božena, nebo zda byly vyloučeny obě dvě).²⁵ Celá jména bylo možné doplnit díky již zmíněné příloze ke členské schůzi závodní organizace KSČ při podnikovém ředitelství ze dne 15. prosince 1969. Pro úplnost dodejme, že závodní organizace měla ke konci roku 1969 52 členů.²⁶

„Očista od pravicových živel“ se nevyhnula ani podnikovému výboru ROH a závodnímu výboru ROH při podnikovém ředitelství, jak o tom průběžně informovaly zápisy ze schůzí závodního či podnikového výboru KSČ v první polovině roku 1970, vlastní písemnosti odborové organizace jsou na tyto informace skoupé. *Zpráva o pohovorech se členy ZV ROH při podnikovém ředitelství SL Krnov*, datovaná 15. května 1970, konstatovala, že nejprve hodnotitelská komise provedla dne 19. ledna pohovory se stranickou skupinou při ROH a následně pak stranická skupina sama dne 13. dubna projednala s ostatními členy závodního výboru ROH jejich stanoviska k politické a hospodářské situaci. V obou případech „*nebylo zásadních připomínek k jejich práci*“. K obměně vedení došlo již dříve, když v listopadu 1968 vystřídal Jiřího

25 ZA v Opavě, SmSL Krnov, XV., sign. XV/5 (XV/2), přehled o očištění z roku 1972, prozatímní karton XV-10.

26 ZA v Opavě, ZV KSČ při podnikovém ředitelství SmSL Krnov, nezpracováno, složka zápisy ze schůzí výboru z roku 1969.

Janáčka na postu předsedy závodního výboru ROH Jiří Děcký. Tato personální změna ovšem neznamenala okamžitý obrat v postojích, neboť hned na první řádné schůzi nového výboru dne 11. listopadu 1968 výbor projednával *Rezoluci na podporu polednové linie v ČSSR* s dovětkem, že tak učiní buď společně se závodní organizací KSČ, nebo pokud ona neprojeví zájem, tak samostatně. Změna názorů se prosadila až později. To dokládá například zápis ze schůze výboru ze dne 12. ledna 1970, obsahující mj. „*odvolání rezolucí z roku 1968, které spolu se ZO KSČ odeslal starý výbor ZV ROH, jehož předsedou byl s. ing. Janáček*“. Návrh na odvolání rezolucí měla připravit stranická skupina při závodním výboru ROH, jejíž ustavující schůze se konala 20. října 1969 a jejím vedoucím byl zvolen Ladislav Scholler,²⁷ a předložit ke schválení členské schůzi ROH. Větší personální změny nastaly v září 1970, neboť i v orgánech ROH musela být uplatněna zásada vedoucí úlohy strany. Členové dosavadního závodního výboru rezignovali a v novém byli zastoupeni členové KSČ tak, aby tito měli nadpoloviční většinu.²⁸

Další výměny nastaly pochopitelně ve vedoucích funkcích. K 1. únoru 1970 byl podnikovým ředitelem jmenován Arnošt Matýsek, do roku 1960 ředitel Krajské správy lesů Ostrava se sídlem ve Frýdku-Místku, v letech 1962–1970 ředitel Závodu lesotechnických meliorací ve Frýdku-Místku a již 30. dubna téhož roku obdržel státní vyznamenání Řád práce.²⁹ Antonín Zendulka, který zastával funkci podnikového ředitele od 1. října 1962, byl z funkce odvolán „na vlastní žádost“ a u podniku zůstal coby vedoucí dopravně-manipulačního střediska v Krnově.³⁰ Ani posty ředitelů závodů nezůstaly beze změn. K prvním výměnám došlo v roce 1969, kdy k 30. červnu odešel „z rodinných důvodů na vlastní žádost“ z funkce ředitele LZ Karlovice Ing. Miroslava Plchůt (stal se ředitelem LZ Lomnice u Tišnova) a na jeho místo nastoupil Ing. Miroslav Malý, do té doby hlavní inženýr LZ Bruntál.³¹ V roce 1970 došlo na devíti závodech k vystřídání ve funkci ředitele. Již zmíněného Ing. Evžena Kadláče vystřídal na postu ředitele LZ Javorník vedoucí plánovacího oddělení podnikového ředitelství Ing. Miloš Dvořák. Ing. Vlastimil Drápala odešel z funkce ředitele LZ Hradec k 1. dubnu 1970 a nahradil jej zdejší vedoucí polesí Jaromír Kalus. Ředitelem LZ Velké Karlovice se 1. května stal Jan Patkoš, který již měl zkušenosti s funkcí ředitele na LZ Ostravice, a nahradil Josefa Švendu. Pracovní poměr v podniku ukončil ředitel LZ Ostravice Ing. Zdeněk Domes a na jeho místo nastoupil 1. července dosavadní ředitel Stavebního závodu Frýdek-Místek Ing. Lubomír Říha. Ředitelem Závodu lesotechnických meliorací ve Frýdku-Místku byl jmenován dosavadní hlavní inženýr závodu Ing. Miroslav Jón. Ing. Vojtěch Bureš byl ve funkci ředitele LZ Vsetín nahrazen Ing. Lubomírem Pastuchou, bývalým vedoucím polesí u LZ Jablunkov a poté zaměstnancem OV KSČ ve Frýdku-Místku. Poslední obměny nastaly ke dni 1. říjnu. Tehdy se předseda podnikového

27 Neplést s vyloučeným členem strany Vladislavem Schollerem.

28 ZA v Opavě, ZV ROH při podnikové ředitelství SmSL Krnov, nezpracováno, zápis ze schůze výboru dne 11. 11. 1968, zápis z ustavující schůze stranické skupiny 20. 10. 1969, zápis ze schůze výboru dne 12. 1. 1970, zpráva o pohovorech se členy ZV ROH ze dne 15. 5. 1970, dva zápisy ze schůze výboru dne 21. 9. 1970. (šifra) –jm–, *Hodnoti svou odborovou práci*, Severomoravské lesy, prosinec 1969, s. 1.

29 Jmenovací dekret viz ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/12 (I/15), korespondence podnikového ředitele 1969–1970, prozatímní karton I-81. (šifra) -I, Řád práce soudruhu Matýskovi, Severomoravské lesy, 20. května 1970, s. 1.

30 ZA v Opavě, ZV KSČ při podnikovém ředitelství SmSL Krnov, nezpracováno, složka zápisy ze schůzí výboru z roku 1970 (konkrétně ze dne 13. 1. 1970); Redakční rada, *Změna ve funkci podnikového ředitele*, Severomoravské lesy, únor 1970, s. 1.

31 Oznámení podnikového ředitele o změně obsazení funkce ředitele LZ Karlovice generálnímu řediteli Oborového ředitelství Státních lesů v Praze (červenec 1969) a hodnocení podnikovým ředitelem (srpen 1969) viz ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/12 (I/15), korespondence podnikového ředitele 1969–1970, prozatímní karton I-81.

výboru KSČ Státních lesů Krnov Ferdinand Müller stal ředitelem LZ Krnov, do té doby jim byl Ing. Jiří Vacek. Funkci ředitele LZ Janovice převzal po Ing. Š. Müllerovi Ing. Vladimír Pavlíček, od roku 1961 hlavní inženýr v LZ Vítkov. A do třetice hlavní inženýr Závodu lesotechnických meliorací Frýdek-Místek Ing. Břetislav Tureček přešel na funkci ředitele Stavebního závodu Frýdek-Místek, jež se uvolnila odchodem Ing. L. Říhy. Na podnikovém ředitelství došlo také ke změnám, když od 5. května vystřídal Ing. Macka ve funkci hlavního inženýra Ing. Jan Baránek. Tyto personální změny schvaloval podnikový výbor KSČ,³² zaměstnanci se o změnách dozvídali i z podnikového tisku.³³ Jestliže na počátku roku byly zprávy stručné, tak ve druhé polovině již články podrobně líčí profesní i politickou kariéru nově nastupujícího ředitele a doslova nepostradatelnou je obligátní formulace, že v letech 1968–1969 stál na marxisticko-leninských pozicích, vstup vojsk v srpnu 1968 chápal jako internacionální pomoc socialistických států apod. Vyznamenáním *Výnikající pracovník podniku* byli oceněni ředitelé LZ závodu Frenštát František Ondryáš a LZ Vítkov Ing. Bořivoj Jarný a to na slavnostním shromáždění u příležitosti 25. výročí osvobození naší země Sovětskou armádou, konané dne 8. května v Krnově.³⁴

Po srpnové okupaci se do popředí dostal i problém emigrace, jenž se pochopitelně týkal i Státních lesů v Krnově, jak vyplývá ze zápisu z porady podnikového ředitele s řediteli závodů dne 8. srpna 1969. Na jednání předseda podnikového výboru ROH Jiří Hamrský informoval, že je třeba ve vzrušené atmosféře prvního výročí okupace „*na rekreaci do Jugoslávie a Bulharska vybrat lidi, o které se lze opřít, a prohovořit s nimi, aby se nezneužilo pobytu v zahraničí k provokacím*“.³⁵ Pokud se zaměstnanec nevrátil ze zahraničí, závody tuto skutečnost hlásily podnikovému ředitelství a odtud zpráva putovala na Oborové ředitelství státních lesů v Praze. Pramenně lze doložit jen jeden případ – ze srpna 1969 u LZ Bílovec a šlo o vedoucího polesí v Bílově Ludvíka Temela – ale muselo jich být více, neboť v dopise oborového ředitelství ze dne 29. ledna 1970 se uvádí množné číslo: „*Z Vašeho předloženého seznamu pracovníků státních lesů, kteří nezákonně opustili území ČSSR...*“. Tímto dopisem nadřízený orgán sdělil podniku způsob, jak s těmito pracovníky rozvázat pracovní poměr.³⁶ Tento postup pak byl včleněn do pokynu podnikového ředitele č. 100/1970.³⁷

Co se týče ekonomických aspektů počátku normalizace, na přelomu šedesátých a sedmdesátých let podnik pokračoval v hospodaření podle zásad nové soustavy řízení v lesním hospodářství. Po dvou letech od jejich zavedení provedlo ministerstvo vyhodnocení, jež ukázalo řadu nedostatků, například v plánování (ze zavedeného střednědobého plánování návrat k ročnímu), v ekonomice (ve výši odvodů z hrubého důchodu, ze základních prostředků, doplňkového od-

32 Například zápis ze schůze ze dne 23. března 1970 viz ZA v Opavě, PV KSČ SmSL Krnov, nezpracováno, složka zápisy ze schůzí výboru z roku 1970.

33 (šifra) -I-, *Změna na LZ Karlovice*, Severomoravské lesy, červenec 1969, s. 2; (šifra) -m-, *Změny ředitelů závodů*, Severomoravské lesy, duben 1970, s. 4; (šifra) -K-, *Změny na vedoucích místech*, Severomoravské lesy, 20. května 1970, s. 1; (šifra) -I-, *Nový ředitel LZ Ostravice*, Severomoravské lesy, červenec 1970, s. 1; [anonym], *Noví ředitelé závodů*, Severomoravské lesy, září 1970, s. 1; (šifra) -K-, *Noví ředitelé závodů*, Severomoravské lesy, říjen 1970, s. 1; (šifra) -Ko-, *Nový ředitel*, Severomoravské lesy, listopad 1970, s. 1.

34 PŘ SL, *Vyznamenání nejlepším*, Severomoravské lesy, 20. května 1970, s. 1.

35 ZA v Opavě, SmSL Krnov, I. (vedení podniku), sign. I/7 (I/9), porady podnikového ředitele s řediteli závodů z let 1960–1975, prozatímní karton I-64.

36 ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/12 (I/15), korespondence podnikového ředitele 1969–1970, prozatímní karton I-81.

37 Pokyn č. 100 publikován v Pokynech závodům lesním, stavebním a závodu LTM, ročník 1970, částka 11, 6. února 1970; ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/5 (I/6), podnikové pokyny z let 1970, prozatímní karton I-35.

vodu, odvodů do kalamitního fondu), v reprodukci základních fondů (chybějící prostředky na financování investic), cenové politice (špatná úprava původní pevné ceny surového dříví, až dodatečné zavedení kategorizace cen dle jednotlivých sortimentů surového dříví) či ve mzdové politice a nedostatečné osobní hmotné zainteresovanosti (nedostatečné odměňování namáhavé fyzické práce či činnosti, které přímo nevytvářejí finanční zdroje). Výsledkem byl návrh na úpravu zásad nové soustavy řízení, zavedený k 1. lednu 1970.³⁸ Ministerstvo v tomto jistě vycházelo z informací podaných podniky státních lesů. K takovému účelu vypracovalo vedení podniku materiál *Problémy lesního hospodářství a úroveň stranické práce* (31. října 1969). V něm se po stručném úvodu, jenž doznal, že se nová soustava řízení neosvědčila, hodnotil jednotlivé činnosti v uplynulých deseti letech existence podniku a následně se pokoušel o výhled činnosti do roku 1980, jenž vycházel z *Technicko-ekonomické koncepce rozvoje na léta 1970–1980*, vypracované podnikem v roce 1968. Navrhuje řešení konkrétních problémů a zaměřuje se především na úspory pracovních sil díky zavádění nových strojů a technologií v pěstební a těžební činnosti, které ale budou využity při nárůstu úkolů (objemů) výroby. Vše je doplněno řadou tabulek s údaji umožňující srovnání s předešlými desetiletími. Zaujme například informace, že až v roce 1969 bylo ve větší míře zavedeno odvětvování motorovou pilou, které nahradilo pracné ruční opracování kmenů.³⁹ Spolu s tímto textem by bylo možné připomenout řadu dalších dokumentů, v nichž se popisovala a hodnotila ekonomická situace, které se díky zveřejnění v podnikovém časopise rozšířily mezi širší okruh čtenářů.⁴⁰

Bylo běžné svadět problémy hospodaření podniku na politické události roku 1968. Kupříkladu když v červenci 1970 podnikový časopis napsal, že „*dopad těchto let v hospodářské sféře se ještě dnes projevuje, hlavně ve fluktuaci pracovních sil, v nedostatku potřebných náhradních dílů, v opožděné dodávce strojních investic a v nepravdělné přístavbě vagonů*“,⁴¹ ačkoliv byly vyjmenovány problémy, s nimiž se podnik potýkal – tu více, tu méně – po celou dobu své existence. Řešení se nabízelo ve vzájemné výpomoci mezi závody, což předjímalo organizační změny. Ke dni 31. prosinci 1970 bylo zrušeno Oborové ředitelství státních lesů v Praze a nadřízeným orgánem státních lesů se tak stalo přímo ministerstvo lesního a vodního hospodářství, které se mezi tím v souvislosti se zavedením federativního uspořádání státu změnilo na národní a jeho dlouholetým ministrem se stal lesní odborník Ing. Ladislav Hruzík (1922–1982), mj. první ředitel podniku Státní lesy v Krnově.⁴²

Nástup normalizace se projevil v uzavírání tzv. socialistických závazků v jednotlivých závodech či na podnikovém ředitelství. Ty sice nebyly ničím novým, změna ale nastala v jejich ideovém zaměření: jejich proklamovaným cílem bylo vést ke konsolidaci politické a hospodářské situace. V roce 1970 byly spojeny s připomínkou 25. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou – v podnikovém časopise byly v té době zveřejněny výzvy LZ Ostravice

38 Zpráva o vyhodnocení experimentálního ověřování a návrh na úpravu zásad nové soustavy řízení v lesním hospodářství (Ministerstvo lesního a vodního hospodářství ČSR, odbor ekonomiky, čj. 20255/69/OE, materiál pro vedení ministerstva) viz ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/4 (I/5), příkazy nadřízených orgánů 1966–1970, prozatímní karton I-5.

39 ZA v Opavě, ZV KSČ při podnikovém ředitelství SmSL Krnov, nezpracováno, složka korespondence z roku 1969.

40 Namátkou vybírám články: J. MACEK, *Problematika objektivizace výbor podmínek v lesním hospodářství*, Severomoravské lesy, 23. května 1969, s. 2; Jiří VACEK, *Jaké ekonomické nástroje řízení?*, Severomoravské lesy, 23. května 1969, s. 3; M. ŠÍMÍK, *K článku soudruha Ing. Vacka*, Severomoravské lesy, 23. května 1969, s. 3.

41 (šifra) (b), *Hlavní cíl: Vyrovnaní mank*, Severomoravské lesy, červenec 1970, s. 1.

42 (šifra) -I, *Vítáme našeho nového ministra*, Severomoravské lesy, leden 1969, s. 1.

a LZ Ruda nad Moravou vybízející k závazkům⁴³ – v roce následujícím s oslavami 50. výročí založení KSČ. Usnesení z podnikových konferencí ROH či celopodnikových aktivů i články v podnikovém časopise obsahovaly povinné pasáže „*o plné podpoře politice KSČ a jejímu úsilí o nápravu chyb způsobených protisocialistickými, oportunistickými a protisovětskými silami*“.⁴⁴ Především u závodních organizací KSČ, které na sebe v roce 1968 či následujícím upozornily sepsáním a rozšiřováním různých usnesení či rezolucí, konvenujících reformním snahám, bylo nezbytné ujišťovat o probíhajícím procesu normalizace, jak dokládá několik příkladů. Normalizace v LZ Javorník, ležícího v Rychlebských horách, ve výběžku republiky při hranici s Polskem, proběhla následovně: na členské schůzi KSČ dne 18. prosince 1968 bylo přijato usnesení, následně rozeslané většině závodů, inspirované o den starším usnesením z celozávodní schůze KSČ závodu Vápenná národního podniku Rudné doly Jeseník. V dokumentu bylo řečeno, že vina za vzniklou situaci spočívá v kádrové politice, prováděné již před rokem 1968, kdy politicky i hospodářsky významná místa v závodech ovládli jedinci, kteří o všem neomezeně rozhodovali bez možnosti diskuze a dokonce se na úkor závodu i hmotně obohacovali. Proto nové vedení OV KSČ v Šumperku vytvořilo komisi pro vyhodnocení činnosti této stranické organizace, načež byli zbaveni funkcí předseda a dva členové výboru a současně bylo navrženo vyslovit politickou nedůvěru řediteli závodu Evženovi Kadláčovi, odvolat jej z funkce (což nakonec bylo realizováno) a vyloučit ze strany (zda se tak stalo, nebylo zjištěno). Dalším trestem pro tuto organizaci bylo odebrání práva samostatné výměny členských legitimací, takže pohovory prováděla přímo okresní komise jmenovaná OV KSČ v Šumperku.⁴⁵ Jako další příklad procesu normalizace probíhajícího v podniku Státní lesy uvedme situaci závodní organizace KSČ v LZ Janovice. Ta na plenární schůzi v říjnu 1969 přehodnotila své rezoluce z roku 1968 a ty, jež vyhodnotila jako nesprávné, jednomyslně odvolala. Také zde ale závodní výbor opustilo několik členů téměř okamžitě a v dubnu 1970 i jeho předseda. Odchod řadových členů pak následoval během pohovorů k výměně členských legitimací. Celkem odešlo 39,78 % členů, z toho třetina byla vyloučena, včetně ředitele závodu Štěpána Müllera, a dvě třetiny vyškrtnuty.⁴⁶

Vraťme se k srpnovým událostem, respektive k jejich výročí. O průběhu prvního výročí srpnových událostí v Československu a o bezpečnostních opatřeních vlády, předsednictva Ústředního výboru KSČ, velení Československé armády i velení Střední skupiny sovětských vojsk a státních orgánů, jak těmto protestům zabránit či je potlačit, existuje bohatá literatura.⁴⁷ Připomíná se, že mezi lidmi se šířily letáky vyzývající k protestním akcím a od pondělí 18. srpna docházelo k demonstracím, které vyvrcholily v den výročí. Stávky v podnicích se konaly až 21. srpna, ale ty se týkaly především větších závodů a omezily se na posunutí začátku pracovní doby o jednu či více hodin, přerušení práce v poledne na 5 až 10 minut či odchodu ze závodů na demonstrace v centrech měst, především v Praze. Jak ale 21. srpen 1969 proběhl v podniku

43 (šifra) -P-, *Výzva závodům na počest 25. výročí osvobození*, Severomoravské lesy, březen 1970, s. 1; *Výzva LZ Ostravice, Závazek lesního závodu Ruda*, tamtéž, s. 2; (šifra) -I, *Na počest 25. výročí osvobození*, Severomoravské lesy, 1. května 1970, s. 1.

44 *Usnesení podnikové konference ROH Státních lesů v Krnově konané dne 23. 5. 1970*, Severomoravské lesy, červen 1970, s. 4.

45 Výbor ZO KSČ lesního závodu Javorník, *Počátky politické konsolidace na LZ Javorník*, Severomoravské lesy, srpen 1970, s. 2–3. Usnesení z celozávodní schůze KSČ n.p. Rudné doly Jeseník, závodu Vápenná ze dne 2. 12. 1968 viz ZA v Opavě, ZV KSČ při podnikovém ředitelství, nezpracováno, složka korespondence z roku 1968.

46 Výbor ZO KSČ Janovice, *Konsolidace na LZ Janovice*, Severomoravské lesy, říjen 1970, s. 1–2.

47 J. MADRY, *Sovětská okupace*, s. 96–115.

Státní lesy v Krnově? Již bylo řečeno, že 8. srpna 1969 se na podnikovém ředitelství v Krnově uskutečnila porada ředitelů jednotlivých závodů a vedení podniku v čele s podnikovým ředitelem Antonínem Zendulkou, mající na programu *Zabezpečení klidného průběhu života v měsíci srpnu*. Tento materiál vycházel z usnesení předsednictva ÚV KSČ. Cílem bylo zajistit klid a pořádek během prvního výročí srpnových událostí, zejména zabránit konání jakýchkoliv demonstrací, šíření nelegálních tiskovin a zamezit zahraničním redaktorům a zpravodajům vstup do závodů.⁴⁸ O provedených opatřeních pak jednotlivé závody informovaly podnikového ředitele písemně v následujících dnech.⁴⁹ Většinou se držely patnácti bodů opatření uvedených v zápise z porady, opět je vyjmenovaly, případně upřesnily podle jejich konkrétní situace. Byla mezi nimi například zvýšení ostrahy objektů závodů, kontrola protipožárních opatření, kontrola dodržování předpisů pro výdej a uskladnění výbušnin (trhavín), kontrola provozu a uzamčení rozmnožovacích přístrojů a blan (cyklostylů a snímáček papírů), uložení psacích strojů po pracovní době v uzamčené místnosti, zamezení používání telefonů pro soukromé účely, vydání zákazu výjezdu nákladních vozidel mimo pracovní dobu, zamezení zneužití poplašných zařízení a sirén a podobně. V měsíci srpnu neměly být svolávány členské schůze závodních stranických a odborových organizací. Styk se zahraničními hosty – především se jednalo o lovce a obchodníky – měl být uskutečňován „*obezřetně a vstup na závod byl jen se souhlasem ředitele závodu*“, jak se dočítáme v relaci LZ v Zábřehu na Moravě z 12. srpna 1969. LZ Šternberk informoval dopisem z 12. srpna 1969, že zajistil na dny 19. až 22. srpna na všech polesích a ústředí závodu nepřetržitou čtyřadvacetihodinovou pohotovostní službu, která by informovala vedení závodu, dále na dopravním středisku, v expedičních skladech a na pile celonoční požární hlídky a 21. srpen ustavil výjezdy motorizované spojky z ústředí podniku za účelem kontroly stavu na území celého závodu. Ředitelé závodů projednávali tato opatření se svými podřízenými – vedoucími polesí a středisek a pracovníky ústředí závodu – na poradách a ředitel LZ Javorník spolu se závodním výborem KSČ a předsedou závodního výboru ROH dokonce takovéto organizační zajištění o zabezpečení klidu a pořádku v srpnových dnech pro svá polesí a střediska vyhotovil písemně. V posledním bodě tohoto dokumentu vedení LZ Javorník přebírá formulaci z výše zmíněného zápisu z porady ředitelů závodů a podnikového ředitele ze dne 8. srpna 1969 a uvádí, že je třeba „... *všechna opatření realizovat citlivě tak, aby nebyla chápána jako návrat k minulosti, ale jako opatření proti narušování konsolidačního procesu.*“ V závěru odpovědi LZ Bruntál z 15. srpna 1969 se dozvídáme také informace o škodách způsobených pobytem sovětských vojsk. Vedení závodu ujistňovalo, že opatření k zajištění klidu sice budou dostačující, avšak přiznalo, že „*situace je u nás poněkud ztížena v oblasti polesí Slunečná, Nové Valteřice a Moravský Beroun, kde v poslední době jsou v lesích rozmístěny jednotky Sovětské armády, činí škody na cestách a kulturách, Dne 12. 8. 1969 po jejich odchodu byl zjištěn požár a vyhořely asi jen dva ary kultury díky tomu, že personál požár lokalizoval*“. Ředitelé závodů museli být ve dnech od 15. do 22. srpna na pracovišti, výjimka byla povolena pouze v případě jejich dovolené v zahraničí. Vedoucí polesí byli z případné dovolené odvoláni, aby mohli informovat ředitele závodu o průběhu každého dne v obvodu svého polesí. Každý závod musel nahlásit i jméno osoby určené poskytovat zprávy podnikovému ředitelství, včetně telefonního čísla, na němž by byla mimo pracovní dobu k zastížení. Na pod-

48 ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/7 (I/9), porady podnikového ředitele s řediteli závodů, 1960-1975, prozatímní karton I-64.

49 ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/12 (I/15), korespondence podnikového ředitele 1960-1969, prozatímní karton I-80.

nikovém ředitelství si pak poznamenali, v kolik hodin a s kým byli v telefonním kontaktu.⁵⁰ Podnikové ředitelství následně podávalo zprávy nadřízeným složkám, například 20. srpna byl v půl osmé večer informován ing. Chlumský z Oborového ředitelství státních lesů v Praze, že *vše je v pořádku*, poté hovořili s generálním ředitelem Bohuslavem Pospíšilem o LZ Město Albrechtice – avšak v jaké souvislosti, to bohužel dnes již nevíme.

Na výročí 21. srpna samozřejmě reagovaly také stranické organizace. Členové podnikového výboru KSČ již na své schůzi, konané v Ostravě dne 10. července 1969, přijali usnesení, jehož třetí bod upozorňuje na připravované protestní akce k prvnímu výročí okupace, načež se vyzývají „*všichni komunisté a ZO KSČ, aby ve spolupráci s hospodářským vedením provedli taková opatření, aby na všech pracovištích byl zachován klid a pořádek*“.⁵¹ „*Zajištěním klidného průběhu srpnových dnů*“ se zabývali i na výborové schůzi ZO KSČ při podnikovém ředitelství, konané dne 18. srpna 1969. Na následující schůzi 27. srpna 1969 se k těmto událostem již nevraceli, avšak v zápisu ze schůze konané 15. září je uvedeno, že proběhlo jednání s pracovníkem podnikového ředitelství Kopřivou. Ten musel vysvětlit, proč přišel právě 21. srpna 1969 do zaměstnání ve smutečním oblečení. Kopřiva to zdůvodnil úmrtím v rodině s prohlášením, že si neuvědomil, „*že by černé oblečení mělo mít demonstrativní charakter*“. Poté, co byl na tuto skutečnost upozorněn podnikovým ředitelem, ihned šel domů se převléknout.⁵²

Přes všechna vynaložená opatření došlo k incidentu na Stavebním závodě Frýdek-Místek, o němž jsme informováni z písemné zprávy ředitele závodu Ing. Lubomíra Říhy ze dne 25. srpna 1969, zaslané podnikovému ředitelství.⁵³ Jeho zpráva byla natolik podrobná, že její opis přikládal podnikový ředitel Zendulka ke svým dopisům ze dne 27. srpna, ve kterých informoval nadřízené, stranické a odborové orgány o této ojedinělé události, ač se ve skutečnosti nestalo nic mimořádného. Inženýr Říha uvedl, že 21. srpna 1969 v půl třetí odpoledne byla při cestě ze zaměstnání na nádraží zadržena příslušníky veřejné bezpečnosti skupina dvanácti zaměstnanců, která byla převezena k výslechu. Deset osob ve věku do dvaceti let bylo popuštěno již v odpoledních hodinách, zbývající dva pracovníci – kovář Jaroslav Hružek z dílen mechanizačního střediska a elektroinstalatér Alois Rusek ze střediska přidružené stavební výroby – byli obviněni z podněcování k neklidu a propuštění téhož dne v noci. Hodnocení jejich práce inženýrem Říhou bylo ovšem velmi kladné, Hružek dokonce vykonával funkci předsedy závodního výboru ROH – ta mu byla okamžitě odejmuta. V závěrečné situační zprávě ze dne 29. srpna, vypracované pro generálního ředitele Pospíšila, podnikový ředitel vyhodnotil situaci v celém podniku Státní lesy tak, že „*byl zachován klid a pořádek a všude se normálně pracovalo*“ a onen jediný incident z Frýdku-Místku byl posuzován jako mimopracovní byl za účasti pracovníků závodu. Ovšem opět je v dokumentu zmínka o LZ Město Albrechtice, jež podnikový ředitel s předsedou podnikového výboru KSČ navštívili, bohužel z jakého důvodu, to nevíme.⁵⁴

Na 29. srpen 1969 byla do Kulturního domu ve Frenštátě pod Radhoštěm svolána ekonomická konference podniku za účasti ředitelů závodů a zástupců stranických a odborových orgánů

50 Dochovaly se soupisy ze dnů 20. a 22. srpna.

51 ZA v Opavě, PV KSČ SmSL Krnov, nezpracováno, složka schůze výboru z roku 1969.

52 ZA v Opavě, ZV KSČ při podnikovém ředitelství SmSL Krnov, nezpracováno, složka schůze závodního výboru z roku 1969.

53 ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/12 (I/15), korespondence podnikového ředitele 1960-1969, prozatímní karton I-80. Ve fondu SZ Frýdek-Místek však nebyly písemnosti k incidentu během prvního výročí srpnových událostí nalezeny.

54 ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/4 (I/5), příkazy nadřízených orgánů 1966-1970, prozatímní karton I-5.

a organizací podniku a závodů. Podnikový ředitel přednesl text o zabezpečení politicko-hospodářské směrnic plánu na rok 1969, v jehož úvodu vyzval ke konsolidaci situace a souhlasil s nejbližším programem komunistické strany na „konečnou likvidaci krizových jevů“. Zhodnotil předcházející dny a konstatoval, že „právě nedávné srpnové dny prokázaly opět kázeň a uvědomělost převážné většiny pracovníků našeho podniku. Prokázaly, že naši lidé nemají zájem na zmatcích, ale že chtějí žít v klidu a mít rozumné a reálné perspektivy“. Ve většině hodinu a půl trvajícím referátu se ovšem věnoval neuspokojivé ekonomické situaci podniku s uvedením konkrétních údajů a návrhy na jejich řešení. Referát o politické situaci měl zástupce KV KSČ v Ostravě ing. Baránek. Z jednání vzešlo usnesení, týkající se výhradně ekonomických otázek; politický aspekt sledoval pouze telegram odeslaný ÚV KSČ, v němž se mimo jiné psalo, že se „neztotožňujeme s výstřelky protisocialistických sil, které ještě v nedávné době se projeví a zásadně je odsuzujeme“.⁵⁵

Dne 30. září 1969 se konala členská schůze závodní organizace KSČ podnikového ředitelství za účasti devětatřiceti členů a zástupce KV KSČ v Ostravě Ing. Baránka. Zápis pořizovaný ze schůze je sice heslovitý, nicméně jednání muselo být vzrušené, když se jeden z účastníků vyjádřil, že „nikdy nebudu souhlasit se vstupem sovětských vojsk. Mezi lidmi je špatný vztah k SSSR. Byl to pro mě šok – 21. srpen 1968“ (Žáček, patrně Vlastislav). Závěrečné usnesení z členské schůze samozřejmě sledovalo stranickou linii, danou jednáním zářijového pléna ÚV KSČ, a potvrdilo pokračování hodnocení členů.⁵⁶ O rok později bylo nápadné, že v souvislosti s druhým výročím 21. srpna podnikový časopis otiskl článek ubezpečující o přátelství a spojenectví se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi jako základny pro další budování socialismu.⁵⁷ V dalších letech se sice určité reakce na 21. srpen očekávaly, zvláště pokud v tom roce bylo připomínáno kulaté nebo půlkulaté výročí (1973, 1978, 1983 a 1988), jak dokládá tajný pokyn ministerstva lesního a vodního hospodářství ze dne 15. srpna 1973, adresovaný všem podřízeným podnikům a stranickým organizacím, týkající se zajištění veřejného pořádku ve dnech pátého výročí vstupu vojsk Varšavské smlouvy. Kontrolu dění na závodech opět vykonávaly čtyřadvacetihodinové služby z řad zaměstnanců, kteří měli informovat o nějaké nestandardní situaci, například o stávce či jiném narušení výroby, o provozních poruchách, požárech apod. Ministerstvo nabádalo ke zvýšené ostraze objektů, varovalo před rizikem lesních požárů a vyzývalo, aby ve spolupráci s příslušníky veřejné bezpečnosti v tom kterém místě byl sledován prostor poleší. Pozornost se měla soustředit na místa, kde byly umístěny symboly vyjadřující vztah a přátelství k Sovětskému svazu nebo kde v minulosti již došlo k nějakým demonstracím.⁵⁸

K desátému výročí srpnových událostí (1978) se dochoval nedatovaný pokyn Okresního výboru Svazu československo-sovětského přátelství v Bruntále, zasláný závodní organizaci tohoto

55 (šifra) –Ko, *Ekonomická konference ve Frenštátě*, Severomoravské lesy, srpen 1969, s. 1; *Usnesení z ekonomické konference podniku Státní lesy v Krnově konané dne 29. srpna 1969 ve Frenštátě pod Radhoštěm*, Severomoravské lesy, září 1969, s. 2; (šifra) –I–, *Za mobilizaci všech sil a prostředků*, Severomoravské lesy, září 1969, s. 1; *Telegram Ústřednímu výboru Komunistické strany Československa*, Severomoravské lesy, září 1969, s. 1; Dokumenty o přípravě konference a texty referátů a usnesení viz ZA v Opavě, ZV KSČ při podnikovém ředitelství SmSL Krnov, nezpracováno, složka korespondence z roku 1969; ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/12 (I/15), korespondence podnikového ředitele 1960-1969, prozatímní karton I-80.

56 ZA v Opavě, ZV KSČ při podnikovém ředitelství SmSL Krnov, nezpracováno, složka členské schůze z roku 1969.

57 (šifra) –ba, *21. srpen – kontrola vztahu k Sovětskému svazu*, Severomoravské lesy, srpen 1970, s. 1.

58 ZA v Opavě, SmSL Krnov, I., sign. I/4 (I/5), příkazy nadřízených orgánů 1973, prozatímní karton I-7.

svazu při podnikovém ředitelství Severomoravských státních lesů v Krnově.⁵⁹ Píše se v něm toto: „Vážený soudruhu předsedo, z rozhodnutí našich vyšších svazových orgánů je třeba okamžitě zabezpečit: 1. v souvislosti s 21. srpnem: A) nepořádat ve dnech 18.–23. srpna žádnou akci (schůzi, shromáždění atd.). Akce, které byly naplánovány v těchto dnech, přesunout na jiný termín. B) neorganizovat oficiální návštěvy zástupců odboček v sovětských posádkách s poděkováním (21. srpen je naše ostuda). C) v těchto dnech se doporučuje nenavštěvovat restaurace, aby se předešlo možným útokům a urážkám našich funkcionářů. Každý takový případ (anonymní výhrušné dopisy, telefonáty atd.) je nutno hlásit příslušným orgánům SNB. Upozorňujeme také na možnost nepřátelské činnosti zahraničních turistů (rozdávání tiskovin, letáků, triček s černou přeškrtnutou desítkou apod.). Tuto část informace (bod č. 1) berte jako důvěrnou, je určena pouze pro Vás.“ Postupem času se ale obavy z možnosti demonstrací či jiných nesouhlasných projevů na veřejnosti rozplývaly, a tak když na středu 21. srpna 1985 svolal podnikový výbor ROH a vedení podniku celopodnikovou konferenci ROH, tj. členskou schůzi všech závodních organizací jednotlivých závodů a podnikového ředitelství, pro kterou byl zapůjčeny prostory Domě kultury ROH Třineckých železáren VŘSR v Třinci a na jejímž programu bylo projednávání plnění úkolů, vyplývajících z plánu podniku, celopodnikové kolektivní smlouvy a celopodnikového socialistického závazku, na 21. srpen před dvaceti lety se už ani nevzpomnělo.⁶⁰

Sledovali jsme problematiku podniku Státní lesy v Krnově v letech 1967–1970, a to pouze na základě písemností vzešlých z činnosti podniku a jednotlivých závodů a jejich stranických a odborových organizací. Bohužel postrádáme kroniky a zejména vzpomínky pamětníků a očitých svědků událostí, které by jistě strohému popisu situace daly osobní zabarvení. Státní lesy v Krnově berme jako příklad hospodářské organizace, která sice leží na periférii jak z pohledu území státu, tak hospodářských odvětví, ale dobře ukazuje na silné reformní tendence, které se neomezovaly jen na centra, ale opravdu prostupovaly celou československou společností. Je pochopitelné, že tyto tendence byly podněcovány především shora - mimo jiné se na nich podílel i jeden z exponentů Pražského jara, tehdy resortní ministr Josef Smrkovský, který ve druhé polovině 60. let podněcoval k větší aktivitě a otevřenosti pracovníků, k výměně názorů a poznatků z praxe a k osobní iniciativě v předkládání návrhů na změny. V posrpnovém období s nástupem normalizace na podniku i jeho závodech, stejně jako na stranické a odborové organizaci vidíme, jak se měnil politický kurs, včetně neblahých jevů, jakými byly tzv. prověrky, organizované se snahou očistit stranu od tzv. pravicových elementů. Prohlášení podnikových a závodních stranických orgánů jsou v tomto směru velmi výmluvná. Také zde byli z vedoucích funkcí odstraněni reformní komunisté, což se citelně dotklo fungování podniku a zásadně ovlivnilo jeho další vývoj na mnoho let dopředu. Státní lesy v Krnově tedy i v tomto případě poskytují případ podniku na periférii státu, jež byl vystaven všem důsledkům posrpnové změny politiky komunistické strany, tedy důsledků, které historikové obvykle sledují na hospodářských organizacích v politických (Praha) a průmyslových centrech (Ostravsko). A je pochopitelné, že i tady, stranou hlavního dění, Srpen 1968 a celý posrpnový vývoj ovlivnily profesní a osobní život všech aktérů.

59 ZA v Opavě, ZO SČSP při podnikovém ředitelství SmSL Krnov, nezpracováno, složka korespondence 1974–1989. Dopis je datován dle tužkou učiněného přípisu „III. odesl. 5. 9. 1978“. Patrně, že v bodě č. 3 požadovaný tiskopis o činnosti závodní organizace odeslali tohoto dne.

60 ZA v Opavě, PV ROH při podnikovém ředitelství SmSL Krnov, nezpracováno, složka celopodnikové konference ROH.

Summary

People and Politics: August 1968 and the consequences of the post-August development in the company Státní lesy (state forests) in Krnov (North-Moravian state forests)

The second part of the study follows the issue of the company Státní lesy (state forests) in Krnov from 1969 on the basis of documents arising from the activities of the state company and its individual plants. It follows the first part of the study at a time when the so-called normalization process began by means of a meeting of the Central Committee of the Communist Party in November 1968, which meant a return to Soviet-type directive governance, and so-called purges began to clear the party from so-called right-wing elements. The Reform Communists were removed from leadership positions, which also affected the company Státní lesy. The study details the documents adopted by the plant and company bodies of the Communist Party to comply with the decisions of the Central Committee of the Communist Party and the ongoing normalization process. Statistical data on the purges performed as well as specific names of workers affected by the normalization process are stated. The text also draws attention to the organizational changes in the management of the company and in its relationship with the Ministry of Forestry and Water Management, which was established at the national level in 1969. It recapitulates the measures taken by the party bodies and the ministry to suppress all manifestations related to the reference of August 21, 1969, and partly also in 1970, 1973, and 1978.

MATERIÁLIE

Memoáry Jana Rohla jako pramen ke každodennosti moravsko-slezského pomezí desátých a dvacátých let 20. století

Období druhé a třetí dekády 20. století představovalo dobu enormních společenských změn. Vedle politických zlomů, k nimž patřilo přijetí všeobecného volebního práva v českých zemích, první světová válka a rozpad Rakousko-Uherska, se jednalo zejména o prudký vzestup socialismu, ateismu a „národních“ či „alternativních“ náboženských hnutí.¹ Naznačené jevy kráčely ruku v ruce s intenzivním technickým pokrokem, jenž mimo jiné výrazně rozšiřoval geografické horizonty obyvatelstva.²

Přelomová doba se značně promítla také do vývoje národnostně a sociálně členité oblasti moravsko-slezského pomezí. Mezi svědky dosud nepředstavitelně překotného vývoje patřil také pozdější pedagog, spisovatel a folklorista Jan Rohel. Své vzpomínky na léta 1909–1928, tedy od vlastního narození po maturitu, sepsal jako první svazek čtyřdílných rukopisných pamětí v roce 1986.³

Paměti samozřejmě trpí klasickými neduhy retrospektivně psaných egodokumentů – subjektivitou, hodnocením popisovaných jevů s časovým odstupem, nepřesnostmi ve jménech a datacích apod.⁴ Navíc vzpomínky na období raného dětství jsou logicky z velké části založené na vyprávění autorových rodičů a dalších starších osob, ne vše si pisatel mohl osobně pamatovat.

Přesto Rohel jako vnímavý pozorovatel, vybavený literárním nadáním, podává plastický a barvitý obraz doby a prostředí svého dětství. Jako člověk disponující znalostí metod historikovy práce – byl dlouhá léta metodikem vedení podnikových kronik Vítkovických železáren Klementa Gottwalda a autorem řady kratších životopisných črt – Rohel usiloval o ověřování některých informací z dalších zdrojů a o zasazení událostí do kontextu. Autorův styl charakterizuje nadhled, smířlivost vůči někdejšími oponentům, ironie a sebeironie. Typický rys Rohlovy memoárové tvorby představuje propojování idejí socialismu a katolicismu.⁵

Hodnota textu z badatelského hlediska spočívá i ve svébytném charakteru popisovaného prostředí. Jan Rohel vyrůstal na relativně tradicionalistickém, katolickém a agrárním slezském venkově, nicméně skrze rodinné vazby a školní docházku se dostával do kontaktu jak s industriální a kosmopolitní ostravskou aglomerací, tak s kulturním a intelektuálním milieu slezské zemské metropole Opavy, dosud většinou německé. Vzpomínky tak zachycují život ve třech geograficky blízkých, leč sociálně dosti odlišných prostředích, jež na sebe vzájemně působila.⁶

1 Srov. např. Martin JEMELKA, *Ostrava duchovním a náboženským centrem republiky československé?* Studia historica Brunensia 6/2, 2014, s. 221–239.

2 Srov. Petr KŘIVSKÝ – Aleš SKŘIVAN, *Století odchází. Světla a stíny „belle époque“*, Praha 1982; Michael BOROVIČKA – Jiří KAŠE – Jan KUČERA – Pavel BĚLINA: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII. b 1890–1918*, Praha 2013.

3 Ondřej KOLÁŘ (ed.), *Jan Rohel: Vzpomínky slezského učitele na léta republiky a okupace*, Opava 2019, s. 7–15.

4 Srov. např. Jan ASSMANN, *Kultura a paměť*, Praha 2001; Vítězslav PRCHAL (ed.), *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice 2011.

5 Srov. Ivan LANDA – Jan MERVART, *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*, Praha 2017; *Mistr dialogu Milan Machovec: Sborník k nedožitým osmdesátinám českého filosofa*, Praha 2006.

6 Srov. Ondřej KOLÁŘ a kol., *Slezsko a Ostravsko v Masarykově republice*, Opava 2018; Martin PELC – Pavel ŠOPÁK – Hana ŠÚSTKOVÁ, *Opava – Vídeň: měšťanská kultura 19. století mezi periferií a centrem*, Opava 2011;

Větší část textu tvoří víceméně marginální historiky o rodině a přátelích. Oproti navazujícím svazkům, líčícím Rohlovo veřejné působení a kontakty s politickými a kulturními činiteli, tak má první díl paměti spíše okrajový význam pro regionální a nadregionální dějiny. Za badatelsky hodnotné lze označit zejména pasáže popisující poměry na učitelském ústavu v Opavě, který Rohel navštěvoval v letech 1924–1928.

Navzdory jisté útržkovitosti a místy problematické faktografické přesnosti memoárový text poskytuje vhled do myšlenkového světa chlapce, vyrůstajícího v přelomové době. Umožňuje porozumět tomu, jak pracující vrstvy tuto dobu vnímaly, jak „obyčejní lidé“ reagovali na „velké dějiny“. Hlavní problém ovšem tkví v nemožnosti verifikovat mnohá tvrzení srovnáním s dalšími zdroji. Tím spíše, že pro Rohlův rodný Pustkovec se archivní agenda z předmětného období dochovala toliko v torzovité podobě.⁷ Dílčí možnost verifikace a doplnění údajů nám poskytují Rohlovy pozůstalostní fondy uložené v opavském Památníku Petra Bezruče a v Archivu města Ostravy. Primární pramen ovšem nevyužíváme pouze jako zdroj k popisu a pochopení doby. Zároveň nám slouží jako dokument, který umožňuje poznat samotného autora, jako prostředek k porozumění Rohlovu náhledu na dějiny a na stylizaci vlastní role v nich.

Pozdější spisovatel a vlastivědný pracovník se narodil v Pustkovci 9. února 1909. Pocházel z devíti sourozenců, z nichž dvě sestry v dětství zemřely na záškrť. Dva starší bratři se před první světovou válkou vydali za prací do Německa. Otec pracoval pro Vítkovické horní a hutní těžířstvo.⁸ O domácnost tak pečovala především matka. Fungování rodiny tak víceméně odpovídalo dobové praxi, rozšířené v ostravské aglomeraci.⁹ Můžeme zde pozorovat trend probíhající industrializace a urbanizace. Byť rodina setrvala na venkově, hlavní zdroj obživy hledala v průmyslovém městském prostředí.

K nepříliš radostným hmotným poměrům početné venkovské rodiny se krátce před Rohlovým narozením přidružila ještě tragédie v podobě sebevraždy matčina bratra. Ten se oběsil z nešťastné lásky ke vdané ženě. Matka po této události utrpěla šok, následovaný vleklými zdravotními problémy.¹⁰ Snad právě tento faktor způsobil, že se Jan Rohel od útlého věku potýkal s chatrným zdravím. Právě obavy z chorob a z hrozby brzké smrti pak Rohla provázely i nadále a patrně představovaly jeden z hnacích motorů jeho – jak sám později hodnotil – někdy ukvapeného jednání.¹¹ Další autostereotyp, jenž se v pamětech často objevuje, je zdůrazňování „vrozeného“ citu pro spravedlnost.¹² Podle Rohlových pozdějších slov touto vlastností vynikala i jeho matka, která ji zdědila po svých rodičích. Její otec byl ubit ve rvačce po hádce, v níž kritizoval nekalé hospodaření obecního zastupitelstva v Krásném Poli.¹³ Vymezování se proti

Martin JEMELKA, *Lidé z kolonií vyprávějí své dějiny*, Ostrava 2009.

7 Srov. Petr ROHEL – Eva ROHLOVÁ, *Pustkovec – ves Anděla strážce: Vzpomínka na Jana Rohla*, Ostrava 2009.

8 Srov. Aleš ZÁŘICKÝ, *Ve stínu těžních věží*, Ostrava 2004, s. 116–119.

9 Srov. Marie GAWRECKÁ – Michal VALEČEK (eds.), *Jak se žilo v Opavě před Velkou válkou a v době první republiky: paměti opavského rodáka Stanislava Petříka*, Opava 2016; Gustav KOŘENÝ, *Dnešní Hlučínsko*, Opava 1924. Život pracujících v předmětné době dokumentuje také fond vzpomínek podsíbrky Novodobých dějin Slezského zemského muzea (SZM).

10 Jan ROHEL, *Desatero mého života, svazek 1*, s. 1. [Ostrava 1985–1987, nepublikovaný strojepis].

11 O. KOLÁŘ (ed.), *Jan Rohel*, s. 24, 116.

12 Tuto vlastnost Rohel zdůrazňuje zvláště ve druhém svazku pamětí v souvislosti s incidentem, kdy byl v závěru druhé světové války sovětskou tajnou službou zatčen jeho spolupracovník z odboje. Rohel protestoval dopisem sovětskému velvyslanci Valerianu Zorinovi. Věc s odstupem času komentoval slovy: „Vždycky jsem hasil, co mě nepálilo“. O. KOLÁŘ (ed.), *Jan Rohel*, s. 149.

13 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 6.

všem nečestným praktikám v Rohlově pojetí představovalo součást rodinného odkazu a dědičné národy.

V raném dětství Rohla dle vlastních slov silně zasáhla zpráva o potopení lodi Titanic roku 1912. Této tragické události sensitivní chlapec později na obecné škole věnoval své první básnické pokusy.¹⁴ Tato záležitost, z hlediska dalšího vývoje Rohlových osudů poměrně marginální, dokládá rostoucí zájem pracujících vrstev o světové dění, umožněný rostoucí gramotností a dostupností denního tisku. Jaké noviny či časopisy se v domácnosti Rohlových rodičů četly, bohužel paměti neprozrazují. Vzhledem k levicové politické orientaci otce a starších bratrů lze usuzovat na přítomnost regionálních sociálně-demokratických tiskovin (*Duch času* a další),¹⁵ případně i volnočasových zábavných časopisů.¹⁶

Mimo amatérské poezie Rohla v dětství začalo fascinovat také malování, ke kterému ho vedla i otcova sestřenice z Vídně. Později za školních let také začal hrát na housle. Tyto umělecké dovednosti měl později zúročit během pedagogické kariéry, kdy mu zajišťovaly vedlejší příjem.

Mladý školák mohl ve své rodině a okolí postupně pozorovat sílící světonázorovou diferenciaci ve společnosti, která s rozšiřováním volebního práva stále více pronikala i do dělnických a rolnických vrstev.¹⁷ Několik příbuzných se stalo radikálními socialisty. Když jeden z bratřanců během první světové války zemřel na plicní onemocnění, farář v Plesné ho odmítl pohřbit. Skupina dělníků z Vítkovic však násilím obsadila hřbitov a zesnulého pohřbila.¹⁸ V domácnosti u Rohlů panovaly umírněnější poměry. Rodina dosud ctěla katolické tradice a rituály.

Válečné útrapy po roce 1914 v rodině posilovaly averzi k panujícímu režimu. Jak se Rohlovi rodiče a bratři dívali na vypuknutí války, nevíme. Jisté je, že prodlužování konfliktu a rostoucí zásobovací potíže nepřispívaly popularitě monarchie. Smrt císaře Františka Josefa I. na podzim 1916, v době prvních hladových stávek na Ostravsku, rodiče a starší sourozenci přijali chladně.¹⁹ Starší příbuzní však cítili jistou pietu a také obavy, co přijde po smrti monarchie.²⁰ Venkov kolem Ostravy v té době již zaplavovali uprchlíci z frontové oblasti v Haliči, kteří chodili žebrať o jídlo. Spíše negativní náhled veřejnosti na tyto utečence, který popisuje Rohel, v zásadě odpovídal dobovým stereotypům.²¹ Ostatně v některých případech byly předsudky umocněny reálně doloženými kriminálními činy dezertérů.²²

14 Tamtéž, s. 8–9.

15 Srov. Karel JIŘÍK – Stanislav KNOB, *Život a dílo Petra Cingra (1850–1920)*, Ostrava 1920.

16 Srov. Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA, *Cesty z apokalypsy: fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*, Praha 2018, s. 103–109.

17 Srov. např. Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.

18 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 10–11.

19 K atmosféře v regionu srov. Zemský archiv v Opavě (ZAO), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava, kart. 176–178; Stanislav KNOB, *Hladové bouře a stávky za první světové války*, in: České, slovenské a československé dějiny 20. století 4, Ústí nad Orlicí 2009, s. 141–150. K obecnějšímu kontextu srov. Rudolf KUČERA, *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914–1918*, Praha 2013.

20 K dobovému vnímání osoby císaře srov. např. Jiří RAK, *Návštěvy císaře Františka Josefa I. v Čechách*, Historická sociologie: časopis pro historické sociální vědy, 2014, s. 119–126; TÝŽ, *Zachovej nám, Hospodine: Češi v Rakouském císařství 1804–1918*, Praha 2013.

21 Srov. Blažena PRZYBYLOVÁ, *Uprchlíci z Haliče na Ostravsku a jejich repatriace po ukončení Velké války*, Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24, Ostrava 2009, s. 135–154; Michal FRANKL – Miloslav SZABÓ, *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*, Praha 2015.

22 Kupříkladu v říjnu 1918 dezertér Leopold Pauzer zavraždil v Brně četníka. Případ byl ve své době hojně medializován.

Ve třetím válečném roce již Rohlovi, byť otec a starší bratři Josef²³ a Fridolín měli solidní zaměstnání ve Vítkovicích, sami pociťovali nedostatek.²⁴ Mezi rodiči vypukl spor o další budoucnost. Otec byl přesvědčen, že by se rodina lépe užívala ve městě, kde by si děti mohly přivydělávat pomocnými pracemi. U matky a jejich příbuzných záměr na stěhování narazil na odpor. Věřili, že rolník – samozásobitel přečká válečné období lépe. Nakonec se v posledním válečném roce rodina naopak musela vystěhovat na výměnek, jelikož rodinnou doškovici si zabrali příbuzní, evakuovaní z města.²⁵

Válečný venkov, jen omezeně informovaný cenzurovaným tiskem, žil četnými fámami a fantastickými zprávami.²⁶ Lidí děsily zvěsti o zločinech dezertérů, uprchlých válečných zajatců anavrátilců z fronty.²⁷ Velký ohlas vyvolaly zprávy o hladových bouřích ve Vídni a zastřelení ministerského předsedy hraběte Karla Stürgkha (1859–1916) sociálním demokratem Friedrichem Adlerem (1879–1960).²⁸ Pro školní děti však měla tragická doba i svá pozitiva. Omezení školní docházky v důsledku mobilizace učitelů a zabránění výukových prostor pro armádu skýtalo žákům více volného času.²⁹

Ke konci války se Rohlovi starší bratři účastnili stávek a demonstrací ve Vítkovicích a bratranec Gustav se s pomocí rodiny skrýval v okolních lesích jako vojenský zběh. Manifestace na nedaleké Ostré hůrce v září 1918 předznamenala pád monarchie.³⁰ V den státního převratu pak otec doma radostně oznamoval: „*Bude republika – dělnická*“!³¹ V této souvislosti stojí za zmínku, že Rohel pomínil sociálně-demokratické manifestace na Ostravsku ze 14. října 1918, jejichž potlačení vojskem bylo ve 20. letech hojně připomínáno a diskutováno regionálním tiskem.³² Případ nepokojů ze 14. října zároveň sloužil meziválečné politické levici jako doklad vlastní „pokrokovosti“ a „státotvornosti“.³³

Obecně lze konstatovat, že lidé v Rohlově okolí konec války a vznik republiky uvítali s ulehčením a s poněkud euforickým optimismem. Celá rodina pak s nadějí prožívala první komunální volby v červnu 1919, z nichž vítězně vyšli sociální demokraté, kteří se obecně stali nejvlivnější politickou silou v ostravské aglomeraci.³⁴ Desetiletý Jan se spolužáky nadšeně debatovali s navrátilivými se legionáři.³⁵ Představa, že se pád Habsburků stane všelékem, však

23 Pozdější kronikář Petřvaldu.

24 Dobové poměry v regionu během první světové války z pohledu tehdejšího žaka popsal též Rohlův pozdější přítel, básník Vilém ZÁVADA, *Ostrava mého mládí*. Online: <http://vladimirslavik.netstranky.cz/zivot-a-dilo-vilema-zavady.html> (citováno ke dni 1. 1. 2020).

25 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 20–21; 41. Srov. např. Karel ŘEHÁČEK, Život venkovského obyvatelstva v okolí Plzně v době Velké války (1914–1918), in: Jitka BALCAROVÁ – Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (eds.): *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017, s. 71–84.

26 Srov. např. Petr CHLEBEC a kol., *Z válečných deníků... Velká válka na Blatensku 1914–1918*, Blatná 2018.

27 Srov. O. KONRÁD – R. KUČERA, *Cesty z apokalypsy*, s. 110–124.

28 O. URBAN, *Česká společnost*, s. 549–551.

29 Milena LENDEROVÁ a kol., *Vše pro dítě: válečné dětství 1914–1918*, Praha – Litomyšl 2015.

30 Srov. např. Bohuslav ŽÁRSKÝ, *Ostrá Hůrka vypráví. Příběhy obce s pěti stromy ve znaku*, Háj ve Slezsku 2009.

31 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 46.

32 SZM, podsběrka Historická, inv. č. M 99 – M 116.

33 Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu*, svazek 1, Praha 1998, s. 25–34; Jan HAJŠMAN, *Maffie*, Praha 1924.

34 Srov. Blažena PRZYBYLOVÁ – Jozef ŠERKA, *Muži s mocí: Portréty představitelů města Ostravy 1918–1989*, Šenov u Ostravy 1999.

35 Databáze Vojenského ústředního archivu eviduje deset legionářů narozených v Pustkovci. Z nich Rohel zmiňuje především Františka Doboše, nar. 24. 3. 1896, který sloužil v těšínském pěším pluku č. 100 a během války se dostal

rychle mizela: „*Rakouským generálům se vyplácely tučné peníze, němečtí fabrikanti si stále častěji troufali na dělníky*“.³⁶ Rohlova retrospektivní interpretace počátků meziválečného období v zásadě kopíruje obvyklý narativ tehdejší marxistické historiografie, jež vnímala vznik ČSR jako pokrok, jehož potenciál se nepodařilo plně využít, mimo jiné i v důsledku „zrady“ sociálně-demokratických předáků.³⁷ Po roce 1945 byla tato paleta údajných „zrádců“ a „škůdců“ rozšířena také o Němce.³⁸

V líčení událostí po roce 1918 memoarista převážně opouští dopady „velkých dějin“ a věnuje se primárně vlastním zážitkům. Částečně je to patrně dáno faktem, že při popisu tohoto období se Rohel mohl více opřít o informace, jež znal z autopsie a jež si z dob dospívání pamatoval souvisleji, než události z raného dětství.

Na školáka Rohla silně zapůsobil řídicí učitel pustkovské obecné školy Jan Antonín Řepka, nadšený národovec a odpůrce klerikalismu.³⁹ Spor o roli náboženství a církve v nové republice v té době ostatně „hýbal“ obcí. Ostravsko se stávalo jednou z bašt hnutí „Pryč od Říma“ a formující se Československé církve.⁴⁰ Vystoupení jednoho ze starších bratrů z katolické církve vyvolalo v Pustkovci poprask.⁴¹ Další novum republikánské éry představovalo volební právo žen a tím i jejich větší zapojení do veřejného života. Příkladem šla Rohlova matka, která se začala angažovat v dělnickém zemědělském družstvu při projednávání pozemkové reformy. Naopak otec, pracující ve Vítkovicích a pobývající přes týden na ubytovně, se o veřejné dění příliš nezajímal.⁴²

Ambiciózní učitel Řepka našel v Rohlovi, coby talentovaném recitátorovi a autorovi amatérských veršů, patrně až přílišné zalíbení a usmyslel si, že z nadaného žáka udělá slavného umělce. Dokonce mu předurčil patriotický pseudonym Pustkovský. Chlapec však pedagogovo nadšení, doprovázené individuálními přednáškami o teorii poezie, nesdílel. Přesto s Řepkou zůstal v přátelském kontaktu i v dospělosti.

Měšťanskou školu (ekvivalent dnešního druhého stupně základní školy) pak Rohel navštěvoval ve Svinově, kam docházel několik kilometrů pěšky. „*Venkov se tu prolínal a mísil s městem*“.⁴³ Mladíkovi z Pustkovce se otevíral širší obzor. Během školních let zde zažil dopady rozkolu v sociální demokracii vedoucího ke vzniku komunistické strany, který se v dětském prostředí projevil hlavně soupeřením tělovýchovných organizací obou stran. Z tehdejších spolužáků po letech vzpomínal hlavně na jednoho z Třebovic, jehož jméno ale nevedl. Dotyčný

do 35. pluku italských legií.

36 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 48. Zmínka o generálech snad naráží na případ Ludwiga Matuschky, v letech 1914–1915 vojenského velitele na Ostravsku, známého tvrdým represivním přístupem. Jeho žádost o přijetí do československé armády vzbudila v regionu vlnu nevole. Ondřej KOLÁŘ – Tomáš RUSEK, *K perzekuci českých důlních úředníků na Těšínsku za první světové války*, Těšínsko 60/1, 2017, s. 31–44.

37 Srov. Jana HORÁKOVÁ – Kamila POLÁKOVÁ, *Historie vzniku fondu vzpomínek pamětníků v Muzeu revolučních bojů a osvobození*, Časopis Slezského zemského muzea. Série B – vědy historické 60/3, 2011, s. 243–253. Obecněji viz též M. FRANKL – M. SZABÓ, *Budování státu*; O. KONRÁD – R. KUČERA, *Cesty z apokalypsy*.

38 Ondřej KOLÁŘ, *K vnímání „nepřítele“ a „osvoboditele“ v bojích jara 1945 v paměti českého obyvatelstva Slezska a Ostravska*, *Historica: Revue pro historii a příbuzné vědy Ostrava* 8/2, 2017, s. 183–196.

39 K náboženským poměrům v době po vzniku ČSR srov. Pavel MAREK, *K problematice tzv. boje o kostely na počátku první Československé republiky*, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Historica* 34, 2008, s. 59–73.

40 M. JEMELKA, *Ostrava duchovním a náboženským centrem*.

41 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 77.

42 Tamtéž, s. 52–53.

43 Tamtéž, s. 64.

později za okupace přijal německou národnost a sloužil v hitlerovské armádě. Prý tak učinil proto, aby ochránil bratra-komunistu před perzekucí. Příběh však skončil tragicky – komunistu byl popraven a jeho bratr po návratu z války spáchal sebevraždu.⁴⁴ Jiní spolužáci, jako Karel (v Rohlových vzpomínkách uváděn jako Jan) Gerlich⁴⁵ a Josef Tichavský,⁴⁶ naopak později zaplatili životem účast v odboji.

Právě na měšťance začal Rohel uvažovat o učitelské kariéře. Ačkoliv pedagogické studium představovalo pro nepřilíš majetnou rodinu značnou finanční zátěž, mladíkům záměr nakonec získal podporu matky. Také učitelé se přimlouvali za jeho další studium.

Dospívání v klimatu rozsáhlých společenských změn a hledání nových hodnot přinášelo Rohlovi řadu vjemů. Složitě hledal soulad mezi svou katolickou vírou a obdivem k Janu Husovi, jehož vnímal především jako nositele ideálu Pravdy, spíše než jako učence a teologa. Při jedné návštěvě kostela odmítl pokleknout před oltářem. V pamětech vyjádřil lítost nad tím, že jeho tehdejší gesto těžce šokovalo matku. Rohel rovněž navštěvoval besedy o příčinách sebevražd a dalších negativních jevů ve společnosti, které laičtí odborníci líčili mnohem komplexněji a z pohledu mladého Rohla srozumitelněji, než zažitý dogmatický narativ venkovských farářů.⁴⁷ Zájem o „věci veřejné“ šel ruku v ruce s četbou moderní literatury. Spolu s vrstevníky i kantory Rohel oplakával předčasnou smrt „básníka proletářů“ Jiřího Wolkra v roce 1924. Úmrtí mladého intelektuála později pro Rohla získalo symbolický rozměr, sám v dalších letech při opakovaných zdravotních komplikacích zdůrazňoval analogii mezi osudem svým a Wolkrovým.⁴⁸

Po třech letech měšťanky se naskytl možnost „přeskočit“ čtvrtý ročník a jít na opavský učitelský ústav.⁴⁹ Příjímací zkoušky se Janu Rohlovi staly první příležitostí pro návštěvu Opavy, v té době ještě zemského hlavního města českého Slezska.⁵⁰ Oproti industriální ostravské aglomeraci Opava studentovi imponovala svou čistotou a upraveností. Méně příznivý dojem zanechal organizátor zkoušek, profesor Adámek, „divný nemluva“. Ačkoliv Rohel zkoušky absolvoval s úspěchem, pro nedostatek místa původně nebyl přijat. Počátkem následujícího školního roku jej ale čekalo milé překvapení, když byl ze 4. třídy měšťanské školy dodatečně povolán na uvolněné místo v učitelském ústavu.

Zde se brzy projevil problém. Mládenci, kteří přišli ze slezských měšťanek, zpravidla mluvili jen lokálními dialekty. Spisovné češtině je dosud nikdo systematicky neučil. Učitel češtiny Tomáš Čep⁵¹ pak při zkoušení nezřídka „klel jako kanonýr“.⁵² Při jedné příležitosti se Rohel

44 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 67.

45 Narodil 14. 5. 1908 v Heřmanicích, popraven 21. 9. 1942 v Berlíně za aktivity v ilegálním komunistickém hnutí. K jeho spolupracovníkům měl patřit i Rohlův bratr Viktor. Viz *Dokumentace popravených Čechoslováků za druhé světové války v Berlíně-Plötzensee*. Online: <https://www.ustrcr.cz/uvod/popraveni-plotzensee/>, (stav k. 1. 1. 2020).

46 Popraven 1941 ve Vratislavi, uveden na pomníku obětem okupace v Ostravě-Porubě. Podle Rohla ubit při výstupu na gestapu.

47 K dobovému vnímání násilných a kriminálních jevů ve společnosti srov. O. KONRÁD – R. KUČERA, *Cesty z apokalypsy*, s. 41–46, 60–90.

48 O. KOLÁŘ (ed.), *Jan Rohel*, s. 24.

49 Srov. Ivana DAŇHELOVÁ, *Historie učitelských ústavů na Moravě a jejich význam pro současnost*, bakalářská práce, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Brno 2012, s. 28.

50 Srov. Karel MÜLLER – Pavel ŠOPÁK, *Opava*, Praha – Litomyšl 2010.

51 Narodil 1888 v Želechovicích u Uničova, zemřel 1959 v Leopoldově. Pedagog, etnograf se sociologem venkova, měl blízko k agrární straně. Zemřel během výkonu trestu po odsouzení v politickém procesu.

52 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 107.

temperamentně ohradil s tím, že někteří učitelé také při výkladu používali české nářeční výrazy. Spíše komickým dojmem na dospívající posluchače působil učitel němčiny, neovládající skloňování českých jmen. Jazykové bariéry mezi češtinou, němčinou a dialekty tak opakovaně zavdávaly příčiny k úsměvným i závažnějším nedorozuměním.

Náboženství vyučoval kněz a folklorista František Myslivec.⁵³ Tomu Rohel zazlíval protěžování nepřilíš schopného synovce při studiu, zároveň s ním však rád se zájmem diskutoval o jeho národopisných sběrech. Pokrokově založený duchovní nelpěl pouze na náboženských dogmatech, ale citoval žákům moderní práce z oboru psychoanalýzy apod.⁵⁴ Dalším silným zážitkem ze studentských let se pro Rohla stala četba de Amicisova románu *Srdce*.⁵⁵

Největší vliv na mladého studenta však – můžeme-li věřit jeho pozdějším slovům – měl PhDr. Antonín Vaculík, vyučující dějepis a zeměpis, který žákům imponoval svým přístupem vybočujícím z uniformity středostavovského pedagogického sboru. „*Brzy se rozneslo, že tento učený stařec, rovný jako svíce, sokol, ateista, chodí pod rudým praporem na 1. máje hned v první řadě, že je bolševik, komunist! Vyznává Marxe a Lenina, kritizuje Masaryka. Chodí na schůze, pobuřuje dělníky, byl stihán podle zákona na ochranu republiky! O přestávce nejde mezi kolegy, zdržuje se na chodbě. Ale s kandidáty hovoří jako se sobě rovnými. Hned při první hodině zakázal, aby mu někdo otvíral dveře při odchodu ze třídy*“.⁵⁶

Důrazem na samostudium a kritické myšlení se Vaculík lišil od většiny kolegů. Svérázný profesor od žáků vyžadoval referáty, o nichž se potom ve třídě diskutovalo. Rohel měl přednést pojednání o podnikateli Tomáši Baťovi, jehož pokrokové metody vylíčil pozitivně v kontrastu k poměrům pracujících ve Vítkovicích, které znal díky rodinné zkušenosti. Vaculík ocenil studentovu schopnost argumentace, ale oponoval mu s tím, že by Baťu neměl idealizovat. Vaculíkův osud se měl později opět protnout s Rohlovým za dramatických okolností během nacistické okupace.⁵⁷

Sám sebe Rohel s odstupem šesti dekad hodnotil jako spíše průměrného žáka. I přesto získal několik stipendií, jež v neutěšených finančních poměrech rodiny představovala vítanou pomoc. Ne všichni spolužáci měli takové štěstí. Někteří si museli přivydělávat například hraním na hudební nástroje na zábavách. Tuto činnost však vedení ústavu hodnotilo jako nehodnou studentů a kázeňsky ji trestalo.⁵⁸ Rohlovi zajišťovaly přivýdělek prázdninové práce na pustkovském družstevním poli a v obecní knihovně, k tomu vypomáhal rodičům a sourozencům na stavbě nové chalupy. Především práce v knihovně byla pro Rohla přínosem nesporným, nejen z hlediska zisku, ale též pro osvojení zkušeností, jež později ve 30. letech zúročil jako správce české knihovny v Karvině.

53 František Josef Myslivec, nar. 1873 v Horní Lhotě, zemřel 1934 v Opavě. Autor knihy *Náš národní kroj a oživení národního svérázu na Opavsku*. Opava 1926.

54 V této souvislosti je nutno zdůraznit, že Opava v té době patřila k významným centrům psychologické a psychiatrické práce. Ve zdejší nemocnici mimo jiné působili vlivní publikačně činní psychiatři Ernst Boeck, který léčil i manželku a děti T. G. Masaryka, a Ignác Tiefenbach. Viz O. KOLÁŘ a kol., *Slezsko a Ostravsko 1918–1938*, Opava 2018, s. 57, 71–73.

55 Italský žurnalista a spisovatel Edmondo de Amicis (1846–1908) proslul výchovnými a dobrodružnými příběhy pro mládež, odehrávajícími se v období válek za sjednocení Itálie ve 40. – 60. letech 19. století. Mimo to byl autorem několika cestopisů.

56 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 146–147.

57 Po Vaculíkově smrti v koncentračním táboře v Mauthausenu Rohel získal jeho deníky, dnes uložené v Archivu města Ostravy (AMO), fond Jan Rohel, kart. 10. Stručně k Vaculíkovi viz MARIÁNEK, Vladimír: *KSC na Ostravsku v době 5. sjezdu*. Ostrava 1962.

58 J. ROHEL, *Desatero 1*, s. 117.

JUBILEA

Neslavná bilance neoslaveného výročí: 75 let od konce druhé světové války v Evropě a „repolitizace“ kolektivní paměti

Když mi během přednáškového cyklu v roce 2013 jeden z posluchačů položil otázku, zda považuji za pravděpodobnou novou „studenou válku“ s Ruskem, jevila se mi tato hypotéza jako příliš odvážná a spekulativní. O necelý rok později mne však dění na Krymu a jeho dozvuky vyvedly z omylu. Hledání nového vztahu středoevropských a západoevropských zemí k Rusku se záhy projevilo i v historizující rétorice, především ve vztahu k interpretaci druhé světové války. Ačkoliv jubilejní oslavy vítězství nad nacismem v roce 2020 kvůli pandemii COVID-19 proběhly jen v citelně redukované míře, kontroverze naopak eskalovaly.

Obecně lze vyslovit tezi, že během předchozích dvou dekád v české společnosti existoval převažující konsenzus, který uznával zásadní roli Rudé armády při osvobození českých zemí, ale respektoval i zásluhy domácího odboje, stejně jako amerických, rumunských a polských jednotek. Tento narativ, projevující vzácný soulad s výsledky odborného bádání, zároveň uznával, že komunistický režim si osvobozeneckou roli SSSR nespravedlivě monopolizoval. Podíl Rudé armády však přesto byl chápán, ne-li přímo jako osvobození, pak přinejmenším jako „menší zlo“ oproti důsledkům případného vítězství Německa.

Výrazné snahy o přehodnocení tohoto relativně vyváženého narativu můžeme sledovat až v posledních letech, kdy pokusy o přizpůsobení pohledu na historické události v zásadě vyplývají z aktuálních tenzí mezi Ruskem a zeměmi Evropské unie. Tento koncept vychází z naivní premisy, že minulé události mají validitu pro hodnocení „charakteru národů“ a pro vytváření paralel s nynější mezinárodní situací. V krajních případech se dnešní Rusko staví na roveň někdejšímu „osvoboditeli“, zatímco EU je ztotožňována s Německem. Z opačného, obdobně zavádějícího pohledu, je Rusko vnímáno jako dědic sovětského totalitarismu a EU jako nositel demokratických ideálů západních Spojenců.

Zjednodušeně řečeno můžeme v současnosti sledovat tři alternativní narativy. Vcelku marginálním, ale dlouhodobě přítomným, je výklad, jenž sice kritizuje Hitlera *in personam*, ale snaží se obhajovat politiku nacistického Německa a označovat za viníka války primárně Polsko.¹ Povážlivou renesanci v posledních letech zažívá interpretace, navazující na předlistopadovou tezi o „dědičné“ slovansko-germánské dychtomii. Ta pochopitelně pomíjí neslovanský charakter velké části Rudé armády, stejně jako fakt, že průběh druhé světové války ve střední a východní Evropě byl spjat s rozsáhlými represemi, prováděnými Slovy na jiných Slovanech – přičemž tuto tragickou skutečnost dnešní veřejnosti vedle odborných publikací přibližují i filmová zpracování katyňských či volyňských událostí.

Relativně nově se objevuje silně protiruský, resp. protisovětský narativ, částečně navazující na legendu o „samoosvobození“ Prahy. Tento výklad tenduje k označování sovětské vojenské přítomnosti v českých zemích v roce 1945 za „okupaci“, případně též k nadsazování role Ukrajinců v Rudé armádě.² Mezi zastánci naznačené interpretace nacházíme mimo jiné politiky a žurnalisty mladší generace. Skutečnost, že i v jejich prostředí dochází k užívání klasických propagandistických prostředků pro využívání historie k politickým cílům, by měla být pro občanskou společnost alarmující!

Zhodnocení argumentů, jež se objevují ve vypjatých polemikách, není možné bez náhledu do historického kontextu. Pokusme se tedy zasadit hlavní diskutované fenomény do širších souvislostí.

V rámci studia němčiny musel Rohel absolvovat pobyt u německé rodiny v Mošnově. Zde také získal první pedagogickou zkušenost, když doučoval syna německého statkáře česky. Žák v mladém „učiteli“ nezanechal nejlepší dojem, nejevil o výuku mnoho zájmu. Vcelku epizodní událost zasluhuje pozornost z toho důvodu, že jde o ojedinělou reflexi Rohlovy zkušenosti s německým prostředím. Ačkoliv s Němci musel přicházet do styku i v Opavě, vzpomínky o tom nehovoří.

V posledním roce Rohlova studia se rodiče stavbou nového domu zadlužili, navíc o část účtů přišli při požáru své staré doškovice krátce po přestěhování. Další ránu představovala smrt nejmladšího bratra Viktora, jemuž učitelé prorokovali kariéru vysokoškolačka-technika. Tento moment, spolu s úmrtím básníka Wolkra, v Rohlovi posílil obavu z vlastní předčasné smrti, k níž se opakovaně vracel i v dalších svazcích memoárů.⁵⁹ Bratrovo úmrtí v listopadu 1927 vyvolalo roztržku a vzájemné obviňování mezi rodiči. V těžké situaci byl Rohel nucen odtržen od rodinného prostředí, jelikož ředitel učitelského ústavu Ludvík Kottík⁶⁰ žákům posledního ročníku zakázal dojíždění do domovských obcí, aby si zvykli na městský styl života, blíže se seznámili s kulturními trendy a svou přítomností posilovali účast na českých akcích ve většinově německé Opavě.⁶¹ Navzdory značnému vypjetí se Rohlovi podařilo na jaře 1928 bez potíží odmaturovat. Touto událostí první svazek paměti končí.

Vzpomínky Jana Rohla na dětství můžeme rozdělit do dvou částí. První z nich, zachycující období do roku 1918, se soustřeďuje na zprostředkované líčení „velkých dějin“ a jejich dopadů na autorovo okolí. Sám vypravěč zde vystupuje spíše okrajově. Líčení pozdější doby se více koncentruje na samotného autora a jeho zážitky, širší společenský kontext ustupuje do pozadí. Příčinu lze patrně hledat jednak v absenci ucelenějších vzpomínek na rané dětství, jednak zřejmě i v autorově předpokladu, že základní realie první republiky budou čtenářům paměti dostatečně známé a nepotřebují podrobnější komentář.

Celkové vyznění první části v hlavních rysech odpovídá dobovému narativu marxistické historiografie a její interpretaci rozpadu Rakousko-Uherska. Oproti tomu v druhé části více vystupuje do popředí Rohlova citlivá osobnost – autor se vyznává ze svého „hledání“, ze sváru mezi ideály víry a socialismu. Zobecňující hodnotící soudy se zde objevují spíše ojediněle. Rohel zde věnuje více pozornosti lidem ve svém okolí, zejména pedagogům a spolužákům. Právě jeho bystré a nezřídka mírně ironizující charakteristiky těchto lidí, z nichž mnozí patřili k důležitým aktérům veřejného života v regionu, mají nezanedbatelnou badatelskou hodnotu.

Ondřej Kolář

K tradičním neduhům debat o konci války v českých zemích patří pragocentrismus, v lepším případě bohemocentrismus. Poslední dny bojů jsou líčeny jako izolovaný jev, odehrávající se v pomyslném „vzduchoprázdnu“.

Pátého května si sice dle kalendářů připomínáme „Květnové povstání českého lidu“, v praxi však zvolená datace koreluje s vypuknutím Pražského povstání. Český lid (lze-li toto kolektivní označení použít) však již dříve povstal na řadě dalších míst, k nimž se blížila fronta. Za počátek událostí, souhrnně označovaných jako Květnové povstání, většina historiků považuje události 1. května v Přerově, jejichž průběh však tradičně připomínají toliko regionální média. Role místních povstalců při osvobození Orlové, Frýdku a řady dalších měst v prvních květnových dnech je v současnosti prakticky neznámá. Stáváme se tak svědky paradoxní situace, kdy veřejní činitelé při 8. květně tradičně kladou věnce k pomníkům víceméně anonymních rudoarmějců či „univerzálním“ památníkům osvobození, příběhy a zásluhy místních občanů však v řadě regionů zcela zmizely z kolektivní paměti.

Za charakteristický můžeme označit případ Ostravy, kde po řadu let probíhají vyhrcoené polemiky o tradované záchraně mostu přes Ostravici Milošem Sýkorou. Ačkoliv pochybnosti o pravdivosti tradovaného příběhu jsou oprávněné, kritika dané legendy se nezřídka pojí s paušální diskreditací ústředního aktéra, navzdory jeho prokazatelné předchozí odbojové činnosti. Celý „spor o Sýkoru“ však zcela odsunul do pozadí řadu dalších zásluh ostravských povstalců, z nichž nejmarkantnější je prakticky neznámá záchrana železničního mostu, ležícího v blízkém sousedství mostu Miloše Sýkory!

Stejně jako případy hrdinství i obětování, jsou povšechným zobecňováním odosobněny i případy opačné, tedy zločiny válečných stran. Paušalizující pranýřování „Němců“, „Vlasovců“ či „Rusů“ paradoxně v lidovém povědomí vyvíňuje konkrétní pachatele konkrétních zločinů, tedy vojáky a důstojníky konající, nařizující či přehlížející zločiny. V současné rétorice se taktéž stírají rozdíly mezi nařízenými a organizovanými represivními akty a individuálními projevy násilí.

Staronově problematizovaným tématem sporů se aktuálně stává také otázka tzv. vlasovců. Jejich kritikové poukazují na zločiny páchané formacemi bývalých sovětských zajatců a emigrantů na straně Osy. Velkou část z připomínaných deliktů však měli na svědomí příslušníci jiných jednotek, např. kozáckých praporů, potažmo k nim došlo ještě před vznikem Vlasovovy Ruské osvobodenecké armády v listopadu 1944. Činit zodpovědným Vlasova je tedy zavádějící.

Na druhou stranu ovšem vyvolávají rozpaky také snahy o heroizaci a glorifikaci ROA, zvláště vychází-li tato iniciativa od komunálních politiků, jednajících bez jakékoliv opory v odborném historickém bádání. To sice již před časem vlasovce částečně rehabilitovalo, mimo jiné zdařilým filmovým dokumentem Aleše Koudely z roku 2014. Ačkoliv jsou pohnutky zajatých rudoarmějců pro vstup do ROA lidsky pochopitelné, jejich přemrštěnou heroizaci spojenou s výstavbou památníku v Řeporyjích lze vnímat jako dosti kontroverzní.

Mimo morálního hodnocení se s aktivitami ROA v závěru války pojí také spor o osvobození Prahy. Ten je v současné době často stavěn do roviny „vlasovci x Sověti“, přičemž samotní povstalcí jsou paradoxně poněkud marginalizováni. S touto polemikou také úzce souvisí resuscitace mýtu o „samoosvobození“ hlavního města. Zásah ROA povstalcům nepochybně pomohl (byť rozhodující roli zde spíše než váhající Vlasov sehrál generál Sergej Buňačenko). Je však třeba dodat, že sami šéfové povstání se ještě před příchodem Rudé armády od ROA formálně distancovali.

Stejně tak je pravdou, že německé jednotky generála Toussainta 8. května, ještě před příjezdem Rudé armády, složily kapitulaci do rukou povstaleckého vedení. Nicméně Toussainta k tomuto kroku nevedla neschopnost porazit povstalice, ale právě blížící se Rudá armáda. Kapitulace taktéž v praxi neznamenala úplné zastavení bojů. Následné střety v noci z 8. na 9. května, zahrnující i ostřelování Pražského hradu, však do „samoosvoboditelského“ narativu nezapadají.

Kontroverzi ovšem vyvolávají i opačné pohledy, podle nichž celé povstání představovalo jen zbytečné dobrodružství, nebýt něhož mohli Němci přes Čechy a Moravu v klidu ustoupit a vzdát se Američanům. Zda by tento ústup skutečně proběhl v klidu a bez násilností, můžeme jen spekulovat. Chování jednotek Osy k civilistům v předchozích týdnech vyvolává pochybnost. Dalším důsledkem německého přesunu, který povstání částečně překazilo, by se patrně staly destrukce komunikací, telefonních a telegrafních ústředí a dalšího materiálu, a to v miliardových hodnotách. Skutečnost, že v některých lokalitách poněkud zbrklá střelba po projíždějících německých kolonách zbytečně vyvolala represe, by neměla zastřít fakt, že právě ochrana státního i vlastního majetku patřila k důležitým motivacím povstalců.

V souvislosti s osvobozením Prahy byla v poslední době opakovaně problematizována osobnost maršála Koněva. Z kolektivní paměti se poněkud vytratili Jeremenko a Malinovskij, jejichž jednotky se také významně podílely na bojích na území dnešní České republiky. Ve vyhrcoených sporech na sociálních sítích se dokonce objevil novotvar „koněvovci“ jako synonymum pro Rudou armádu, jež v pojetí Koněvových kritiků přinášela nikoliv osvobození, nýbrž „okupaci“. V souvislosti s chováním sovětských vojáků se nejčastěji připomínají sexuální delikty. Navzdory nezpochybnitelné tragičnosti těchto jevů je třeba konstatovat, že podle všeho šlo převážně o individuální akty násilí. Do jaké míry byly tolerovány či podněcovány „shora“, není možné jednoznačně soudit, jelikož dané téma se v tuzemském prostředí dosud nestalo předmětem ucelenějšího historického bádání.

Podrobněji zmapovány jsou aktivity jednotek NKVD, zahrnující odvlékání československých občanů do SSSR. Ačkoliv se jednalo o nesporné narušení československé státní suverenity, i tak je třeba tezi o „okupaci“ Rudou armádou odmítnout jako notně zjednodušující. Sověti, vzdor řadě excesů, víceméně spořádaně předali správu českých zemí a Slovenska do rukou legitimních orgánů ČSR. V „novém“ protiruském narativu naopak překvapivě nebývá využito vynucené odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu.

Exprezident Václav Klaus, byť sám nezřídka tenduje ke zpolitizovaným výkladům válečných dějin ve smyslu slovansko-germánského antagonismu, k aktuálnímu jubileu věčně napsal: „*Druhá světová válka byla neskutečnou tragédií. Báděme o ní, ale nepoužívejme ji k soubojům o dnešek*“.³ Doplňme, že takové bádání musí být co nejvíce konkrétní, zaměřené na konkrétní viníky, hrdiny i oběti, ale zároveň zasazené do souvislostí a zejména oproštěné od hledání irrelevantních paralel se současností.

Pro systematické a komplexní poznávání a interpretování válečné reality je ovšem zapotřebí dlouhodobé propojování různých výzkumných iniciativ napříč regiony, obory a institucemi. Tomu však současné konkurenční scientometrické prostředí výzkumných ústavů spíše škodí, než prospívá. Stejně tak opakovaně se objevující představa o centrální paměťové instituci, jež tuzemskou společnost coby „nezávislá a objektivní“ autorita „vyrovná s minulostí“, se jeví jako krajně problematická. Stejně jako zpolitizované historické narativy, i cesty k jejich korigování jsou tedy de facto „staronové“...

Ondřej Kolář

3 Václav KLAUS, *Václav Klaus pro časopis Xantypa: 75 let od konce druhé světové války*. Online: <https://www.klaus.cz/clanky/4536> (citováno ke dni 11. 5. 2020).

RECENZE

Igor HORNIŠER, *Mezi orlem a orlicí. Bruntálsko 1914–1938, Bruntál 2018, 126 s.*
ISBN: 978-80-87038-30-7

Poslední „osmičkový“ rok přinesl řadu výzev a námětů k připomenutí několika výročí spojených s naší historií. Stoleté jubileum Československé republiky, bezesporu nejvýznamnější z nich, vedlo mnohé paměťové instituce k zařazení různorodých prezentačních akcí do svých programů. Muzeum v Bruntále nestálo stranou a k jubilejnímu roku připravilo výstavu pod názvem *Mezi orlem a orlicí* s podtitulem *Bruntálsko 1914–1938*. Přiměřeně zvolený námět směřovaný hlavně k městu a jeho historii poskytl prostor pro uplatnění široké škály výrazových prostředků, jejichž podstatu představovala svědectví originálních artefaktů, ať už z vlastních muzejních sbírek, či zapůjčených. Instalačně zvládnutá výstava, ve svém celku i detailech, dobře pojala zvolené téma a zaznamenala více než kladný návštěvnický ohlas. Ovšem, jak je u takovýchto prezentačních akcí obvyklé, čas nemilosrdně běžel, výstava byla zakončena a dobové artefakty putovaly zpět do depozitářů. Výjimečnost danou v časovosti a v odborném směřování instituce proto teď reprezentuje tištěný katalog, který byl vydán v době konání uvedeného prezentačního počínu. Nyní se tedy otevírá možnost prohlédnout si bruntálskou publikaci pozorněji.

Již letmá nahlédnutí napoví, že autor publikace volně navázal na svou předcházející práci, a to knihu pod názvem *Sousedství na hranici. Bruntálsko 1938–1946*, vydanou v roce 2015 rovněž bruntálským muzeem, pojednávající o historii sledovaného regionu ve zvoleném deceniu. Název, formát a shodné grafické řešení přebalu obou publikací logicky vedou čitatele k zařazení v knihovním regále vedle sebe. Po zalistování v obou pracích ovšem již můžeme

konstatovat rozdíly. Zatímco starší svazek představuje ucelený text strukturovaný v kapitolách s ilustracemi, mladší nalézáme rozdělený na dvě autonomní části, a to textovou a katalogovou, v základních znacích odpovídající výstavnímu muzejnímu katalogu.

Kapitoly textové partie jsou děleny na pět základních celků a dále strukturovány na subkapitoly s vlastními názvy vycházejícími z popisovaných událostí. Statě doprovázejí ilustrace doplňující dějinné jevy opatřené popisky. Autor zvolil základní schéma dané časovostí, proto logicky začíná v roce 1914, předvečerem Velké války. Vlastně jde ještě o rok hlouběji v čase, do doby oslav sedmístého výročí založení města. A logicky proto, že až idylická atmosféra předcházející válečnému kataklyzmatu předznamenává tragické roky umírání, zmaru a nedostatku. Samotná válka též znamenala definitivní rozpad a zánik monarchie a vznik naprosto nových států. Československo přichází do Bruntálu až v samotném závěru roku 1918, do té doby město jednoznačně deklarovalo svou příslušnost ke spíše fiktivnímu a nefunkčnímu Sudetenlandu. Poté nás autor provází poměrně zajímavou mozaikou skládanou z obrazů

společenského a politického života s doplňky týkajícími se hospodářství rozvoje a podoby města. Dosti rozsáhlou stat' uzavírají dny po Mnichovském diktátu, kdy se celá sledovaná oblast stává součástí „tisícileté“ říše.

Podívejme se tedy na základní metodologické otázky vázané ke vzniku takovéto statě. Volba časové posloupnosti dějů je bezesporu správná a čtenáře provede celým sledovaným obdobím. Igor Hornišer odkazuje na zdroje, ze kterých čerpal dobová svědectví, což je rovněž v pořádku. Bohatý poznámkový aparát, čítající 340 položek, stojí za podrobnější vhléd. Ten nám prozradí četnost a typ pramenů. Překvapivě více než dvě třetiny odkazů ukazují jen na jeden zdroj, a to bruntálské noviny *Freudenthaler Zeitung* s jejich týdenní přílohou *Freudenthaler Ländchen*. Tištěné prameny uvedeného charakteru patří k nepřehlédnutelným svědkům minulosti, ovšem měly by vždy vystupovat jako jedny z mnoha. Dominanci jednoho zdroje je nutno vysvětlit, aby poté příjemce syntézy netápal či nemusel dohledávat základní informace jinde. Autor nikterak převažující jednostrannost zdrojů nevysvětlil ani neuvedl. V mezích kritického přístupu historikovy práce musí být přece jasné, že uvedené periodikum nejen vycházelo v Bruntále, ale také, že jeho vydavatelem byla radnice, proto noviny plně vyjadřovaly a reflektovaly její politické složení a smýšlení. Snad by jen stačilo, aby autor rozšířil název publikace do podoby *Bruntálsko 1914–1938 na stránkách regionálního tisku*. Ovšem poté bychom se mohli ptát, proč jen bruntálské noviny? Sledovaný region v uvedeném časovém rozpětí souzněl s tehdejšími politickým okresem, který pojímal ještě další dvě města, Horní Benešov a Vrbo pod Pradědem. Ale v poznámkách nenalezneme ani jeden odkaz k novinám *Benischer Zeitung* či *Würbenthaler Zeitung*. Zmínili jsme početní bohatost odkazů v poznámkách, musíme také uvést, že závěr práce měl tvořit přehled použité literatury a pramenů, ten zde ovšem nenalezneme. Žel, v jednom odkazu se objevila internetová *Wikipedie*, našťastí opravdu jen výjimečně. I přes uvedené řádky, lze Hornišerovu studii přivítat, když se jako první pokouší o hlubší sondu do života a osudů hlavně městské society v Bruntále, byť v částečně jednostranné výpovědní rovině.

Nicméně charakter a podobu práce určují rovněž formální stránky, a to hlavně její jazyková podoba. V tiráži nalezneme vedle autorského jména rovněž autorku (a garantu) jazykových úprav. Nahlédneme proto, co bylo ve finální podobě garantováno. Výročí naší státnosti v délce jednoho století patřilo k velice významným. Již v úvodu se objevuje neexistující název našeho státu k roku 1918 *Česko-slovensko* (s. 5), dále nalezneme k roku 1922 *výročí vzniku Republiky Československé* (s. 22 a 27) a další podivnou variaci *republika Československá* hned třikrát (s. 125). Aby v psaní správného názvu byl ještě větší chaos přidejme vyhlášení *Česko-slovenského státu* na s. 22, případně k roku 1932 připomínaný *Česko-slovenský červený kříž* (s. 28). Jméno města se také dočkalo kuriózního skloňování, zaznamenejme třeba... *Vzdělávacího spolku Praděd v Bruntálu* (s. 91). Nyní si autor těchto řádků dovolí drobnou vsuvku osobnějšího charakteru. V době jeho gymnazijních studií před desítkami let koloval mezi studenty jednoduchý vtíp: Podle jakého vzoru se skloňuje Bruntál? Odpovědí byl lidový vulgarismus, který měl reflektovat odezvy vzdáleného a zapomenutého místa. Že rčení neupadlo v zapomenutí, dokazuje věta *Ten samý den do Bruntále přibýlo ještě deset četníků...* (s. 26). Z názvu někdy ční bezradnost, např. květnový nájezd rakouské bitevní lodi Zrinyi r. 1915 (uvedené pod názvem *S. M. S. Zrinyj*) na italské přístavy korunuje zkomolenina *most v Sinigaglii* (s. 16). Název přístavu se poté objeví v poznámce ve správném znění, ovšem nesprávném skloňování *u Senigallia* (poznámka 54). A když už jsme u výkonů c. k. maríny, překvapí i věta, že 24. června 1914 vyplouval z Terstu křižník *Viribus Unitis* (s. 8), přičemž bezpečně víme, že žádný křižník takového jména ve válečném loďstvu monarchie nesloužil.

Se jmény a názvy svádí autor marný boj. Uveďme, příkladem, zkomoleninu *Lichtenstein* (s. 106) nebo k roku 1936 jméno nově zvoleného velmistra *Robert Schantzky* (s. 62). Vytěžení údajů z překládaných textů je nelehké, ale ani to neomlouvá výsledek podivnosti, jakou představuje např. *zemský místodržící dr. Rudolf Ritter Fürer von Heimenfeld und Wolhersdorf* (s. 25), kuriozitu jistě násobí mylně zapsaný predikát, správně musí znít *Wolkersdorf*. V poznámce

193 čteme větu...člena a nesmrtelného slezského skladatele E. S. Enegelsberger a na s. 28 třeba...pod taktovkou odborného učitele Josef Bittner a žáků. Ženská dobová jména nalézáme uvedená buď v přechýlení (Julie Plischkeová), nebo v původní transkripci (Marie Richter), což v jednotném textu nepřichází v úvahu. A další názvy? Třeba členové tělovýchovného spolku jsou jednou uváděni jako *turneři* a poté jako *Turneři*, a to vícekrát. Stejně jako název symbolické pomůcky pro veřejnou válečnou sbírku *weherschild* a *Weherschild* či *Německá okresní lidová rada* versus *německá okresní lidová rada*. Pojmenování svébytného spolku *Schlaraffia* se zdobí hned o řádek níže názvem *Schlaraffie* (s. 47). Pracně a otrocky překládané pojmy z německého jazyka vedou i ke zveřejnění pojmenování *radiové přístroje*, stačilo jen napsat rozhlasové přijímače. Mohli bychom pokračovat, ale již jen několik příkladů svědčí o absenci jakékoliv ediční práce a posazují publikaci naprosto mimo jazykovou kulturu. V závěru si jen k výčtu přidejme namátkou vybrané – *velké válka, ve středa 28. října, během divadelního přestavení, české menšinová škola, prvního dubnu 1933, v hostince Mann-Thiel, jedno s nejvlivnějších sdružení* a další. Poslední ilustrace textové části nese popisku *Propagandistická pohlednice z října 1938*, přičemž takovýto tisk mohl vzniknout nejdříve po 15. březnu 1939.

Ještě nám zbývá pohlédnout na celkovou skladbu publikace, hlavně na její druhý segment, pojmenovaný Katalogová část. Zde bychom měli nalézt jednotlivá katalogová hesla, ovšem nacházíme cos jiného. Autor vybral z výstavního celku jen 55 objektů, není však jasné, jaký klíč k výběru použil. Jejich výjimečnost je stěží definovatelná, muzejní zaměření základní měřítko nepředstavovalo, neboť jsou zde uváděna jak muzejní sbírková autentika, tak rovněž, ve shodné četnosti, zápůjčky z jiných institucí či od soukromníků. Snad jediné pojitko představuje časový rámeček částečně vázaný k tématu výstavy. Proto můžeme konstatovat, uvedená výběrovost snižuje hodnotu publikace, neboť výstavní muzejní katalog by měl pojmut ve výčtu celý výstavní komplet prezentovaných předmětů.

Každá položka katalogové části nese pořadové číslo a má podobný, nikoli však shodný charakter. Artefakty uvádí vždy barevná a čitelná fotografie, pod ní poté zpracovaná jednotlivá hesla. I v nich nalezneme mnohá pochybení. Kupříkladu titulní list bruntálských novin *Deutsche Zeitung* č. 103 (katalog č. 10) je již, v podobě ilustrace, vložen v textu na straně 24. A v popisu schází základní údaje, tzn. časovost vydávání periodika a kdo jej vydával. Muzejní odborník by očekával u každého hesla v katalogu stručnou a vyčerpávající informaci o prezentovaném artefaktu, u katalogových čísel 15, 44, 45, 47 nebo 53 naprosto scházejí. Některá hesla podávají zavádějící či nepravdivé informace. Položka pod číslem 6, jde o portrét velmistra arcivévodky Evžena, je uvedena jako kresba tužkou. Ve skutečnosti autor prezentuje oficiální portrét provedený technikou litografie, jehož autorství nedostatečně uvádí jménem R. Fenzl. Muzejní odborník by měl správně napsat „Rudolf Fenzl (1876-1908), portrétista a grafik ve Vídni“. Obdobně u položky pod č. 33 představující bronzovou plaketu s portrétem Ernsta Berla je jako autor stroze napsán H. Jobst, správně uvedeno musí být alespoň „Heinrich Jobst (1874-1943), sochař a medailér v Darmstadtu“. Co může ještě více zarážet pečlivého čtenáře? Třeba fakt, že takřka u všech hesel nenalezneme základní určující údaje, a to rozměry, materiál, autorství či provenienci. Jak potom můžeme exponáty poznávat a rozpoznávat, absence fundamentálních informací rezonuje jako základní vada výběrového katalogu. Jako další nečekanou zajímavost uvedme textové rozpracování jednotlivých hesel. Z logiky věcí se mají týkat daného a představeného artefaktu, autor však volil jiné cesty. Např. u čísla 41 uváděný novinářský odznak Erwina Weisera má přiřazený text podobu jakéhosi biografického medailonu místního redaktora a nacionála. Shodně již uváděná položka č. 33, kde by odborník hledal podrobnější informace o medailu a jejím autorovi, nalezne jen povídání o Ernstu Berlovi. Truhlice turnerského spolku (č. 42) nese jen údaj, že pochází ze soukromé sbírky a poměrně rozsáhlý text přináší pouze obecné informace o spolku. U některých hesel dokonce autor opakuje celá souvětí a odstavec již uvedený v základní textové části (č. 13, 49).

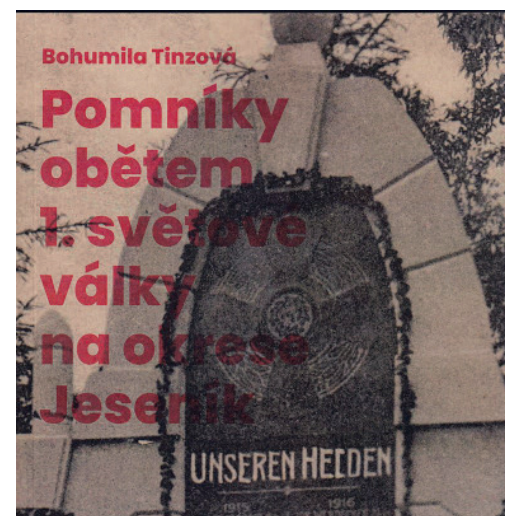
Výše uvedená fakta nám dovolují představení publikace uzavřít. Na jedné straně můžeme konstatovat zdařilé grafické řešení, jeho autor Viktor Čapka bezesporu zaslouží pochvalu. Ani

ta ovšem nemůže zachránit celkový charakter práce, jež rozhodně není katalogem k výstavě, spíše doprovodnou publikací. Jistě, autor Igor Hornišer, ponese prvenství historické sondy do dějů města a regionu ve vybraném čase, ovšem jednostrannost pramenů spolu s pokleslým jazykovým a koncepčním výsledkem určitě nabádají bruntálskou paměťovou instituci ke zvýšení výkonů a náročnosti nelehké editorské práce.

Petr Vojtal

Bohumila Tinzová, Pomníky obětem I. světové války na okrese Jeseník, Opava–Jeseník 2018, 74 s.

ISBN: 978-80-87632-55-0.

V loňském roce vydaly Zemský archiv v Opavě a Státní okresní archiv Jeseník studii regionální badatelky Bohumily Tinzové s názvem *Pomníky obětem I. světové války na okrese Jeseník*. Bylo by nespravedlivé přejít knihu strohým, byť pravdivým tvrzením, že titul zcela vystihuje obsah. Každý, kdo by se s tímto spokojil a nenahlédl dovnitř, by se ochudil o zážitek, nebojím se říci emotivní. V relativně krátké době tak vyšla již třetí publikace, jež si dala za cíl postihnout sepulkrální a funerální plastiky a pomníkové realizace odkazující na oběti první světové války v určitém regionu. Škoda jen, že se čtenář recenzované publikace nedozví, zda autorka tuto skutečnost reflektovala. Zatímco si Jan Čížek a Věra Vlčková zvolili pro svoji publikaci o pomnících v okrese Náchod formát v dobrém slova

smyslu vyčerpávajícího tlustospisu, autoři obdobné publikace o pomnících na Chebsku, Zbyněk Černý a Tomáš Dostál využili formu dvoujazyčného komentovaného soupisu. Publikace Bohumily Tinzové pak tenduje spíše k druhé variantě. To však neznamená, že by za skrovnějším rozsahem publikace nestála pečlivá badatelská práce. Navíc, jak je uvedeno v samotné knize, důvodem jejího vzniku je *upozornit na pozoruhodná umělecká díla, jež byla vytvořena na památku války*. To se bezesporu podařilo. Publikace je uvedena kratšími pasážemi o typologii jeseníckých pomníků a také rozboru jejich symbolického jazyka. Některé rušivé momenty těchto textů (například neodpovídající počet typů dle stanovené stratifikace, některé chybné interpretace symbolického jazyka) nepovažuje recenzent za zásadní. Snad by jen explicitně rozporoval autorčino tvrzení, že rozbor symboliky pomníků je mnohdy opomíjený pohled. Analýza symbolického jazyka uměleckého díla (tím spíše pomníků obsahující sepulkrální či funerální motivy) patří naopak k nejužívanějším přístupům uměnovědných oborů, v posledních letech dokonce i historie. Jinak se autorka nepouští do hlubších teoretických rozborů a předkládá čtenáři dva minuciózní soupisy, jednak autorů pomníků, kamenických dílen a kameníků, a dále vlastních realizací. Druhý ze soupisů, jež představuje jádro publikace, je řazen dle lokalit, v nichž se ony realizace nacházejí. Zcela záměrně byl zvolen termín „realizace“, neboť mnohý z popisovaných a kvalitním doprovodným obrazovým materiálem doložených pomníků se nedochoval do dnešních dnů. V několika případech se tak práce badatelky spíše podobala práci detektiva či archeologa. Z nejzajímavějších či nejpůsobivějších ze zmíněných realizací uvedme například pomník v Rejvízu (dnes součást Zlatých Hor). Nepřehlédnutelné

dílo sochaře Engelberta Kapse představuje z daleka viditelných pět masivních sloupů z lomo-
vého kamene spojených v horní části římsou. Vedle toho zaujme i překrásný figurální pomník
Josefa Obetha z roku 1929 ve Staré Červené Vodě. Jde o sousoší *Smrt a hrdina*, které v sobě
snoubí hned několik základních symbolických prvků. Monumentální meč-kříž se zde objevuje
společně s alegoricky pojatou postavou smrti v podobě antického válečníka. A bude to právě
Josef Obeth, který si zde ve vymezeném prostoru recenze zaslouží zmínku. Rozsah a zejména
kvalita jeho díla totiž přesahuje stanovené téma i region. Autorka například uvádí na 31 zjiště-
ných pomníků obětím 1. světové války, jejímž autorem je prokazatelně Obeth.

Po přečtení textu dojde pozorný čtenář k několika závěrům a zjištěním. Předně pro něho
bude možná až překvapivé, jak bohatou pokladnicí kamenických a umělecky cenných realizací
tamních mistrů kameníků a sochařů Jesenicko představuje. Ona koncentrace pomníků (byť
se tedy musíme smířit s faktem, že mnoho z nich již neexistuje), a zejména kamenických firem,
je skutečně zářející. Na druhou stranu se však nabízí otázka po sítích vztahů, které místní
kameníci, sochaři, architekti a zejména také iniciátoři, fundátoři a sponzoři představují. Jistá
„uzavřenost“ této společnosti je poměrně zářející a jen obtížně hledá autor recenze důvody
a příčiny tohoto stavu.

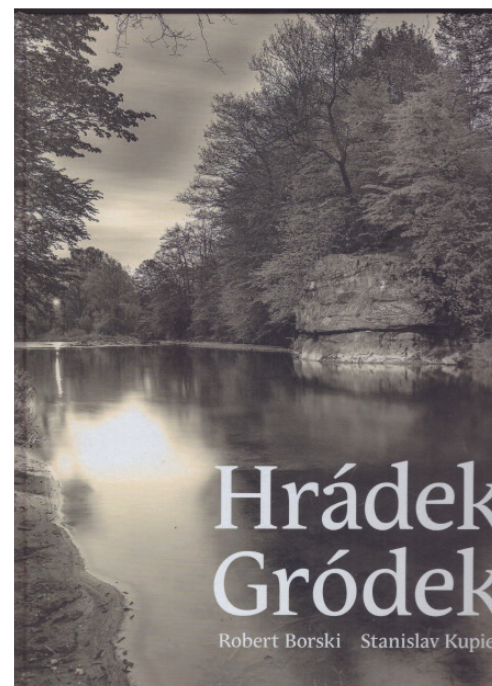
Dále se čtenářům mohou ukrádat na mysl otázky kdo, kdy a proč pomníky destruoval. Spo-
kojit se s tvrzením, že „Češi, po válce, protože byly německé“, by bylo příliš jednoduché.
Technicky vzato si lze obdobné otázky klást i ve smyslu výstavby, tedy kdo pomníky inicioval
a kdo je platil. Opět by se nám mohla vyjevit zajímavá vzájemná struktura lokálních elit, soci-
ální koheze a symbolického kapitálu. Zkrátka velké množství inspirativních problémů a otázek.
Autorka je sice v souladu se stanoveným záměrem a formátem publikace explicitně neuvádí,
přesto se jí podařilo stvořit text, který je sám ve čtenáři vyvolává a nutí jej o problematice
přemýšlet hlouběji.

Vojtěch Kessler

Robert BORSKI – Stanislav KUPIEC, *Hrádek – Gródek*, Vendryně 2018, 259 s.
ISBN 978-80-87431-45-0

V roce 2018 vyšla v regionálním nakladatelství Beskydy kniha pojednávající o historii obce
Hrádek na Těšínsku. Vydáním vůbec první spíše populárně odborné publikace o této slezské vsi
vyvrcholila dlouholetá práce dvojice autorů zaměřená nejen na zaznamenání významných his-
torických okamžiků obce. V devíti přehledných kapitolách, které jsou psány zároveň v českém
a polském jazyce, se autoři snaží představit nejen historii obce, ale zabývají se rovněž oblastí
hospodářskou, samosprávnou, geografickou či populační. Celou monografii zdobí vzorné a pes-
tré grafické zpracování, bohatá fotografická dokumentace a celková přehlednost. Za zásadní
považují to, že již v předmluvách oba autoři krátce, ale velmi upřímně objasňují hlavní moti-
vace vzniku knihy, zmiňují se také o metodách výzkumu, použitých pramenech či základních
cílech publikace. Jelikož jsou oba autoři hrádecktí rodáci, je v předmluvách vyjádřen střídavým
způsobem i jejich kladný osobní vztah ke zkoumané obci.

V první kapitole seznamují autoři čtenáře s nejpodstatnějšími událostmi z historie obce, při-
čemž informace obecného charakteru jsou doplněny konkrétními zajímavostmi, oba tvůrci
se přitom snaží v každém ze zkoumaných historických období vhodným způsobem zdůraz-
ňovat právě důležité reálie Hrádku. Tato kapitola je i přes kvalitní a srozumitelné včlenění
dějin Hrádku do kontextu celozemských dějin až příliš stručná (jedná se o následující téma-
ta: vznik obce ve středověku, období Těšínského knížectví, první písemná zmínka o Hrádku
z roku 1577, období Rakouska-Uherska, První republiky, druhé světové války, komunismu, a
údobí po sametové revoluci a vzniku České republiky), bylo by proto zajímavé v případném
pokračování publikace rozšíření této kapitoly o historickém vývoji o některá další významná
témata z dějin českých zemí, nicméně věřím, že tato kapitola je přínosná nejen pro hrádecké

představuje taktéž jednotlivé rodiny žijící na těchto usedlostech. Pozitivně hodnotím skuteč-
nost, že autoři přinášejí opravdu podrobný a vyčerpávající rozbor všech gruntů, důraz je přitom
kladen na majetkoprávní (dědictví, dělení hospodářství atp.) a rodinné poměry (svatby, které
mohly vést k rozdělení či sloučení gruntů, dále pak otázka potomstva). Otázkou však je, zda se
ve změní jmen, čísel pozemků a domů nebo majetkoprávních záležitostí i rodák ze zkoumané
obce spíše neztratí, proto může kapitola působit poněkud nezajímavě či nezázvěně. Informačně
zdařilá kapitola by si možná zasloužila obzvláštnění v podobě určitých, byť třeba velmi krát-
kých, příběhů z každodenního života představených obyvatel, což by bylo možné rekonstruovat
na základě pramenů zmíněných výše. Podstatné ale je, že v regionálním rámci přináší tato
kapitola nové a obohacující informace, dosud nepublikované.

V kapitole třetí jsou čtenářům prezentovány zeměpisné údaje o Hrádku. Autoři podávají nej-
důležitější informace o poloze obce, členění reliéfu a vodstvu, avšak v této kapitole kladně
hodnotím především oddíl věnující se místu obce Hrádek v regionu Jablunkovska. V několika
krátkých odstavcích je představeno celé Jablunkovsko, autoři se zmiňují o počtu obcí, hranicích
a hlavních zvlátnostech tohoto regionu. Pro teritoriální vymezení a lepší orientaci samotných
čtenářů je regionální téma doplněno velkou a přehlednou mapou Jablunkovska, přičemž jed-
notlivé obce regionu jsou vyznačeny jinou barvou, jsou navíc rozděleny na své menší místní
části. Třetí kapitola je kromě toho doplněna o mapu výškového členění Hrádku s hranicemi
se sousedními obcemi či o pestrobarevné fotografie krajiny a přírody obce. Následující kapitola
pak pojednává o Hrádku na mapách. Autoři vybrali z většího počtu map se zobrazením Hrádku
čtyři nejvýznamnější (I. vojenské mapování 1764-1768 – josefské, císařské otisky stabilního
katastru 1824-1836, II. vojenské mapování 1836-1852 – Františkovo a III. vojenské mapování
1876-1878 – Františko-josefské), pozitivem je bezesporu vyobrazení těchto map. Autoři pak
jednotlivé mapy srovnávají, zabývají se okolnostmi vzniku map, popisují obsah map atd. Druhá
část této kapitoly se zabývá leteckými snímky zkoumané obce, publikován byl vedle nejstaršího
leteckého snímku z roku 1937 i ten z let 1981 a 2015, přičemž zaujme zvláště porovnání všech
tří zveřejněných map, a to zejména z perspektivy hustoty zalidnění, četnosti komunikačních

spojení nebo rozsahu obhospodařované půdy. V následující kapitole autorská dvojice přináší základní rozbor obecních symbolů, důraz je kladen především na popis znaku, praporu a pečeti/razítka obce.

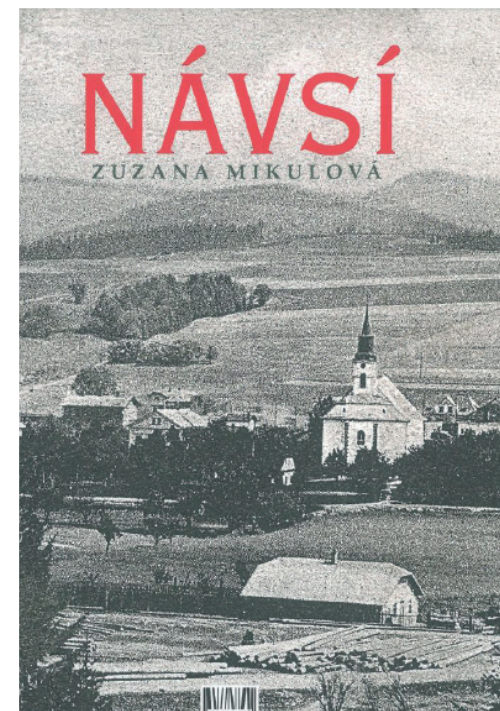
V pořadí šestá kapitola pojednává o populaci obce, zabývá se vývojem počtu obyvatel od roku 1577, přičemž pro údobí od roku 1869 do roku 2011 jsou v desetiletých intervalech uvedeny přehledně ve sloupcovém grafu počty obyvatel Hrádku, celý přehled je zakončen rokem 2017. Autoři doplňují suchá data o úvahy nad příčinami prakticky nepřetržitého růstu populace obce v etapě od roku 1869, dochází rovněž ke krátkému porovnání s dalšími obcemi Jablunkovska. Spíše zajímavostní a sdělovací charakter mají další témata řešená v této kapitole: národnostní složení obce, náboženské vyznání, dosažené vzdělání, průměrný věk, jména a příjmení obyvatel. Podobným zběžně osvětlujícím stylem jsou psány i dvě následné kapitoly o fojtech, starostech a hrádecké samosprávě, za zmínku zde snad stojí pouze bližší představení jednoho z významných fojtů z přelomu 19. a 20. století, autoři se snaží stručně představit jeho každodenní život s důrazem na výkon funkce.

Poslední devátá kapitola patří mezi ty rozsáhlejší (strany 181–246) a společně s kapitolou o obecních gruntech taktéž sítěžní. V této části autoři představují jednotlivých 15 částí obce, u každé z nich je krátké zeměpisné vymezení, dále pak původ názvu obecní části, historické zajímavosti, statistika obyvatelstva a specifické místní názvy.

Autorská dvojice se pokusila v předkládané publikaci představit historický vývoj obce v kontextu s vývojem celého Těšínska. Je nunté ocenit, že se kniha snaží napravit absenci monografie o obci, dochází rovněž nejen k většímu představení samotného Hrádku, ale taktéž celého regionu Jablunkovska. Text publikace je napsán srozumitelně, čtivě a přehledně, avšak zcela tristní je fakt, že autoři ve své monografii nepoužili žádný poznámkový aparát a omezili se pouze na výčet základní použité literatury a internetových zdrojů v samotném závěru knihy. Publikace je určena široké veřejnosti, zasvěceným laikům a v neposlední řadě odborníkům, což s sebou nese určité hranice v konečném vnímání zmíněných cílových skupin. Veřejnost, která se od opuštění školních lavic o historii soustavněji a hlouběji nemusela zajímat, může kniha oslovit. Kladně zapůsobí zcela jistě nanáročnost textu, bohatý fotografický doprovod nebo pojednání o místních částech obce. Na druhou stranu některé kapitoly, zejména o gruntech, mohou působit pro již zmíněnou zmet' čísel, jmen a majetkoprávních vztahů poněkud odtažitě, nepřehledně či nezáživně, nutno však ocenit snahu o jistou personalizaci této problematiky, a to prostřednictvím zmínek o dědicích, svatbách, které mohly mít na dělení usedlostí vliv. Naopak pro odborníka, který navíc nepochází z Hrádku, z Jablunkovska či ze samotného Těšínska, publikace pravděpodobně nepřináší převratné poznatky obecnějšího charakteru. Kapitoly již z příčiny svého krátkého rozsahu postrádají potřebnou hloubku či fundovanost. Kvalitu knihy nadto snižují některé, nikoli pouze gramatické, chyby, jak tomu je například v oddíle s názvem Soupis rodin v roce 1924: *Z tabulky vyplývá, že v Hrádku téměř před sto lety bylo 143 popisných čísel. Bylo to dva roky po přičlenění obce k české republice, těsně před vznikem českého školství.* (strana 162) nebo *Obec Hrádek ztratila jeden ze symbolů své identity.* (strana 207). Nejasně kupříkladu působí tabulka týkající se nejčastějších mužských, ženských jmen a příjmení, není uvedeno, zda prezentované cifry představují absolutní čísla, procenta, atd. (strana 157). Osobně si myslím, že předkládaná monografie má svou čtenářskou atraktivitu především v místním a regionálním měřítku, nejvíce ji pak musí ocenit občané Hrádku či obyvatelé sousedních obcí na Jablunkovsku (v této souvislosti zmíním například příspěvky jako kompletní přehled hrádeckých příjmení, představení gruntů, pojednání jednotlivých místních částech obce, dějiny Hrádku v časové ose atp.). Jako méně záživné mohou působit vedle již zmíněných zdoluhavých popisů gruntů i pasáže týkající obecních samospráv ve volebních obdobích od roku 1990. Celkově je však potřeba pozitivně zhodnotit snahu o celistvost a kompaktnost, stejně jako vývaznost a názornost publikace. Čtenář pak navíc skoro na každé straně nalezne fotografii, mapu, graf či tabulku. Jako pozitivum je nutné vyzvednout, že kniha je psána dvojjazyčně, a to v českém a polském jazyce.

Lukáš Turoň

Zuzana MIKULOVÁ, *Návsí, Český Těšín 2018, 219 s.*
ISBN 978-80-907252-1-8

V posledních letech je možné registrovat zájem o zkoumání dějin obcí či měst, podobně tomu je i na Jablunkovsku, v regionu v jižní části Těšínska. Již tak poměrně bohatou řadu knih o obcích tohoto regionu, z nichž jmenujme například monografie o Jablunkově (1999 a 2002 v českém vydání, 2010 v polském vydání), Bystřici nad Olší (2007), Bukovci (2013), Písku (2016), Dolní Lomné (2016), Hrádku (2018), rozšířila v roce 2018 vydaná publikace o obci Návsí. Kniha je psána srozumitelným jazykem, primárně je určena pro nejširší čtenářskou veřejnost, vzhledem k fundovanému zasazení zkoumané obce nejen do regionu Jablunkovska a Těšínského Slezska je vhodná i pro odborníky, jejími hlavními adresáty jsou však obyvatelé Návsí. Publikace byla vydána v samostatné české a polské verzi.

Jedná se o první publikaci o této slezské vesnici, v předmluvě knihy jsou čtenářům vylíčeny zásadní motivace pro vznik díla. Následuje úvod, který se věnuje zeměpisné lokalizaci Návsí a jeho obyvatelům, autor zde porovnává z pohledu vývoje počtu obyvatel v historii a současnosti Návsí s dalšími

obcemi na Jablunkovsku, což je doplněno grafem, který přináší číselné údaje o počtu obyvatel ve zkoumané slezské obci v letech 1869, 1890, 1910, 1930, 1950, 1970, 1991, 2016 a 2017, čtenář tak již na úplném počátku získává základní obrysy o bádání obci. Kniha je rozdělena do několika tematicky rozmanitých oddílů, musím však upozornit, že ze zcela nepochopitelných důvodů chybí obsah, což znesnadňuje lepší a rychlejší orientaci v publikaci.

Historicko-společenský exkurz začíná kapitolou o počátcích obce Návsí, jež řeší především období středověku s přesahem do 16. století. Autorka seriózně zdůrazňuje nejasnost přesného založení obce, poukazuje na důležitost celého regionu, přičemž klade důraz na jablunkovský průmysl a jeho prastarou dopravní komunikaci, autorka informuje o nálezů římských mincí přímo v Návsí, poukazuje rovněž na místo uložení těchto artefaktů (muzea v Jablunkově, v Českém Těšíně a Cieszynie), čímž je veřejnosti vhodně umožněno tyto archeologické nálezy osobně prozkoumat. Velice kladně hodnotím poučení o odbornících, kteří se problematikými tématy vzniku obce Návsí zabývali, čtenář tak kupříkladu zjistí, kteří historikové zkoumali středověká opevnění a jejich pozůstatky na Jablunkovsku, tyto poznatky jsou pak účelně doplněny o rekonstrukce možných podob těchto hradů, stejně jako o mapu regionu s výskytem těchto drobných středověkých opevnění. Dále autorka představuje jednotlivé historické teorie o počátcích obce, podrobně se zaobírá Urbářem Těšínského panství z roku 1577, pro lepší přehlednost a ilustraci je tento dokument v knize otištěn. V další části pojmenované Na cestě k rozvoji se autorka věnuje období od 15. do přelomu 19. a 20. století. Velký prostor je zde příhodně vymezen náveskému fojtu, čtenářům je tak v krátkém, ale teoreticky dobře připraveném pojednání představen úřad fojta obecně, následuje výčet nejvýznamnějších fojtů obce a jejich rodin. Rozsáhlá část je zasvěcena hospodářským a sociálním dějinám, zejména každodennímu

životu obyvatel Návší v 16. a 17. století, důraz je položen na zemědělství a způsob obživy, toto téma je pak propojeno s valašskou kolonizací Těšínska, čtenář jistě ocení, že autorka zmiňuje konkrétní významné salaše na Jablunkovsku. V této části je velká pozornost upřena také na změny v hospodářském vývoji v 19. století, autorka tak však činí poměrně stručným způsobem. Největší pozornost v této sekci o historii Návší je připsána první světové válce, vzniku Československa a druhé světové válce, přičemž konkrétněji se autorka zabývá náveskými rodáky, kteří se účastnili bojů na frontách v obou válkách, objektivním viděním zmiňuje i změny v průmyslu a zemědělství v Návší a v celém regionu ve 20. a 30. letech 20. století. Poslední částí z historického přehledu byla pojmenována Od osvobození po současnost popisující období od konce druhé světové války do roku 2018, přičemž autorka zdařile připomíná všechny významné události tohoto období spojené s obcí Návší. Je potřeba ocenit značnou pestrost fotografií, které doplňují tuto kapitolu o historickém vývoji obce.

V další části autorka představuje vývoj školství v obci, fundovaným způsobem obestírá počátky školství v Návší (80. léta 18. století), plynule přechází do 19. století, od první třetiny 20. století pak sleduje paralelně vývoj polské i české školy v Návší, informuje rovněž o školách v místních částech obce (Jasení, osada Zimný pod Stožkem), v závěru kapitoly pak jsou pro zajímavost umístěny medailonky významných učitelů a žáků náveských škol. V pořadí třetí velký oddíl knihy s názvem Náboženství a kostel pojednává o náboženském vývoji v Návší, od konce 18. století začal být život ve zkoumané obci neoddělitelně spjat zejména s evangelickým náboženstvím. Autorka úspěšně zasazuje církevní vývoj v Návší do širšího historického a kulturního kontextu Těšínska, kladem je přehled náveských pastorů a kurátorů sboru s léty jejich působení a s podrobným představením dvou nejdůležitějších pastorů náveského sboru v 19. a na přelomu století následujícího v závěru tohoto oddílu. Nesporným pozitivem je skutečnost, že obě probádané části jsou obohaceny o množství různých současných i dobových fotografií. Posledním rozsáhlým oddílem je kapitola zabývající se spolkovým životem, kulturou a sportem v obci. Zde autorka bez výraznějšího obecného úvodu vstoupila do popisování vybraných spolků a kulturních či hudebních uskupení působících v Návší. I v této části jsou účelně představeny slavné osobnosti, a to zvláště z oblasti kultury.

Část s názvem Železnice a nádraží sleduje proces plánování, výstavby a následného provozu Košicko-bohumínské dráhy, železnice, která výrazným způsobem ovlivnila nejen samotnou obec Návší, ale taktéž celé Těšínsko a všechny okolní státní útvary, což ve svém pojednání zohledňuje i autorka knihy. Přehledným způsobem jsou prezentovány ty události, které zasáhly do osudu této železniční dráhy nejzásadněji, představuje rovněž všechny přednasty náveské stanice. V kratších kapitolách se autorka dále zabývá poštovním úřadem, obecními symboly na čele se znakem a praporem/vlajkou a přírodními a jinými zajímavostmi obce, kde je kladné hlavně teritoriální vymezení zkoumané obce, zajímavostí jsou určité i popisované přírodní památky, jenž se na území obce nacházejí. Velmi kladně hodnotím vylíčení turistických a naučně-poznávacích stezek v Návší, což ocení nejen místní rodáci. K zajímavostem Návší patří v neposlední řadě i několik nemovitých kulturních památek, které tvůrkyně publikace představuje i s několika fotografiemi v samotném závěru knihy. Na konci knihy se nalézá dostatečný výběr z pramenů a literatury.

Hodnotím knihu jako velmi zdařilou, záměr, kterým bylo představení obce a její historie od počátků až do současnosti, se podařilo naplnit. I když se autorka omezuje na populárně-naučný styl, vůbec to neubírá na hodnověrnosti a fundovanosti zveřejněných informací, ba právě naopak nedošlo dle mého soudu ve prospěch stručnosti ke snížení kvality díla. Všechny oddíly knihy jsou zpracovány velmi pečlivě, velké ocenění zasluhuje grafická úprava knihy. Autorce se dále podařilo propojit dějiny obce Návší nejen s historickým vývojem Těšínska. Je potřebné ocenit, že se kniha pokouší napravit absenci publikace o obci, zároveň je prezentován vývoj nejen celého Návší, ale též celého regionu Jablunkovska. Text publikace je napsán srozumitelně, čtivě a přehledně, avšak jako negativní se jeví absence poznámkového aparátu a obsahu. Kniha nemá žádnou odtažitou, nepřehlednou či nezáživnou kapitolu, ale naopak výběr témat

v jednotlivých tématických oddílech se mi jeví jako standartní a vhodný, kapitoly zároveň nepostrádají potřebnou hloubku či fundovanost. Věřím, že kniha osloví jak širokou veřejnost, tak též odborníky, a to nikoli pouze z řad obce Návší nebo Jablunkovska. Velmi pozitivně hodnotím celistvost a kompaktnost díla, stejně jako její vývaznost a hlavně grafické zpracování. Velikým plusem je to, že kniha vedle českého vydání existuje i ve vydání polském. Dle mého subjektivního názoru má předkládaná monografie svou čtenářskou atraktivitu především v místním a regionálním rozměru, nejvíce ji pak musí ocenit občané slezského Návší či obyvatelé sousedních obcí na Jablunkovsku, díky úspěšnému zasazení zkoumané obce do kontextu celého Těšínského Slezska i českých zemí, Rakouska-Uherska, Československa i zahraničních států právních celků má kniha rovněž svou nespornou hodnotu nadregionální.

Lukáš Turoň

KRONIKA

Konference Textil v muzeu

Brno, 4. – 5. červen 2019

Odborné setkání účastníků z řad pracovníků muzeí, galerií, památkových ústavů, vysokoškolských pracovišť a dalších odborníků věnujících se textilní problematice proběhlo ve dnech 4. – 5. června 2019. Konference Textil v muzeu se konala v přednáškovém sále Technického muzea v Brně. Letošní patnáctý ročník byl zaměřen na drobné textilní techniky v oblasti výšivky a krajky obecně označované jako ruční práce. Presentované příspěvky se týkaly nejen vývoje technologie ruční práce či přínosu výrobců, tvůrců a výtvarníků, ale také významu ručních prací pro ženskou emancipaci nebo ekonomické role těchto technik v sociálně slabých regionech. Samozřejmě nechyběly prezentace představující aktuální nebo již proběhlé výstavy a zprávy z aktuálního dění v konzervátorské - restaurátorských ateliérech.

Zajímavý a velmi široký program na téma *Textilní ruční práce – zrcadlo ženského světa* byl zahájen přednáškou Veroniky Šulcové z Národního muzea. Příspěvek poukázal na možnost datování oděvů na základě identifikace výzdobných technik. Následně představila Ingrid Ondrejčíková Soboslayová z Vysoké školy výtvarných umění v Bratislavě dílčí výsledky archeologického výzkumu konaného v letech 2008 – 2009 v Bazilice Sv. Egídia v Bardejově. Hlavním zájmem autorky se staly částečně dochované dámské a dívčí oděvy ze 17. století, které byly nalezeny v odkrytých hrobech. Samotná prezentace pak byla zaměřena zejména na krajkové části oděvů či doplňků. Byly představeny tři stěžejní fragmenty paličkováné krajky z hedvábných a kovových nití z čelenky, hedvábného živůtku a ze sukně. Zástupce Národního památkového ústavu, ú. o. p. středních Čech Milan Jančo představil příspěvek s názvem *Textilní ruční práce žen pohledem mobiliárních fondů Národního památkového ústavu*. Příspěvek poukázal na mobiliář získaný na základě prezidentských dekretů z roku 1945. Majetek pocházející nejen ze zestátněných hradů a zámků, ale také honosných vil či bytů, je dnes cenným zdrojem informací každodenního života žen, jejich koníčků a umu. Autor příspěvku zmíněné doklady rozdělil do jednotlivých kategorií, a to na ikonografické (pohledy do dílen, interiérů dámských pokojů atd.) a na pomůcky a předměty spjaté s textilními a ručními pracemi (šicí stolky, šicí stroje, koše na šití a pletení, jehly, jehlice, vzorníky atd.). Aleš Brožek ze Severočeské vědecké knihovny a České vexilologické společnosti se zaměřil na rozmach spolkové činnosti v období od druhé poloviny 19. století do první poloviny 20. století, resp. na zadataelky a zhotovovatelky spolkových praporů. Autor poukázal především na fakt, že i když podniky na zhotovování praporů vedli muži, existovalo několik firem pod vedením žen. Jednou z významnějších byla firma Berty Mázlové, jejíž závod sídlil v pražském Karlíně. Následující přednáška byla věnována dekorativním technikám 16. a počátku 17. století. Veronika Pilná z Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni se zaměřila na období renesance a manýrismu, kdy se dekorativní techniky hojně využívaly. Zejména oděvy určené na neformálnější příležitosti, jako např. dvorské ceremonie, byly dekorativními technikami zcela pokryty. Publiku byly přiblíženy nejen jednotlivé druhy dekoračních technik, ale také tištěné vzory a předlohy. Autorka také předvedla několik ukázek vyšitých vzorů, které sama vyšivala podle dochovaných vzorníků. Markéta Grill Janatová z Uměleckoprůmyslového muzea v Praze poukázala na proměnu podoby výšivky na liturgickém oděvu v období druhé poloviny 19. století. Výšivka v období historismu měla díky inspiraci starověkými, egyptskými, gotickými, renesančními či lidovými motivy specifickou podobu. Příspěvek Marie Kuldové z Národního památkového ústavu, ú. o. p. středních Čech byl zaměřen na vyšivačskou tvorbu členek šlechtických rodů. Kateřina Cichrová z Národního památkového ústavu, ú. p. s. České Budějovice prezentovala soubor luxusních výšivek z kovových vláken z českokrumlovské sbírky divadelních kostýmů a koňských postrojů. Předměty bohatě zdobené výšivkou z kovových nití byly prostředkem k reprezentaci svého majitele. Hojně se tento trend uplatňoval také na re-

prezentačních dopravních prostředcích. Autorka v příspěvku představila konkrétní předměty z pozůstalosti rodu Schwarzenbergů z 18. století. Z dochované kolekce byla vyzdvihnuta livrej z hedvábného sametu zdobená zlatou dracounovou výšivkou a slavnostní sedlo Josefa Adama ze Schwarzenbergu taktéž z hedvábného sametu zdobeného zlatými porty či dracounovou výšivkou. Závěr prezentace byl věnován pohledu do garderoby zámeckého divadla v Českém Krumlově. Následující tři přednášky se týkaly představení záslužné činnosti konkrétních osob. Maria Szadkowska z Muzea hlavního města Prahy poukázala na dlouholetou spolupráci mezi výtvarnicí Boženou Rothmayerovou Hornekovou a dcerou prezidenta T. G. Masaryka Alicí. Poté následoval příspěvek o Marii Baťové jako o sběratelce lidových výšivek, který přednesla Olga Méhešová z Muzea regionu Valašsko. Do třetice Soňa Krátká z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě uvedla medailonek o Boženě Šmídové, absolventce Odborné školy pro ženská povolání v Broumově, jako o precizní zhotovitelce vzorníků a kreseb různého druhu. Jeden z nejnáročnějších výstavních počínů Uměleckoprůmyslového muzea v Praze představila sama autorka výstavy s názvem „Šílený hedvábník. Zlka a Lída Ascher: textil a móda“ Konstantina Hlaváčková. Přednáška nebyla pouhou pozvánkou na výstavu, ale zaznělo v ní i mnoho zajímavostí z příprav výstavy a především zmínka o navázání přátelské spolupráce se synem Ascherových žijícím v zahraničí. Alena Samohýlová taktéž z Uměleckoprůmyslového muzea prezentovala drobné pomůcky a strojky určené nejen pro domácí ruční práce. Kateřina Hrušková z Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou poukázala na rozsáhlý soubor oděvních doplňků, zejména na luxusní dámské kabelky zdobené tamburovanou výšivkou z perliček z období mezi lety 1965 – 2014. Techniku tamburované výšivky formou domácí práce přinesla do jablonecké bižuterní malovýroby Jarmila Hlavová. A i když tato technika byla po roce 1989 z podnikového portfolia vyjmuta, paní Hlavová v produkci pokračovala dál ve své pražské firmě MANUFA. Dnes je pokračovatelem této výrobní tradiční techniky firma Atlas Bijoux, která je posledním producentem tohoto sortimentu v regionu. Další příspěvek byl věnován často diskutované otázce v preventivní konzervaci, a to výběru vhodného obalového materiálu pro dlouhodobé uložení sbírkových předmětů. Markéta Škrdlantová z Vysoké školy chemicko-technologické v Praze ve své výzkumné práci zjišťovala vliv archivních lepenek s alkalickou rezervou na textilie z živočišných materiálů při dlouhodobém uložení. Cílem práce bylo zjistit, zda tyto lepenky mohou způsobit poškození živočišných vláken. Během průzkumu modelového vzorku nebyl prokázán negativní vliv lepenek na sledovaná vlákna. Výsledek potvrdil, že není nutná separace citlivého materiálu hedvábným papírem od lepenky. Kolegyně z Národního muzea se věnovaly problematice prezentování oděvů na výstavách a v expozicích. Bylo opět poukázáno na nevhodnost používání komerčně nabízených figurín a s tím spojenou špatnou interpretaci historických oděvů. V rámci příspěvku byla představena výroba figurín „na míru“ pomocí Polylyam pěny. Na závěr prvního dne byla pro zájemce připravena komentovaná prohlídka výstavy *Počátky sportu v Brně*, kterou provázel autor Petr Nekuza.

Druhý den konference zahájil Pavel Kopeček z Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V příspěvku přiblížil církevní dekorativní krajkové výrobky, které rozdělil do tří kategorií. V první kategorii se zaměřil na krajky a liturgické oblečení, v druhé na krajku a kališní prádlo a ve třetí pak na krajku a oltářní plátna. Zejména poslední kategorii autor věnoval větší pozornost. Příspěvek Miroslavy Burianové z Národního muzea byl věnován sbírce galanterního zboží, které pochází z pozůstalosti Anny Plesingerové-Božinové. Talentovaná malířka a manželka prvorepublikového diplomata Miroslava Plesinger-Božinova si pořizovala galanterní zboží a drobnosti pro domácí krejčovství při svých cestách do Paříže, Haagu či Kodaně. Pozůstalost tak čítá na 1000 předmětů jako krajků, stuh, knoflíků, korálků, šicího náčiní, výšivek, límečků převážně z období 20. let 20. století. Júlia Marcinová z Katedry mediatické a kulturního dědictví UNIZA představila spolek Živena. Činnost žilinského spolku byla zaměřena nejen na ženy z nejnižší třídy, na jejich vzdělávání ve vaření, řízení domácnosti a výchově dětí, ale především na uchování slovenské lidové výšivky. Autorka neopomněla zmínit, že spolek vzniklý v roce 1869 je v současné době nejstarším a stále činným. Poté následoval

příspěvek o vyšíváních obrázcích s motivy šopornianské figurální výšivky, o které byl největší zájem v 60. a 70. letech 20. století. Mária Mizeráková z ÚEUV – Muzea ľudovej umeleckej výroby zachytila nejen technologický postup, různorodost motivů, období největší poptávky, ale také současnou situaci. Bílou výšivku na tylu patřící k technikám výzdoby oděvních součástí tradičního oděvu na Valašsku prezentovala Lenka Drápalová z Národního muzea v přírodě, p. o. Širší uplatnění bílé výšivky je spojen s vlnou obnovy valašského kroje v období 20. let 20. století. V tomto období byla výšivka na jedné straně přijímána jako možná forma výzdoby lidového svátečního a obřadního oděvu, ovšem na straně druhé byla mnohými považována za úpadkovou náhražku za tradiční bílou výšivku hotovenou na batistu. Prezentace byla doplněna také ukázkami předmětů zdobených výšivkou ze sbírky valašského muzea. Medailonek o Marii Schoberové, industriální učitelce typické prolamované výšivky v obci Zubří u Rožnova pod Radhoštěm, zazněl v příspěvku Aleny Křížové z Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Rozsáhlý fond čítající na 4 000 kusů výšivkových tiskátek ze sbírky Muzea ve Šlapanicích byl představen v prezentaci Lucie Libicherové z Muzea Brněnska. V příspěvku byly taktéž ukázány textilie, na kterých byly dohledány výšivky vyšité ze vzorů sbírkových tiskátek. Barbora Svobodová z Muzea Brněnska se v příspěvku „Oddělení lidové výšivky a ženských ručních prací v Ivančickém muzeu“ zaměřila především na dobu vzniku muzea a na vybrané předměty pocházející z této doby. Veronika Provodovská z Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě poukázala na vznik webových stránek muzea, které získaly první místo na mezinárodní audiovizuální soutěži FAIMP 2018. Na webu *Řemeslo jak vyšíté* lze nalézt více než 70 návodů, jak vytvořit základní a ozdobné stehy i přesné postupy vyšívání ženských rukávů. Vše bylo podrobně zpracováno podle oděvů a vzorníků vyšívání ze sbírek muzea. V roce 2017 se konala v muzeu stejnojmenná výstava a taktéž byla vydána stejnojmenná publikace, která se zaměřuje především na krojovou oblast Uherskobrodská v období 19. století. Výzkum o historii krejčovských cechů v Českých zemích, který proběhl v rámci projektu GACR v letech 2017 – 2019, představil Martin Šimša z Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici. Poslední dvě přednášky konference se týkaly současné tvorby. Ladislav Matuska představil brněnskou firmu FolklorStyl, jejíž módní tvorba je inspirována folklórem. Následující příspěvek brněnské výtvarnice Daniely Mikuláškové poukázal na současné české umělce, kteří si jako výtvarný prostředek zvolili médium nitě. V přednášce bylo možné zhlédnout několik posterů, přičemž nastíněná problematika mohla být na místě prodiskutována přímo s jejich autory. Mezi vystavenými postery bylo také nainstalováno několik ukázek z tvorby Daniely Mikuláškové.

Po oficiálním ukončení konference byla pro zájemce připravena prohlídka výstav v Moravském zemském muzeu. V Ditrichsteinském paláci na Zelném trhu se v rámci projektu 100. výročí vzniku samostatného Československa konaly tři výstavy, a to: Jak se poznávali: moravsko-slovenské vztahy v letech 1848 – 1919, Tradiční lidová kultura – výkladní skříň státu – vděčný symbol národa a Srpen 1968 mezi dějinnými osmičkami. Jednotlivými výstavami nás provázeli sami autoři Hana Dvořáková, Demeter Malat'ák a Zdeněk Fišer.

Martina Polomíková

Konference konzervátorů-restaurátorů Rožnov pod Radhoštěm, 10. – 12. září 2019

Ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, které je součástí letos nově vzniklého Národního muzea v přírodě, se v Janíkově stodole v Dřevěném městečku konala každoroční Konference konzervátorů-restaurátorů. 28. ročník konference již tradičně pořádalo Metodické centrum konzervace Technického muzea v Brně ve spolupráci s Komisí konzervátorů-restaurátorů Asociace muzeí a galerií České republiky a Národním muzeem v přírodě. Na konferenci se pravidelně setkávají odborníci, kteří se různým způsobem podílejí na ochra-

ně předmětů kulturního dědictví, konzervátoři-restaurátoři, chemici, technologové, restaurátoři uměleckých děl, památkáři i zástupci dalších profesí působící v nejrůznějších institucích či soukromé sféře (letošního ročníku se zúčastnilo okolo tří set).

Úvodním slovem zahájili konferenci představitelé pořádajících institucí Ing. Jindřich Ondruš, generální ředitel Národního muzea v přírodě, Ing. Alena Selucká, náměstkyně ředitele Technického muzea v Brně pro Metodické centrum konzervace, Ing. Pavel Jirásek za Český výbor ICOM a na závěr Ing. Radim Holíš, starosta Rožnova pod Radhoštěm. Dopolední blok přednášek zahájil Luděk Dvořák z Národního muzea v přírodě příspěvkem o průzkumu požárem zničeného objektu národní kulturní památky Libušín na Pustevnách a výsledcích průzkumu barevnosti povrchových úprav exteriéru objektu. Neinvazivním průzkumem se zabýval i následující příspěvek věnovaný japonským dřevorezám Kacušika Hokusaje (Radka Šefců, Národní galerie Praha), dále přednáška o používaných houslařských olejových lacích (Markéta Mikulíčáková, NPÚ) či o portrétních miniaturách na slonovinové podložce (Olga Trmalová, Národní muzeum). Následovaly přednášky věnované restaurování kožených tapet ze SZ Hluboká nad Vltavou (Hana Tefal Juránková, soukromá restaurátorka) a restaurování dioramatického obrazu *Boj Pražanů se Švédy na Karlově mostě roku 1648* umístěném v Zrcadlovém bludišti na Petříně (Jindřiška Droženová, Muzeum hlavního města Prahy). Blok uzavřel příspěvek zabývající se vlastnostmi adheziv, které jsou používány pro podlepování historických textilií (Jan Krejčí, VŠCHT v Praze).

Odpolední blok zaměřený na materiály z papíru zahájil příspěvek o využití tomografie při průzkumu poškozeného pergamenového svitku z roku 1665 uloženého v kovovém pouzdře (Marie Benešová, Státní okresní archiv Jihlava). Následovala přednáška věnovaná průzkumu a restaurování rukopisu deníku prof. Roberta Konečného, který zachycuje svědectví o jeho nacistickém věznění. S příběhem takřka detektivním byli účastníci seznámeni při popisu restaurování a rekonstrukce pohyblivého ozvučeného betlému z Dětenic (Luboš Machačko, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování Litomyšl). Zájem vzbudil také příspěvek věnující se restaurování otočného zemského glóbu z továrny J. Felkl a syn (Kamila Vítová, Muzeum hlavního města Prahy). Druhý odpolední blok přednášek byl zahájen příspěvkem, který se věnoval alternativním směsím na bázi fosilních vosků pro restaurování pečeti (Benjamin Bartl, Národní archiv ČR), pokračoval příspěvkem o identifikaci polymerů v interiéru Škody Favorit 136L (Karel Rapouch, MCK TMB), následně představil možnosti využití luminometru pro ověření přítomnosti plísní (Eva Svobodová, Národní technické muzeum) a zpřístupnil projekt zabývající se konsolidací sádry pomocí prostředků s organickými rozpouštědly (Petra Zídková, Fakulta restaurování Litomyšl). Závěrem byl představen lehce provokativní příspěvek o proteinech v historických maltách a možnosti identifikace, kvantifikace popřípadě datování pomocí nich (Štěpánka Kučková, VŠCHT v Praze).

Středěcí program začal pro členy Komise konzervátorů-restaurátorů AMG ČR jejím plenárním zasedáním, na kterém byli seznámeni s činností jednotlivých pracovních skupin a zároveň s plánovanými akcemi a novinkami v oboru. Následující blok přednášek se materiálově zaměřil na silikáty. První příspěvek se věnoval podmalbám na skle ve sbírkách Etnografického muzea NM, jejich fyzickému stavu a především představení *Atlasu poškození podmaleb na skle*, ve kterém je detailně popsáno jejich fyzické poškození a zároveň navrženo vhodné uložení a nakládání (Romana Kozáková, Národní muzeum). Následující přednáška se věnovala restaurování souboru podmaleb na skle v zrcadlových rámech z Krkonošského muzea ve Vrchlabí (Dana Modráčková, soukromá restaurátorka). Charakterizaci povrchových úprav kachlů z hradčanských paláců a identifikaci zdrojů poškození glazur (Alexandra Kloužková, VŠCHT v Praze) se věnoval poslední příspěvek dopoledního bloku, po kterém následovala posterová sekce, jejíž součástí byla živá diskuze u jednotlivých panelů s autory. Odpolední program patřil již tradičně zajímavým odborným exkurzím a letos ta bezesporu nejočekávanější mířila na Pustevny na prohlídku Libušína, nemohla chybět ani prohlídka areálu Valašského muzea v přírodě, konkrétně Mlýnské doliny a výstav v objektu Sušáku (*Městečko pod Radhoštěm* a *Jak jde kroj, tak se stroj*).

Hlavním zaměřením čtvrtého dne byly materiály z kovů a zahájil jej příspěvek o průzkumu a konzervaci zlomku hunského kotle z Milotic nad Opavou, v rámci něhož byly provedeny orientační srovnávací prvkové analýzy s dalšími zlomky hunských kotlů, konkrétně se zlomkem ucha kotle z Rázové ze sbírky Slezského zemského muzea a zlomkem ucha kotle z Lichnova ze sbírky Městského muzea v Krnově, souvislost se ale nepotvrdila (Martin Kahoun, Muzeum v Bruntále). Pozornost vzbudil příspěvek dotýkající se ohněm zasaženého hradu Krásna Hôrka a restaurování granátometné pušky s křesadlovým zámkem poškozené požárem z tamní sbírky (Alena Selucká, MCK TMB). Následovaly příspěvek zabývající se restaurování konkrétních předmětů z kovu – restaurování fragmentu litinového zábradlí Místodržitelství letohrádku v královské oboře v Praze, které vzbudilo nesouhlasné reakce přítomných (Jan Růžička, Národní technické muzeum), restaurování litinové stojanové petrolejové lampy (Viktor Palíšek, Regionální muzeum a galerie Jičín), restaurování velocipedu J. Kohout v.č. 650 (Matouš Hons, VŠCHT v Praze), restaurování dvou olovených autentik z rakví sv. Vojtěcha (Alena Havlínová, soukromá restaurátorka), průzkum a restaurování šperků Ulriky, baronky von Levetzow (Radek Hanus, e-gems). O probíhajícím výzkumu umělé patinace slitin mědi informoval Jan Stouřil (VŠCHT v Praze) a Luděk Dvořák přítomné seznámil s nátěry hovězí krve na dřevěných površích. Konferenci uzavřel příspěvek o návrhu technologie konzervování kostry plejtváka (Ondřej Limpouch, VŠCHT v Praze).

U příležitosti konání konference již pravidelně vychází odborné recenzované periodikum Fórum pro konzervátory-restaurátory, ve kterém jsou zájemcům předkládány původní odborné statě, vycházející především z příspěvků přednesených na konferenci. Fórum obsahuje recenzované příspěvky, nerecenzované příspěvky, posterové prezentace, ale i informativní články. Konference konzervátorů-restaurátorů v Rožnově pod Radhoštěm dala opět všem přítomným odborníkům podílejícím se na procesu ochrany kulturního dědictví možnost setkání, konfrontace různých odborných přístupů vycházející z interdisciplinárního složení účastníků, příležitost ke sdílení zkušeností a získání nových poznatků.

Zuzana Plachká

Záludnosti konzervování-restaurování historických zbraní a zbroje (kovy, dřevo, kůže, kost, rohovina, perleť, textil)

Praha, 25. listopadu 2019

V pondělí 25. listopadu 2019 proběhl v hlavním sále Muzea Policie ČR seminář s názvem Záludnosti konzervování-restaurování historických zbraní a zbroje (kovy, dřevo, kůže, kost, rohovina, perleť, textil). Hlavním pořadatelem byl plk. Ing. Bohumil Plánka, CSc. z Muzea Policie ČR společně s Pracovní skupinou kovy, Komise konzervátorů-restaurátorů, AMG ČR.

Seminář zahájil organizátor setkání Bohumil Plánka příspěvkem s názvem „Památka a optimální restaurátorský zásah- věčné DILEMA“, ve kterém se zamýšlel nad pestrostí a variabilitou tématu a základního pojmosloví. Následoval příspěvek Mgr. Stanislava Hrbatého z Muzea východních Čech v Hradci Králové „Plátová zbroj mezi kurátorem a restaurátorem“, v němž se věnoval problematice péče a prezentace evropské plátové zbroje v České republice i v zahraničí. Představil různé pohledy na tuto problematiku a nastínil základní etická pravidla a úlohy jednotlivých odborných profesí, které považuje za zásadní při péči o sbírkové předměty, přičemž velký důraz klade na spolupráci kurátora a restaurátora, kteří mají zásadní vliv na zachování autenticity sbírkového předmětu. Iva Nacherová ze Středočeského muzea v Roztokách u Prahy představila Poklad z Turska (2015), bronzový poklad z mladší doby bronzové, jehož součástí bylo i několik dýk a přítomné seznámila s podrobně provedeným průzkumem a následným zásahem.

Odpolední blok zahájil soukromý restaurátor historických zbraní Jiří Matoušek, který pohovořil o svých zkušenostech z šedesátileté praxe, o některých zapomenutých historických tech-

nologiích a představil připravovanou publikaci *Restaurování historických zbraní*. Mgr. Michal Pírek, PhD. se ve svém příspěvku věnoval skladbě a historii vzniku sbírkového fondu zbraní ve Slovenském národním muzeu - Historické muzeum, především záchraně fondu palných zbraní ze sbírky rodu Pálffyů, která byla do fondu získána už za 1. ČSR. S rekonzací tohoto sbírkového fondu zbraní v SNM, přítomné seznámil Bc. Antonín Vadovič, DiS., přičemž nezapomněl upozornit na nejzajímavější postřehy a zjištění. Bc. Václav Gerstner představil průběh restaurování japonské pušky z 19. století nazývané teppó či Tanegašima pocházející z Krkonošského muzea v Jilemnici, jehož hlavním cílem bylo přiblížit se původnímu stavu této památky a umožnit tak její vystavení v muzejní expozici.

Závěrečný blok zahájila Ing. Alena Selucká s příspěvkem o požáru na hradě Krásna Hôrka, při kterém bylo poškozeno 342 sbírkových předmětů, nejvíce devastovaná byla zbrojnice a Metodické centrum konzervace Technického muzea v Brně konzervovalo a restaurovalo více než 77 sbírkových předmětů poškozených ohněm, mimo jiné i orientální chladné zbraně. Bc. Jakub Doležel představil konzervaci torza rakouského kordu pro vyšší úředníky z roku 1878, jež bylo nalezené při výkopových pracích v Ústí nad Labem. O restaurování pánského jezdeckého sedla, při kterém byla objevena tajná kovová schránka, pravděpodobně určená na držení zbraně během jízdy, pohovořila Hana Tefal Juránková, M.A.

Nejen odborný program semináře, ale i navazující podnětná diskuze účastníků, opět potvrdila důležitost pořádání podobných akcí.

Zuzana Plachká

ERRATA

Ve třetím čísle 58. ročníku (2019) našeho časopisu byla k příspěvku Jiřího Juchelky, věnovaném připomínce Lumíra Jisla, na straně 297 omylem zveřejněna fotografie zachycující Jaroslava Krále s Emanuelelem Opravilem (vpravo), a nikoliv Lumíra Jisla s Jaroslavem Králem, jak je v popisku chybně uvedeno. Dále došlo k přehození textů u obrázků pěchotních srubů v Darkovičkách, reprodukováných na straně 271. Čtenářům se tímto velmi omlouváme.

AUTOŘI / AUTHORS

Mgr. Marek Skupien (m.skupien@op.archives.cz)
Státní okresní archiv Opava

Mgr. Denisa Hradilová (hradilova@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Lukáš Turoň (lukasturon89@seznam.cz)
*Doktorand katedry historie Filozofické fakulty Ostravské
univerzity*

Mgr. Marta Šopáková (m.sopakova@zao.archives.cz)
Zemský archiv v Opavě

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D. (kolar@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

PhDr. Petr Vojtal (petr.vojtal@fpf.slu.cz)
*Ústav archeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské
univerzity v Opavě*

Mgr. Vojtěch Kessler, Ph.D. (kessler@hiu.cas.cz)
Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.

Mgr. Martina Polomíková (polomikova@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

Mgr. Zuzana Plachká (plachka@szm.cz)
Slezské zemské muzeum